

UPPSALA
UNIVERSITET

Institutionen för ABM
Biblioteks- & informationsvetenskap

Science fiction på folkbiblioteken

En studie av science fiction-böcker utifrån hylluppställning och BTJ:s
påverkan på bibliotekens inköp

Maria Ringh

Magisteruppsats, 30 poäng, vt 2008
Institutionen för ABM
Handledare: Åsa Warnqvist

Uppsatser inom biblioteks- & informationsvetenskap, nr 422

ISSN 1650-4267

Författare

Maria Ringh

Svensk titel

Science fiction på folkbiblioteken: en studie av science fiction-böcker utifrån hylluppställning och BTJ:s påverkan på bibliotekens inköp

English title

Science fiction at public libraries: a study of the arrangement of science fiction-books and BTJ's influence on the libraries' purchases

Handledare

Åsa Warnqvist

Färdigställd

Juni, 2008

Abstract

The aim of this thesis is to look at the public libraries' views on science fiction. First of all, the aim is to look at how the critics at the Swedish sales company of library books, *Bibliotekstjänst*, review science fiction books and if their reviews affect the purchases of the libraries. Second of all, to investigate the shelf arrangement of science fiction and to see how the librarians decide whether they should classify a book as science fiction or not.

To gather material for the analysis I have searched for science fiction books in the OPAC conjoint catalogue for the whole Stockholm area. To delimit my selection I have made my search according to certain criteria and gained a final result of 89 book titles between the years 1973 to 2007. Further, I have collected the reviews from the catalogues of *Bibliotekstjänst*. These reviews have then been analysed from the critics' mentioning of genres, the critics' opinions of the books and whether there are any paratextual elements in the reviews. Regarding the paratextual elements I have used Gerard Genette's definition of the concept.

Furthermore, I have made and sent a questionnaire to all the libraries in the Stockholm area. In the questionnaire I have asked questions regarding purchases and arrangement of science fiction books.

The results showed that the critics often mentioned the genre science fiction when describing the books. They also mentioned several other genres, such as thriller, saga, fantasy and dystopia. In addition, the critics' attitudes towards the books were overall positive. Strong paratextual elements in the reviews, to name just a few, turned out to be the title, the author and the cover.

The questionnaire showed that a majority of the books are purchased from *Bibliotekstjänst*. Hence the influence of *Bibliotekstjänst* is still great. When it comes to the arrangement of science fiction books, most libraries placed these books separately from the fiction books.

Ämnesord

Hylluppställning, Folkbibliotek, Inköp, Ämnesord, Klassifikation.

Key words

Library shelving, Public Libraries, Purchasing, Subject headings, Classification.

*Bildmaterialet i denna uppsats har använts i enlighet med /Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, //§ 23,/** om citaträtt i vetenskapliga framställningar.*

Innehållsförteckning

Tabell- och figurförteckning.....	3
1. Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställningar	5
1.2 Disposition	5
1.3 Forskningsöversikt.....	6
1.3.1 Forskning om science fiction	7
1.3.2 Forskning om hylluppställning och klassifikation	9
1.4 Teoretiska utgångspunkter	11
1.4.1 Paratext.....	11
1.4.2 Klassifikationsteori och hylluppställning	13
1.5 Källmaterial och metod.....	17
1.5.1 Innehållsanalys	17
1.5.2 Enkätundersökning.....	18
1.6 BTJ, BURK och BTJ-häftet.....	19
1.7 Definition av science fiction	21
1.7.1 Jerry Määttäs definitionsdiskussion	23
1.8 Science fictions historia i Sverige.....	24
2. Undersökning	26
2.1 Lektörs-PM	26
2.1.1 Analys av lektörs-PM.....	29
2.2 Undersökning av de svenska lektörsomdömena.....	30
2.2.2 Genrebenämningar i omdömena	33
2.2.3 Recensenternas bedömning av boken.....	36
2.2.4 Paratextuella referenser i omdömena	40
2.3 Undersökning av de engelska lektörsomdömena	47
2.4 Undersökning och analys av enkäterna	49
2.4.1 Undersökningens informanter	50
2.4.2 Litteraturinköp och katalogisering	51

2.4.3	BTJ:s påverkan på litteraturinköpen.....	55
2.4.4	Utbrytning av science fiction	57
2.4.5	Informanternas helhetsintryck.....	63
3.	Slutdiskussion.....	66
3.1	Vidare forskning	71
4.	Sammanfattning.....	72
Käll- och litteraturförteckning		73
	Otrycka källor	73
	Tryckta källor.....	73
	Elektroniskt material.....	75
Bilaga 1		76
Bilaga 2.....		79
Bilaga 3.....		81

Tabell- och figurförteckning

Bild 1, s. 44. De bokframsidor som utgörs av en textuell referens till science fiction.

Diagram 1, s. 37. Lektörernas bedömning av böckerna.

Diagram 2, s. 49. En jämförelse mellan antalet inköpta svenska och engelska science fiction-titlar.

Tabell 1, s. 31. Antal boktitlar och lektörsomdömen i undersökningen.

Tabell 2, s. 32. Antal titlar och omdömen i undersökningen uppdelat på årtiondena 1970-, 1980-, 1990- och 2000-talet.

Tabell 3, s. 33. Antal genrebestämningar i lektörsomdömena.

Tabell 4, s. 38. Antalet positiva och negativa omdömen uppdelat per årtionde.

Tabell 5, s. 41. Antalet funna textuella referenser i boktitlarnas bokposter i BTJ-häftena.

Tabell 6, s. 43. De bokförlag som har anknytning till science fiction och antal titlar som de gett ut.

Tabell 7, s. 46. De författare som utgör en textuell referens i materialet och hur många titlar de representerar vardera.

Tabell 8, s. 52. De populäraste inköpskanalerna för medier i allmänhet och för science fiction-litteratur.

Tabell 9, s. 54. Fördelningen av inköp mellan svensk och engelsk science fiction-litteratur.

Tabell 10, s. 56. Faktorer som påverkar folkbibliotekens inköp av skönlitteratur och science fiction.

Tabell 11, s. 58. Hur böckerna markeras med science fiction på folkbiblioteken.

Tabell 12, s. 60. Science fiction-litteraturens placering på folkbiblioteken.

Tabell 13, s. 62. De faktorer som påverkar biblioteken till att ge en bok ämnesordet science fiction.

1. Inledning

En av de mest framgångsrika filmer i USA när denna uppsats skrivs är filmen *Jumper*, baserad på en bok av Steven Gould. Detta är ett science fiction-äventyr och trots att kritikerna sågade filmen spelade den in cirka 170 miljoner kronor på bara en helg.¹ Ser vi tillbaka på de senaste tio åren kan andra science fiction-filmer nämnas som varit mycket framgångsrika, som exempelvis *The Fifth Element*, *Independence Day*, *The Island*, *The Matrix*, *Men In Black*, *Star Wars*, *X-men* och *The Incredibles*.²

I samma veva har en ny tv-kanal premiär, kallad *TV4 Science Fiction* (premiären den 29 februari 2008), som endast kommer att sända program inom genren science fiction.³ Det finns en stor fascination för denna genre som fångslar människor att se filmerna. Men läser folk böckerna? Det är inte ofta som man ser reklam för eller en recension av en ny science fiction-bok. Och hur vet man egentligen vad som är en science fiction-bok? Man kanske tänker på tidsresor och robotar eller på utomjordningar och monster? Eller vandrar tankarna vidare till vetenskapliga experiment och uppfinningar som gått fel? Tänker man på framtidsskildringar av olika slag, galaktiska världar eller en fantastisk värld med övernaturliga varelser?⁴

Det finns en ganska djupgående diskussion om hur man definierar science fiction, och framför allt hur man skiljer denna genre från andra genrer som exempelvis fantasy, sagor, skräck och thrillerberättelser. På biblioteken har man ämnesorden som kan hjälpa till vid avgörandet om vilken genre en bok tillhör. Men frågan är vilka resurser förutom ämnesord som bibliotekarien har att tillgå? När jag började läsa mer om science fiction väcktes min fascination för ämnet och jag ville ta reda på hur man ser på denna genre på folkbibliotek, exempelvis hur man avgör om en bok är science fiction eller ej och hur man placerar dessa böcker på biblioteken.

¹ *Dagens Nyheter*, webbversionen, sökord: Jumper [2008-02-20].

² The Internet Movie Database > Top movies > Sci-Fi och George, Mann, 2001, *The mammoth encyclopedia of science fiction*, s. 327 ff.

³ TV4:s webbsida > TV-tablå > TV4 Science Fiction

⁴ Science fiction kan beskrivas som en fiktiv värld som utspelas i framtiden där tekniska och naturvetenskapliga inslag ingår. För vidare läsning om genrediskussionen se avsnitt 1.7 och 1.7.1.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att ta reda på vilken syn svenska folkbibliotek har på science fiction. Först och främst genom att se hur BTJ:s (Bibliotekstjänst) omdömen ser ut vad gäller science fiction, om man kan se någon förändring i omdömena under åren 1973 till 2007. Här ingår endast skönlitteratur och enbart litteratur för vuxna. Jag kommer även att undersöka ifall folkbiblioteken bryter ut denna genre ur SAB-systemet. Framför allt vill jag veta hur folkbiblioteken går till väga vid inköp av science fiction och hur man sedan placerar böckerna på biblioteket.

Syftet är därför tvådelat utifrån lektörsomdömena och hur lektörerna bedömer genren och utifrån hur science fiction hyllplaceras och köps in till folkbiblioteken. För att ta reda på detta har jag formulerat nedanstående frågeställningar:

Definierar BTJ:s lektörer genre i omdömena? Benämns genrerna som science fiction eller förekommer andra genrer?

Ger BTJ:s lektörer science fiction-böckerna ett övervägande negativt eller positivt omdöme?

Hur avgör bibliotekarierna ifall en bok är science fiction eller ej?

Vilken påverkan har BTJ:s omdömen vid bibliotekens inköp av science fiction?

Vilken syn har svenska folkbibliotek på genren science fiction utifrån inköp och hyllplacering?

1.2 Disposition

I inledningskapitlet av denna uppsats har syftet klargjorts och ett antal frågeställningar har presenterats. Härnäst beskrivs forskningsläget inom det område som uppsatsen behandlar; science fiction och klassifikation och hylluppställning. Här redogörs framförallt för nationell forskning men även den internationella forskningen som är relevant för uppsatsen.

Därefter beskrivs uppsatsens teoretiska utgångspunkter. Här följer först ett avsnitt om Gerard Genettes paratextbegrepp och sedan ett avsnitt som presenterar klassifikationsteori och hylluppställning.

I avsnittet om källmaterial och metod presenteras tillvägagångssättet för innehållsanalysen av lektörsomdömena och enkätundersökningen. Detta följs av ett kortare avsnitt som berättar om BTJ:s funktion och vidare följer en redovisning av den diskussion som förts angående definiering av genren science fiction. Inledningskapitlet avslutas med en historisk översikt över science fiction i Sverige.

I undersöknings- och analysdelen beskrivs först lektörs-PM som är BTJ-lektörernas instruktioner vid recensioner av böcker. Efter detta följer undersökningen av de svenska lektörsomdömena och en kortfattad redogörelse för de engelska lektörsomdömena. Undersökningsdelen avslutas med en redogörelse och analys av enkätundersökningen.

För att knyta samman undersökningsdelen följer därpå en slutdiskussion där resultaten från undersökningen kopplas till det inledande syftet i uppsatsen. Denna diskussion förs också i ett teoretiskt perspektiv och avslutas med en kortfattad diskussion om vidare forskning inom området.

Uppsatsen avslutas med en sammanfattning.

1.3 Forskningsöversikt

Jag har nedan delat upp forskningsöversikten i två delar. Under 1.3.1 följer en genomgång av den forskning som finns om science fiction och under 1.3.2 följer en forskningsöversikt om hylluppställning och klassifikation.

Först vill jag dock nämna två magisteruppsatser som har, liksom jag, använt sig av BTJ i metoden. Michaels Nystås har skrivit *Stephen King, recensenterna och biblioteken – mottagandet av sju romaner i dagspress och Bibliotekstjänsts sambindning samt bibliotekens inköp av dem*. Nystås har i en litteratursociologisk receptionsstudie undersökt hur romaner av Stephen King har mottagits av kritiker i dagstidningar och hur BTJ har värderat böckerna i sina omdömen. Nystås har tittat på om kritikernas attityder har förändrats under en längre period, om de har varit övervägande negativa eller positiva. Undersökningen visade att kritikernas attityder inte hade förändrats märkbart. Det visade sig också att olika lektörer hade motsatta åsikter om en och samma bok. Slutligen visade det sig också att kritikernas uppfattning inte hade något direkt samband med bibliotekens inköp av böckerna. En bok som fått ett bra omdöme behövde inte nödvändigtvis bli inköpt till fler bibliotek än en bok som fått ett dåligt omdöme.⁵

Sedan har vi David Lundgrens uppsats *Bollen ligger hos lektörerna – en studie av hästböckers och sportböckers lektörsomdömen från BTJ ur genusperspektiv*. Här var syftet att se vilka möjligheter bibliotekarierna har att väga in genusaspekter vid inköp av sportböcker och hästböcker för barn och ungdomar. Lundgrens undersökning tar avstamp i BTJ:s lektörsomdömen och omfattar åren 1991-2005.⁶ Undersökningen visade bland annat att sportböckerna i de flesta fall var skrivna av män medan hästböckerna oftast skrevs av kvinnor. Detsamma

⁵ Nystås, Michael, 1998, *Stephen King, recensenterna och biblioteken – mottagandet av sju romaner i dagspress och Bibliotekstjänsts sambindning samt bibliotekens inköp av dem*, s. 48 ff.

⁶ Lundgren, David, 2006, *Bollen ligger hos lektörerna – en studie av hästböcker och sportböckers lektörsomdömen från BTJ ur genusperspektiv*, s. 4 ff.

gällde för omdömena; hästböckernas omdömen var oftast skrivna av kvinnor och sportböckernas omdömen oftast av män.⁷ Lundgrens undersökning är intressant för mig då metodiken i viss mån liknar min. Han har också gjort en innehållsanalys av BTJ:s omdömen. Skillnaden är dock att han har gjort det för att ta reda på hur bibliotekarier kan ta hjälp av omdömena när de vill väga in genusaspekter i sina inköp.

1.3.1 Forskning om science fiction

Den forskning som tas upp här är främst av svenskt ursprung. Eftersom undersökningarna görs genom BTJ:s lektörsomdömen och på svenska folkbibliotek har jag valt att avgränsa forskningen här till framför allt svensk forskning.⁸

Ett av de stora namnen i Sverige i science fiction-sammanhang är Sam J Lundwall. Han har bland annat skrivit *Science Fiction från begynnelsen till våra dagar* som behandlar ämnet ur ett historiskt perspektiv.⁹ Vidare har han även gjort en bibliografi över science fiction och fantasy. Denna är dock inte indelad utifrån genrer och därför kommer jag inte att gå in ytterligare på den här.¹⁰ I samband med detta kan nämnas att det inte finns någon svensk bibliografi som tar upp endast verk av science fiction. Här har jag i stället fått använda mig av *The mammoth encyclopedia of science fiction* som behandlar genren både i böcker och på film.¹¹ Andra verk som behandlar science fiction och som är skrivna av ytterligare en av Sveriges främsta science fiction-kännare, John-Henri Holmberg, är *Drömmar om evigheten – science fictions historia*.¹² Holmberg har även skrivit den tvådelade volymen *Inre landskap och yttre rymd, Del I och Del II*, där han skriver om genren från dess uppkomst till idag och där det även ingår ett flertal författarpresentationer.¹³

Ett nytillskott inom området är Jerry Määttäs avhandling från 2006: *Raketsommar – science fiction i Sverige 1950-1968*. Syftet med denna är att se hur litteraturen inom genren science fiction i Sverige introducerades och bemöttes från 1950 till och med 1968. Määttä tar sin utgångspunkt i bokmarknadens, litteraturkritikens, tidskrifters och fankulturens agerande.¹⁴ Han tillägnar flera sidor åt att försöka definiera genren science fiction, vilket är av högsta intresse för

⁷ Lundgren, D. 2006, s. 73 f.

⁸ Vi finner också en mer omfattande forskningsöversikt om science fiction i Sverige i Jerry Määttäs *Raketsommar – science fiction i Sverige 1950-1968*.

⁹ Lundwall, Sam J, 1969, *Science Fiction från begynnelsen till våra dagar*.

¹⁰ Lundwall, Sam J, 1997, *Bibliografi över science fiction och fantasy 1741-1996*.

¹¹ Mann, George, 2001, *The mammoth encyclopedia of science fiction*.

¹² Holmberg, John-Henri, 1974, *Drömmar om evigheten – science fictions historia*.

¹³ Holmberg, John-Henri, 2002, *Inre landskap och yttre rymd Del I* och Holmberg, John-Henri, 2003, *Inre landskap och yttre rymd Del II*.

¹⁴ Määttä, 2006, *Raketsommar – science fiction i Sverige 1950-1968*, s. 14 f.

denna uppsats och är i ett av de avseendena som jag kommer att använda mig av hans avhandling (se nedan avsnitt 1.7.1).

Ovanstående litteratur har inget biblioteksperspektiv men det går däremot att finna i ett antal magisteruppsatser, bland andra Marlene Erikssons *Fantasy på folkbiblioteken*. Hennes syfte är att se hur fantasy som genre har förändrats i både bokbranschen och på biblioteken mellan 1978 och 1998. Liksom i denna uppsats tittar även hon på hur fantasy placeras på svenska folkbibliotek, men hon har även undersökt hur denna placering påverkar eventuella läsare. Eriksson tittar även i BTJ:s listor på ett flertal recensioner av fantasyböcker. Här är hennes metodik intressant för min del då hon bland annat tittar på hur många personer som recenserar varje bok, hur många recensenter som använde genrebeteckningen fantasy och vilka andra genrebeteckningar de använde, till vilken åldersgrupp recensenten anser att boken vänder sig, vad recensenten anser om översättningen och slutligen vilken bedömning recensenten gör av boken. Hon har även skickat ut en enkätundersökning angående hur biblioteken hyllplacerar dessa böcker och slutligen har hon också tittat på fyra specifika bibliotek för att se vilka av dessa fantasyböcker som just dessa bibliotek har köpt in. Intressant är bland annat att det visade sig av lektörsomdömena att de flesta recensenterna var positiva till genren liksom att flertalet recensenter själva hade flera olika genrebeteckningar på dessa böcker. De kunde klassas som både fantasy, sagor eller exempelvis science fiction.¹⁵

Ytterligare en uppsats som bör nämnas är *Science fiction och fantasy – en undersökning av svenska bokförlags utgivning och fyra folkbiblioteks inköp under tidsperioden 1989 till 1994* av Erik Nilsson. Nilsson har tittat på bokförlagens utgivning och folkbibliotekens inköp av science fiction och fantasy. Via intervjuer med bokförlag försöker han ge en generell återgivning av förloppet av utgivning och distribution i Sverige, och se hur många science fiction- och fantasy-titlar som getts ut under åren 1989 till 1994. Det visade sig här att det faktiskt getts ut fler science fiction-titlar än fantasy-titlar, men uppfattningen hos branschmänniskor var det motsatta. Dessutom tittade även Nilsson på fyra biblioteks bestånd och här frågade han bland annat vilka kriterier biblioteken använde sig av vid inköp. Svaret blev bra recensioner i BTJ och dagstidningar, författare man känner till sedan tidigare och efterfrågan. Angående hyllplacering framkom att samtliga fyra bibliotek särskiljde genrerna på något sätt, antingen med en egen hyllplacering eller med färgprickar på böckernas ryggar.¹⁶

Yngve Lindung har i ”Utgivning av skönlitteratur för vuxna och folkbibliotekens inköp juli 1977 till juni 1979” tittat på hur folkbibliotek under denna period köpt in litteratur efter ett antal variabler som exempelvis litterär

¹⁵ Eriksson, Marlene, 1999, *Fantasy på folkbiblioteken*, s. 2 ff.

¹⁶ Nilsson, Erik, 1996, *Science fiction och fantasy – en undersökning av svenska bokförlags utgivning och fyra folkbiblioteks inköp under tidsperioden 1989 till 1994*, s. 20 ff.

form och kvalitetskategorier. En av dessa variabler består av åtta olika genrer där en av genrererna är science fiction och fantasy. I och med dessa olika genrer talar Lindung om kvalitetsaspekter inom litteratur och han försöker med utgångspunkt i BTJ-häftena avgöra vad som anses som populärlitteratur och seriös litteratur. Han påpekar att flertalet genrer hör till populärberättandet, som exempelvis kriminalberättelser och science fiction-berättelser. Lindung tittar också på BTJ:s utgivning inom genren fantastiska berättelser, och det visade sig att denna genre har en förhållandevis låg utgivning. En annan del av undersökningen visade ett starkt samband mellan BTJ:s lektörers omdömen och de inköp som biblioteken gjort.¹⁷

1.3.2 Forskning om hylluppställning och klassifikation

Det har varit svårt att finna forskning som explicit behandlar ämnet science fiction vad gäller klassifikation och hylluppställning. Jag kommer här att nämna några av de uppsatser som kan kopplas till mitt ämne och syfte. Men först nämns ett par böcker och en artikel som skrivits inom ämnet.

I *The organization of information* ger Arlene G. Taylor en bred genomgång av organisering och placering av information. Hon skriver bland annat om de olika verktygen som underlättar informationssökning och placering av information, som exempelvis bibliografiska system.¹⁸ En annan liknande genomgång finner vi i *Organizing knowledge – an introduction to managing access to information* av Jennifer Rowley och John Farrow. Här finner vi en genomgång av organisering av information liksom informationsåtervinning.¹⁹ (Läs mer om *Organizing knowledge* under avsnittet 1.4.2.)

I en artikel av Jarmo Saarti, "Fiction indexing by library professionals and users", skriver Saarti om det faktum att skönlitteratur är svårt att indexera och att man fram till nu har negligerat beskrivningar av dess innehåll. Biblioteksbesökare får oftast förlita sig på bibliotekariernas kännedom om böcker eftersom systemet ofta inte tillhandahåller information om skönlitterära böckers innehåll. Förhoppningsvis kan en boktitel säga något om vilken slags bok vi har att göra med, men om denna information inte framgår är det svårt att veta vilket innehåll som väntar oss i en specifik bok. Saarti påpekar att utvecklingen inom detta område har skett i nätbokhandlar istället för på biblioteket då nätbokhandlarna ofta tillhandahåller en innehållsbeskrivning till sina böcker.²⁰

Vid högskolan i Borås har Camilla Jörgensson och Johanna Lundqvist skrivit en magisteruppsats som heter *Skönlitteraturens placering i folkbibliotek och dess*

¹⁷ Lindung, Yngve, 1983, "Utgivning av skönlitteratur för vuxna och folkbibliotekens inköp juli 1977 – juni 1979", s. 19 ff.

¹⁸ Taylor, Arlene G, 2004, *The organization of information*, passim.

¹⁹ Rowley, Jennifer och John Farrow, 2000, *Organizing Knowledge – an introduction to managing access to information*, passim.

²⁰ Saarti, Jarmo, 2000, "Fiction indexing by library professionals and users", s. 6 ff.

återvinningsmöjligheter i Online Public Access Catalogue – en fallstudie över tre folkbibliotek i Västsverige. Som titeln antyder handlar den om placering i folkbibliotek och möjligheterna till återvinning av litteratur i OPAC.²¹ Eftersom SAB-systemet inte skiljer mellan olika genrer inom skönlitteratur, som exempelvis science fiction eller skräck kan inte alltid en låntagare söka sig fram på biblioteket till en specifik hylla för att finna en bok om exempelvis fantasy. Dessa uppsatsförfattare har därför gjort en undersökning på tre bibliotek för att se hur biblioteken hanterar problemen; det vill säga hur de placerar skönlitteratur för vuxna.²² Denna uppsats är av intresse för mig eftersom det på dessa tre bibliotek visade sig att genren science fiction hade brutits ut eller på annat sätt markerats för att låntagare skulle kunna finna dessa böcker.

Claes Dahlqvist och Mattias Palm har i *Återvinning av skönlitteratur – återvinningsverktygens anpassning efter användares sökbeteende. En fallstudie på Trelleborgs bibliotek* skrivit om återvinningen av skönlitteratur på svenska folkbibliotek.²³ De har tittat mer på låntagarnas sökbeteenden och hur bibliotekens utbud och återvinningsverktyg motsvarar sökbeteendena.

Anneli Malmgren har i sin magisteruppsats *Hylluppställning och användarbeteende i en skönlitterär samling* tittat på hur hylluppställningen ser ut på Lunds stadsbibliotek och hur den är anpassad efter användarna. Malmgren ser dock mer på användarna och hur de söker för att finna exempelvis en specifik bok. Hon har även i större utsträckning tittat på hur olika kategoriseringar och hyllutbrytningar har påverkat låntagarna när de sökt efter litteratur, exempelvis efter genreindelningar. En av de saker som framkom i hennes enkätundersökning var att endast två bibliotek hade Hc och Hce särskilt medan resterande 37 bibliotek hade dessa gemensamt på hyllorna. Alla bibliotek utom ett hade någon form av genreutbrytning. 26 av dessa bibliotek hade science fiction på en egen hylla. Malmgren gjorde dessutom en kvalitativ intervju med tre bibliotekarier och en användarstudie. I intervjuerna framkom det bland annat att Lunds stadsbibliotek har science fiction utbruten, men bibliotekarierna var osäkra på om detta var berättigat eftersom böckerna inom denna genre inte är de mest frekvent utlånade.²⁴

²¹ Informationsåtervinning syftar löpande genom uppsatsen på de processer som är förknippade med en användares sökning efter information. Exempel på detta är hur informationen är lagrad och hur den är representerad för att en användare på bästa sätt skall kunna finna informationen.

²² Jörgensson, Camilla och Johanna Lundqvist, 2006, *Skönlitteraturens placering i folkbibliotek och dess återvinningsmöjligheter i Online Public Access Catalogue – en fallstudie över tre folkbibliotek i Västsverige*, s. 2 ff.

²³ Dahlqvist, Claes och Mattias Palm, 2004, *Återvinning av skönlitteratur – Återvinningsverktygens anpassning efter användares sökbeteende. En fallstudie på Trelleborgs bibliotek*, passim.

²⁴ Malmgren, Anneli, 2002, *Hylluppställning och användarbeteende i en skönlitterär samling*, s. 3 ff..

1.4 Teoretiska utgångspunkter

Jag har i undersökningen haft två teorier som utgångspunkt. Den första teorin är Gerard Genettes term paratext. En bibliotekarie har inte tid att läsa alla böcker som köps in till biblioteken och därför måste hon/han ta hjälp av andra medel för att kunna avgöra klassifikation och hyllplacering till en viss bok. Paratexter är därför en bra teoretiskt utgångspunkt när det kommer till science fictionböckernas omdömen och vilka referenser som bibliotekarierna har att utgå ifrån vid inköp.

Den andra teorin handlar om klassifikation och hylluppställning. Mitt primära mål med enkätundersökningen var att ta reda på hur science fiction-böcker hyllplaceras på biblioteken och jag har då försökt att förankra resultaten i klassifikationsteori.

1.4.1 Paratext

Vid första anblicken av en bok tänker nog de flesta på innehållet; det vill säga vad boken handlar om. Gerard Genette skriver dock i *Paratexts – thresholds of interpretation*, om alla de element, som exempelvis författarens namn, bokens titel, förord, som finns omkring boken och som påverkar verket. Läsaren kanske inte alltid tänker på alla dessa element som tillhörande boken, men dessa förstärker verket och ger den dess plats i den litterära världen. Dessa tillhörande element kallar Genette för verkets paratext.²⁵

Genette menar att det finns ett antal kännetecken som hjälper oss att definiera elementens tillstånd, som dess fysiska, temporala, substantiella, pragmatiska och funktionella karaktäristik. För att förklara dessa kännetecken har Genette formulerat ett antal frågor som man bör ta hänsyn till då de kan påverka paratexten: vart det paratextuella elementet finns (where?), när elementen uppträdde och om det har försvunnit (when?), hur elementet uppträder (how?), elementets kommunikativa karaktär, sändare och mottagare (from whom? to whom?) och elementets syfte eller funktion (to do what?). För att förklara dessa påverkningar ytterligare betyder ”where” att bokens text har en lokalisering som står i förhållande till andra element, som exempelvis en kapitelrubrik eller fotnoter. Ett verks paratexter kan komma att förändras över en längre tid (angående frågan om ”when”), vilket man också måste beakta vid en eventuell analys. Exempelvis kan boktiteln komma att ändras, nya upplagor ges ut med nya förord eller efterord. Angående frågan om ”how” kan paratexten uppträda exempelvis som ren textform: som illustrationer, i materiell form (exempelvis bokens framställning) eller i ren saklig (”factual”, min övers.) form (fakta som kan influera läsarens läsning av texten, som författarens ålder eller kön). ”Whom” syftar på verkets sändare och mottagare. Sändare behöver inte nödvändigtvis vara

²⁵ Genette, Gerard, 1997, *Paratexts – thresholds of interpretation*, s. 1 f.

författaren utan kan också vara exempelvis förläggaren. Mottagaren definierar Genette som allmänheten för att ge det en vid definition. Slutligen har vi ”to do what” som syftar på bokens budskap. Ett exempel på detta som Genette tar upp är när det står på bokomslaget att boken är en novell. Bara en sådan enkel sak sänder ett budskap till läsaren redan innan hon/han har öppnat boken: hon/han kommer att läsa en novell.

Paratext är vidare indelat i peritext och epitext. Peritexten är de element som befinner sig i relation till verkets innehåll, som exempelvis kapitelrubriker. Epitexten är de element som befinner sig utanför verket och här kan det handla om exempelvis en intervju med författaren.²⁶

Dessa paratexter är beroende på vilken förkunskap läsaren har. Om jag som läsare inte vet vem Charlotte Brontë är läser jag inte boken på samma sätt som någon som vet vem hon är. Kontexten spelar därför en stor roll. Genette påpekar också att det oftast är författaren eller förläggaren som är ansvariga för bokens paratexter, men att det kan finnas en tredje part. Exempelvis kan en tredje person ha skrivit förordet i en bok, men han/hon fungerar då ändå som en paratext. Genette säger dock att så länge som inte författaren eller någon av hans/hennes medarbetare tar ansvar för ett specifikt element är det inte en paratext. Observera dock att detta ansvar kan variera.²⁷ Detta ansvar kan ifrågasättas då det kan finnas omständigheter runt ett verk som författaren inte kan eller behöver ha ett inflytande på. Som exempel kan vi ta en amerikansk författare vars verk blivit översatt till svenska. Hur stort inflytande har då författaren på vem som är översättare och hur översättningen är? Man kan också ifrågasätta vad som menas med ansvar? Har samma författare gett tillåtelse för boken att översättas till svenska skulle man kunna påstå att han indirekt även överlåtit ansvaret på de som köpt rättigheterna till boken, och således fungerar även den svenska översättaren som en paratext till boken. Jag har vidare i min undersökning valt att tolka detta i ganska vid bemärkelse. Alla de element som jag anser kan ha ett inflytande på hur man ser på boken har jag även benämnt som en paratext.

Sammanfattningsvis kan sägas att varje kontext kan fungera som en paratext.²⁸

Även Jerry Määttä skriver om paratexter i sin avhandling, men han gör det med utgångspunkt från science fiction-genren vilket därför blir högst användbart i denna uppsats. Määttä för en genrediskussion (läs mer om denna diskussion nedan i avsnittet 1.7.1) där han delar in definitionerna i den novologiska definitionen, den megatextuella definitionen och den paratextuella definitionen. Med en novologisk definition menas en fiktiv framtidsvärld med exempelvis naturvetenskapliga inslag som orsakats av novan. En nova är ett fenomen i berättelsen som skiljer sig från läsarens verklighetsuppfattning och gör att läsaren måste se på

²⁶ Genette, 1997, s. 4 f.

²⁷ Genette, 1998, s. 8 f.

²⁸ Genette, 1997, s. 8 och Määttä, 2006, s. 45.

världen ur ett nytt perspektiv.²⁹ Litteraturen skall dock inte ha övernaturliga inslag utan endast avvika från författarens och läsarens verklighet. Exempel på detta kan vara att fiktionen i någon mån bygger på samtidens utveckling inom exempelvis teknik. Denna definition går dock att förtydliga ytterligare då den saknar aspekter som har med exempelvis tradition eller kontinuitet att göra. Därför kan man expandera med den megatextuella definitionen, där Määttä menar att litteraturen:

.../ kännetecknas av att de skildrade avvikelserna från författarens samtida värld (nova) institutionaliseras och blir en del av denna litteraturs kollektiva och ständigt föränderliga megatext – ett förråd av för genren specifika temata, motiv, uttrycksformer, rekvisita, miljöer och situationer vilka kommenteras och byggs på från en berättelse till en annan – vilket innebär att såväl läsare som författare delar en för science fiction gemensam förväntningshorisont .../.³⁰

Määttä pekar dock på att den megatextuella definitionen är mer ett perspektiv än en definition eftersom den fungerar som ett komplement. Alla de definitioner som nämns nedan under 1.7 tittar på berättelsens form eller innehåll, men det finns en aspekt, som kanske är en av de allra starkaste, som inte tas upp i dessa. Och här kommer vi nu in på den sista definitionen: den paratextuella definitionen. Som Määttä påpekar, hur många gånger tar en bibliotekarie hänsyn till bokens nova innan hon/han placerar litteraturen på en science fiction-hylla eller etiketterar boken med ämnesordet science fiction? Det är kanske mer troligt att bibliotekarien tittar på bokens omslag, läser baksidestexten, vägleds av titeln eller till och med påverkas av vilket förlag som har gett ut boken. Här finner vi alltså en stark marknadsföringsaspekt. Määttä menar att man kan hitta litteratur som marknadsförts som science fiction men vars innehåll kanske inte alls skulle definieras som science fiction, utan har tilldelats genren science fiction snarare på grund av omslaget, titeln, författaren eller placeringen i biblioteket. Määttä tar här hjälp av Genette och använder sig av hans paratextbegrepp.³¹

1.4.2 Klassifikationsteori och hylluppställning

I *Nationalencyklopedin* beskrivs klassifikation som en gruppering av objekt eller individer. Man delar upp objekten eller delar in dem i olika klasser för att man lättare skall få en förståelse av relation mellan objekten. Det påpekas att detta är något som människan använder sig av och som är viktigt för oss både i vardagslivet och i vetenskapen.³² Klassifikationen är något som är fundamentalt i människans sätt att lära sig och som vi gör redan som små.³³ Rowley och Farrow skriver att dokumentens systematiska ordnande eller kunskapens systematiska

²⁹ Määttä, 2006, s. 38.

³⁰ Määttä, 2006, s. 42 f.

³¹ Määttä, 2006, s. 43 ff

³² *Nationalencyklopedin*, webbversionen, sökord: klassifikation [2008-03-02].

³³ Rowley och Farrow, 2000, s. 191.

ordnande har två viktiga funktioner: det ger oss en överblick över ämnet och gör det möjligt för oss att återvinna information om ett ämne utan att behöva söka igenom ett helt område. Det område där man har klassificerat längst i ett etablerat sammanhang är just på biblioteken. Ett flertal klassifikationssystem har utarbetats, bland andra Dewey Decimal Classification (DDC) som var det första moderna klassifikationssystemet och har följts av en rad andra system.³⁴ Miguel Benito skriver att flera olika egenskaper kan ligga till grund när det gäller just biblioteksklassifikation. Dessa egenskaper kan bestå av innehållsmässiga, språk-mässiga eller formella aspekter. Inom skönlitteraturen används till exempel en språklig uppdelning där man skiljer på exempelvis svensk och engelsk skönlitteratur. Går man ytterligare ett steg kan man göra en formell uppdelning där man skiljer på exempelvis poesi och dramatik inom skönlitteraturen. Benito påpekar att avsikten med klassifikation är att informationsåtervinningen ska gå så enkelt och snabbt som möjligt.³⁵

SAB, Sveriges allmänna biblioteksörening, bildades 1915 för att främja det svenska biblioteksväsendet. SAB anordnar bland annat bibliotekskonferenser och ger ut en tidskrift som heter *Biblioteksbladet*. SAB har tagit fram det klassifikations- och katalogiseringssystem som de svenska folkbiblioteken använder.³⁶ Detta system, SAB-systemet (Klassifikationssystem för svenska bibliotek), är indelat i 24 huvudavdelningar som består av olika bokstäver, och flertalet underavdelningar. UDK-systemet (Universella Decimalklassifikationssystemet) används av specialbibliotek och är framställt från Dewey-systemet. Detta system består istället av siffror. Vidare betyder indexering att man beskriver boken med ett antal ämnesord. Bibliotekarierna kan även ta hjälp av ett ämnesordsregister för att kunna se vilket signum ett speciellt ämne har. Signumet är bokens klassifikationskod.³⁷

I en ideal biblioteksvärld är alla dokument indexerade. Indexeringen består av termer eller ord som är hierarkiskt uppbyggda med semantiska förhållanden för att underlätta informationsåtervinningen. Indexering är något som har funnits länge på biblioteken och något som är nödvändigt i informationsåtervinningsprocessen.³⁸ Det är detta som talar om för oss vad en bok handlar om och vilka ämnen eller teman som finns representerade i boken.

I artikeln ”Experiments with categorising fiction in Lohtaja library” förklarar Jarmo Saarti skillnaden mellan kategorisering och indexering. Han beskriver kategorisering som ett samlande av liknande material, ungefär som likvärdiga

³⁴ Rowley och Farrow, 2000, s. 192 f. och Chowdhury, G.G, 1999, *Introduction to modern information retrieval*, s. 57.

³⁵ Benito, Miguel, 2001, *Kunskapsorganisation – en introduktion till katalogisering, klassifikation och indexering*, s. 103 ff.

³⁶ Yrlid, Rolf, 1994, *Litteraturens villkor*, s. 112.

³⁷ Lundgren, Lena, 1996, *Bibliotekskunskap*, s. 74 ff.

³⁸ Chowdhury, 1999, s. 69.

varor är indelade i en matvarubutik. Detta tolkar jag som samma sak som när exempelvis genren science fiction står på en egen hylla. Om en låntagare däremot söker efter en bok om ett specifikt ämne, och inte nödvändigtvis just en genre, exempelvis en bok som handlar om robotar, då blir det lättare ifall boken är indexerad under detta specifika ämne. Saarti går vidare med att säga att kategoriseringen av skönlitteratur har en lång tradition i den anglosaxiska världen. Vanligtvis brukar detta ske via genreindelningar för just skönlitteratur. Han skriver också att klassifikation började med så kallad "light reading", det vill säga där de ämnen som enklast kunde urskiljas separerades, som exempelvis deckare och science fiction. Enligt Saarti har man historiskt sett kategoriserat på tre sätt där det vanligaste sättet är att sätta ett fåtal, oftast de mest utlånade, genrer på egna hyllor. Ett annat sätt är att sätta populärlitteratur separat, som exempelvis science fiction, fantasy, äventyr och romantik. Det tredje sättet är att kategorisera all skönlitterär litteratur, vilket kräver en hel del arbete och många olika sätt på vilket man kan gå till väga.³⁹

Clare Beghtol har skrivit en artikel om problemen med informationsåtervinning och att man i många fall tar hjälp av en genreindelning för att på ett enklare sätt finna rätt information. Redan 1904 skrevs *Rules for a dictionary catalog* av Charles A. Cutter där han menar att en uppdelning mellan skön- och facklitteratur bör göras på biblioteken för att låntagarna lättare skall finna rätt information. Det här är en indelning som knappt blivit ifrågasatt och idag är den väl integrerad i biblioteksvärldens sätt att dela upp litteratur. Angående olika genreindelningar fortsätter Beghtol med att säga att olika kategorier inte bör överlappa varandra vilket kanske är en omöjlighet i praktiken, eftersom en text ofta kan sorteras in under flera kategorier. Ytterligare ett problem är naturligtvis att definiera vad genre är för något då vi kan tala om en boks form liksom dess innehåll. Dock skriver Beghtol att läsare ofta har inlärd förväntningar på olika genrer och de kan oftast känna igen en genre när de ser den. Slutligen skriver hon också att genre även är beroende av kultur och kontext.⁴⁰

Jens Thorhauge skriver också om uppdelningen av böcker på bibliotek. Han nämner, liksom Cutter, att den grundläggande principen först och främst är att man skiljer mellan fack- och skönlitteratur. Facklitteraturen ordnas vanligtvis efter ämne medan skönlitteratur placeras på hyllorna alfabetiskt efter författarnas efternamn.⁴¹ I fråga om att underlätta för låntagaren menar dock Chowdhury att man har försökt finna fler klassifikationssystem och koder ända sedan *Rules for a*

³⁹ Saarti, Jarmo, 1992. "Experiments with categorising fiction in Lohtaja Library", s. 22 f.

⁴⁰ Beghtol, Clare, 2001, "The concept of genre and its characteristics" *Bulletin of the American Society for Information Science* vol 27 nr 2, passim.

⁴¹ Thorhauge, Jens, 1995, "Luk op for skönlitteraturen", s. 179.

dictionary catalog. Allt för att kunna systematisera dokumenten på biblioteket bättre.⁴²

Bibliotek kan ha öppna eller slutna samlingar. Då låntagaren inte själv kan hämta dokumenten ställs större krav på bibliotekarien att finna rätt information. Öppna samlingar underlättar därför både för bibliotekarien och för låntagaren och det blir kostnadseffektivare då låntagare kan söka själv. Rowley och Farrow säger att hylluppställning är en annan viktig del i biblioteket. Hylluppställningen kan betyda allt även fastän det finns datorer i biblioteken. Alla låntagare kanske inte tar hjälp av datorn utan de orienterar sig genom böckernas uppställning på olika avdelningar. Hylluppställningen gör dock att boken kommer att ha en och samma fysiska plats i biblioteket medan man i katalogen kan finna flera ämnesord på en bok och att boken kan ha en dubbelklassificering. Därför är kombinationen av dessa bra, då man kan söka i biblioteket men även söka i bibliotekets katalog efter rätt information eller dokument. Hur vet man då vilket sätt som är bäst i frågan om hylluppställning? Rowley och Farrow skriver att det första man bör tänka på är att finna en balans mellan personalens prioriteringar och vad som är låntagarevänligt. De beskriver flera sätt att hylluppställa som underlättar vid en låntagares browsing. Browsing kan beskrivas som det beteende en låntagare utför när hon/han söker efter en bok i biblioteket. Några exempel på dessa olika sätt att ställa upp böckerna är att klassificera böckerna utefter ämne, vilket enligt Rowley och Farrow är hopplöst just när låntagaren vill browsa eftersom ämnen kan vara ganska olika trots att de har någon nämnare gemensamt, men också eftersom böckerna står uppradade i långa rader och det blir tröttsamt att ta ut och titta på varje enskild bok. Ett annat sätt är att sortera böckerna efter författare, vilket oftast är använt bland skönlitteratur. Men även här blir det mer och mer vanligt att man bryter ut olika genre och grupperar dessa böcker tillsammans.⁴³ Även Thorhauge nämner olika sätt att placera skönlitteraturen på. Han nämner att i mindre bibliotek är det vanligt med olika hylluppställningar eftersom det där är enklare för bibliotekarien att få en överblick över beståndet. I större bibliotek är det dock vanligt just med genreindelningar av skönlitteraturen, och han syftar här främst på genrer liksom exempelvis lyrik och antologier. Men han skriver också att det är vanligt att man bryter ut genrer, exempel på dessa kan vara kriminalromaner och science fiction.⁴⁴

⁴² Chowdhury, 1999, s. 57.

⁴³ Rowley och Farrow, 2000, s. 336 f.

⁴⁴ Thorhauge, 1995, s. 181.

1.5 Källmaterial och metod

Tillvägagångssättet består av både kvalitativa och kvantitativa metoder. Under nästa avsnitt presenteras först metoden för innehållsanalysen där jag utgår från omdömen i BTJ och under följande avsnitt enkätundersökningen som handlar om folkbibliotekens hyllplacering av science fiction.

1.5.1 Innehållsanalys

Utgångspunkten för innehållsanalysen är bibliotekskatalogen över Stockholmsområdets bibliotek.⁴⁵ Här har jag avgränsat urvalet genom att plocka ut alla science fiction-böcker utefter ett antal kriterier⁴⁶ vilket har gett mig böcker som har signumerna Hc, Hce, Hc(s) och Hce(s) (det vill säga samlingsvolym) och även någon enstaka poesititel: Hc.03. I sökfältet skrev jag sedan söktermen science fiction, vilket ledde till att jag fått upp böcker som har science fiction som ämnesord. När jag sökte på litteratur på svenska fick jag fram titlar från 1955 fram till 2007. Dock är det endast två titlar från femtiotalet och ingen titel från sextiotalet, varför jag plockat bort dessa två titlar då det inte är representativt med endast två titlar från femtiotalet. Den äldsta titeln i materialet är därmed från 1973. Det sammanlagda antalet svenska titlar som utgör det empiriska materialet blev därmed 104 stycken. (Jag har avgränsat undersökningen genom att bara titta på lektörsomdömena som hör till dessa titlar och därmed inte på hur många faktiska titlar som har köpts in till vilka bibliotek.) Via information från BTJ har jag fått reda på att lektörsomdömen finns i deras söktjänst BURK från och med 1992. När det kommer till tidigare material har jag därför begett mig till Kungliga Biblioteket i Stockholm och tittat i de fysiska katalogerna efter de äldre omdömena. Jag har i analysen av lektörsomdömena tittat på huruvida lektörerna har gett böckerna en genrebenämning eller ej, hur lektörerna har bedömt böckerna och slutligen vilka paratextuella referenser som finns i omdömena. Eftersom instruktionerna till lektörerna kan ha förändrats under åren 1973 till 2007 och detta kan ha en direkt inverkan på undersökningens resultat har jag även kontaktat redaktionen på BTJ och fått tillgång till de lektörs-PM som har utkommit under dessa år.

Jag har även tittat på böcker på engelska och med utgångspunkt i samma kriterier som användes ovan fick jag fram 71 titlar. Alla dessa titlar ingår dock inte i undersökningen av de engelska titlarna utan här koncentreras undersökning på de titlar som utkommit från år 2000 och framåt, vilket är 42 boktitlar. Jag har

⁴⁵ *Stockholms stadsbiblioteks bibliotekskatalog*, sökning på alla i avancerad sök: science fiction [2007-12-26].

⁴⁶ De kriterier som har använts i urvalet är att det först och främst är en bok (det vill säga jag har tagit bort alla tidskrifter och tidningar.) Böckernas språk är svenska och endast för vuxna. Alla böcker som hade en placering på barn- eller ungdomshyllor är alltså borttagna. Alla facklitteratur är borttagen varför undersökningen bara består av skönlitterära böcker.

inte med alla engelska titlar i min undersökning, dels för att inte få för stort material och dels för att jag inte tittat på dessa ur ett historiskt perspektiv utan jag har endast tittat på skillnader eller likheter i inköpen av de svenska och de engelska titlarna. Anledningen till att jag även tittat på engelsk science fiction-litteratur bottnar i föreställningen att jag tror att många som läser exempelvis science fiction och fantasy (den fantastiska litteraturen) vill läsa just på engelska.

Valet av just Stockholmsområdet som mitt undersökningsområde bottnar i att jag i deras kataloger såg att de ämnesordbestämmer science fiction och att jag därför redan har en klar genreindelning.

I mitt val av att göra en innehållsanalys har jag utgått från Göran Bergström och Kristina Boréus bok *Textens mening och makt*. De skriver att innehållsanalys främst används när man kvantifierar något i en text, men man kan även prata om en kvalitativ innehållsanalys om analyserna leder till mer komplicerade tolkningar eller om man ser på andra saker i texten som inte nödvändigtvis har med att räkna eller mäta förekomsten av något att göra.⁴⁷ I detta fall kommer båda sätten att användas då jag främst kommer att räkna på olika företeelser som exempelvis hur många av omdömenas bedömningar som är neutrala, positiva eller negativa, men jag kommer även att bryta ut vissa citat som kräver mer tolkning än så, speciellt eftersom alla omdömen kanske inte låter sig delas in i fack hur enkelt som helst. För att analysen av omdömena ska bli så korrekt som möjligt kommer jag att använda mig av dubbelkodning, där jag för att kontrollera analysens intrasubjektivitet analyserar materialet två gånger för att försäkra mig om att resultatet blir detsamma.⁴⁸

1.5.2 Enkätundersökning

Den andra delen av metoden är en enkätundersökning. Enkätundersökningen har distribuerats via e-post och syftet har varit att framför allt ta reda på hur folkbiblioteken hyllplaceras science fiction. Denna del av undersökningen har inte samma historiska perspektiv som innehållsanalysen då jag i de flesta frågor frågat hur det ser ut på biblioteken idag. Några av frågorna har dock följdfrågor där jag frågat om rutinerna har förändrats ur ett historiskt perspektiv, men detta är dock bara ett fåtal frågor varför enkätundersökningen främst får ses som ett klargörande över hur biblioteken hanterar science fiction idag.

Med tanke på urvalet till första delen av denna uppsats fortsätter denna undersökning på samma linje och enkäten har därför skickats till folkbiblioteken i Stockholmsområdet. Jag har här tagit hjälp av Jan Trosts *Enkätboken* där han bland annat varnar för att använda sig av för stora undersökningsområden, och att

⁴⁷ Bergström, Göran & Boréus, Kristina, 2005, *Textens mening och makt – metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, s. 43 f.

⁴⁸ Bergström & Boréus, 2005, s. 49 f.

vända sig till alla folkbibliotek i Sverige skulle ha blivit ett alltför omfattande material för denna uppsats.⁴⁹ De folkbibliotek som omfattas av Stockholms Stadsbiblioteks bibliotekskatalog är 41 stycken. För att utöka urvalet en aning har jag dessutom lagt till folkbiblioteken i Stockholms län. Via katalogsök har jag funnit alla kommunbibliotek i Stockholms län, vilket är 25 stycken.⁵⁰ Detta betyder att jag har tagit kontakt med sammanlagt 66 bibliotek, vilket blir en totalundersökning av detta område då alla bibliotek finns representerade.⁵¹ Vilka dessa bibliotek är återfinns i bilaga 3. Enkäten har utformats uteslutande av öppna frågor. Jan Trost varnar i *Enkätboken* för att använda sig av öppna frågor då dessa många gånger kan leda till att informanten inte orkar svara eller exempelvis att det är tidsödande att tyda svaren. Dock handlar frågorna i denna enkät framför allt om hur inköpsprocessen ser ut på biblioteken och hur biblioteken definierar genren science fiction, och om jag skulle ha gett informanterna fasta svarsalternativ styr jag även informanternas svar.⁵² Enkätundersökningen inklusive missivbrevet återfinns i sin helhet i bilaga 2.⁵³ (Vid utformningen av dessa och för att anpassa enkäten till webben har jag framför allt tagit hjälp av Oscar Hultåkers kapitel i *Enkätboken* som uteslutande handlar om enkäter på webben.⁵⁴)

Nämnas bör också att jag i folkbiblioteken via katalogsök endast har kontaktat huvudbiblioteken. I de flesta fall har biblioteken ett antal tillhörande filialer som kan vara både folkbibliotek och skolbibliotek men dessa har jag alltså inte kontaktat. Dels på grund av att mitt urval skulle bli för stort, och dels, som jag nämnde ovan, så kan filialerna bestå av skolbibliotek och jag har i denna uppsats avgränsat mig till folkbibliotek.

Den positiva aspekten är att jag kan se ifall alla bibliotek inom samma område gör på ungefär likadant sätt och den negativa aspekten är att jag inte får ett rikstäckande material.

1.6 BTJ, BURK och BTJ-häftet

Bibliotekstjänst (benämns som BTJ genomgående i uppsatsen) är en leverantör av medietjänster som specialiserat sig mot bibliotek, universitet, företag och organisationer.⁵⁵ BTJ erbjuder en rad olika databastjänster och däribland finner vi Artikel-sök och BURK (bibliotekstjänsts universella system för registrering och

⁴⁹ Trost, Jan, 2007, *Enkätboken*, s. 29.

⁵⁰ Katalogsök > Kommunbibliotek

⁵¹ Trost, 2007, s. 37.

⁵² Trost, 2007, s. 61 ff.

⁵³ Missivbrev är det brev som medföljer frågeformuläret, där undersökningens syfte förklaras.

⁵⁴ Hultåker, Oscar, 2007, ”Webbenkäter”, s. 127 ff.

⁵⁵ Bibliotekstjänst AB > Om BTJ.

katalogisering).⁵⁶ I BURK-sök kommer man åt deras bibliografiska referensdatabas BURK som har dryga två miljoner bibliografiska poster och här kan man också finna beståndet från dryga 200 bibliotek. Förutom dessa bibliografiska poster med dess sedvanliga information om böckerna kan man också finna innehållsförteckningar, lektörsomdömen och omslagsbilder till en del av böckerna.⁵⁷

Varannan vecka (24 gånger per år) ger BTJ ut ett BTJ-häfte, deras huvudkatalog, där de presenterar nya böcker, både skön- och facklitteratur och för både barn och vuxna.⁵⁸ (Detta häfte gick tidigare under namnet Sambindningen.⁵⁹) I detta häfte finner man också talböcker och ljudböcker, filmer, spel, språkkurser och skivor. Detta är en tjänst som många bibliotek prenumererar på för att kunna bli uppdaterade om vilka böcker som är nya på marknaden. Varje produkt i BTJ-häftet följs av en presentation med en bild på produkten och en recension. Dessa recensioner, som BTJ kallar för lektörsomdömen, skrivs av lektörer, vilka består av cirka 1000 ämnesexperter inom olika områden som BTJ anlitar. (Biblioteken kan också prenumerera på Media Direkt där man även kommer åt alla titlar och dess lektörsomdömen. De har dessutom en tjänst som de kallar för profiltjänst där de i samarbete med ett bibliotek gör en profil för det bibliotekets urval och medieinköp.⁶⁰) Nämnas bör dock att lektörerna inte bara på måfå recenserar titlarna, utan de får alla anvisningar som skall följas vilka kallas för lektörs-PM. Dessa lektörs-PM har BTJ utarbetat tillsammans med en granskningsnämnd. Denna granskningsnämnd är till för att granska lektörernas arbete samt att förlag och bibliotek som anser sig fått ett felaktigt omdöme kan vända sig till denna nämnd för överklagan. Observera dock att granskningsnämnden är BTJ:s egen.⁶¹

BTJ har flertalet gånger fått kritik främst på grund av att författare inte anser att en bok kan göras rättvisa genom en så kort recension. Och eftersom BTJ har så pass stort inflytande i biblioteksvärlden kan en dålig recension leda till att ganska många bibliotek inte köper boken. I *Dagens Nyheter* pågick i början av 1980-talet en debatt där ena debattören, Lars-Olof Franzén, gick så långt som att säga att BTJ:s kortrecensioner borde läggas ner. Han skrev också att han ansåg att bibliotekarierna borde stå fast vid sin yrkesheder genom att grunda sina inköpsförslag på mer underlag än recensionerna från BTJ. En annan debattör, Stig Hadenius, försvarade dock BTJ med att det inte finns något annat sätt för bibliotekarier att överblicka all den litteratur som ges ut i Sverige. Exempelvis kan nämnas dagstidningarna som bara recenserar en bråkdel av den utgivna litteraturen.⁶²

⁵⁶ Yrlid, 1994, s. 112.

⁵⁷ Bibliotekstjänst AB > Medier > Databaser > BURK-sök.

⁵⁸ Bibliotekstjänst AB > Lösningar > Inköp av medier > Inköpskataloger > BTJ-häftet.

⁵⁹ Yrlid, 1994, s. 113.

⁶⁰ Bibliotekstjänst AB > Lösningar > Inköp av medier > Urvalstjänster för inköp > Profiltjänster.

⁶¹ Bibliotekstjänst AB > Lösningar > Inköp av medier > Inköpsvägledning > Lektörer.

⁶² Yrlid, 1994, s. 114 f.

Under 1980-talet startades två olika förlag som försökte konkurrera med BTJ, Bokverket och Krelib AB, men båda dessa gick i konkurs.⁶³

1.7 Definition av science fiction

I ämnesordlistan för vuxenlitteratur har Svensk Biblioteks förening en indelning som handlar om genre, där man ger science fiction följande definition: ”Verk som är förlagda till en framtid eller andra världar och är präglade av visionär teknologi”. Man har även en underställd genre till science fiction som man kallar för cyberpunk och man skriver även att det finns ett samband med genren framtidsskildringar.⁶⁴ Jerry Määttä talar om fler underställda genrer till science fiction och nämner dessa som de mest förekommande: hard sf, soft sf, space opera och science fantasy. Hard sf syftar på science fiction som handlar om naturvetenskap eller teknik medan soft sf syftar till samhälls- eller humanvetenskapliga aspekter. Space opera är äventyrs- eller krigshistorier i en mer lätt-sam form och science fantasy är som namnet avslöjar en blandning mellan science fiction och fantasy, där övernaturliga företeelser utspelas i en science fiction-värld.⁶⁵ En liknande beskrivning av science fiction som Svensk Biblioteks förening gör finner vi i *Nationalencyklopedin* där science fiction beskrivs som: ”litteratur vilken kännetecknas av att som bärande element i intrig eller miljö ha inslag grundade på faktiska eller föregivna vetenskapliga eller teknologiska spekulationer”.⁶⁶

Det förs många diskussioner om skillnaderna och likheterna mellan framför allt genren science fiction, fantasy och i viss mån även skräck. Dessa genrer och många fler går under beteckningen fantastisk litteratur.⁶⁷ Määttä nämner även utopier och dystopier som närliggande genrer till science fiction.⁶⁸ Skillnaden mellan science fiction och fantasy förklaras med att medan fantasy handlar om något som är orealistiskt för oss, om en värld som inte är trovärdig och som bryter mot naturlagar, är science fiction en mer teoretiskt möjlig värld som ofta utspelas i framtiden. Och här finner vi alltså en avsaknad av magiska och övernaturliga fenomen, i alla fall i största möjliga mån. Det magiska och övernaturliga är dock förekommande i både fantasy och skräck, men skillnaden här är att det i fantasyberättelsen är ett normalt skede medan det i skräckberättelsen är något obehagligt som verkar skrämmande på läsaren.⁶⁹

⁶³ Yrlid, 1994, s. 115 f.

⁶⁴ *Att indexera skönlitteratur*, 2004, s. 10.

⁶⁵ Määttä, 2006, s. 52 f.

⁶⁶ *Nationalencyklopedin*, webbversionen, sökord: science fiction [2008-01-31].

⁶⁷ Ekholm, Steven, 2000, *En guide till fantasy*, s. 68.

⁶⁸ Määttä, 2006, s. 52.

⁶⁹ Ekholm, 2000, s 68 f. och Määttä, 2006, s. 52.

Som nämnts ovan har även utopier och dystopier en stark koppling till science fiction, och här kan nämnas en avhandling i litteraturvetenskap skriven av Sarah Ljungquist: *Den litterära utopin och dystopin i Sverige 1734-1940*. Ljungquist utforskar här den litterära utopiska genren i Sverige ur ett historiskt perspektiv.⁷⁰ Hon utgår från standardverkens definition av begreppen där vi exempelvis i *Nationalencyklopedin* får en förklaring till utopi som lyder ”ideal som inte går att förverkliga, ofta ett samhällsideal” och dystopi beskrivs som: ”i litteraturen en skildring av ett inhumant, oftast totalitärt framtida samhälle”.⁷¹ Ljungquist säger dock att dessa definitioner måste ses i ett vidare perspektiv, exempelvis när vi talar om utopia och dystopia i litteraturen behöver inte nödvändigtvis utopia stå för ett ideal.⁷² Detta är dock begrepp som inte förekommer speciellt ofta i övriga science fiction-definitioner men det är tydligt att definitionerna utopi och science fiction ligger nära varandra. Ljungquist för en kortare diskussion om förhållandet mellan de två och skriver att flertalet science fictionforskare lägger utopier som en undergenre till science fiction. Ljungquist själv tror inte att det är riktigt så enkelt utan att det snarare handlar om att ett verk kan tillhöra flera olika genrer, och vi talar då inte bara om avgränsningen mellan science fiction och utopi utan även sagan, allegorin och satiren med flera.⁷³

Man kan även se på detta som John-Henri Holmberg har gjort, ur ett motivperspektiv, där han menar att temana i science fiction-litteratur ofta är abstrakta varför författarna ofta använder sig av konkreta motiv och det är oftast dessa som vi som läsare känner igen som science fiction. Holmberg har därför valt ut dessa motiv som han menar täcker in alla böcker inom genren science fiction: rymdfärder, främmande världar, främlingar ibland oss, robotar androider och annat ur laboratorierna, resor i tiden, i parallella världar, armageddo och efteråt, framtiden på gott och på ont och övermänniskan.⁷⁴

Ola Larsmo skriver i en essä att det är ett dödsdömt företag att utförligt försöka definiera en litterär genre. Han menar att genren, science fiction i detta fall, har förändrats så pass mycket sett ur ett historiskt perspektiv, att man i sådana fall skulle kunna påstå att Homeros var science fiction-författare eftersom han använder sig av fantastiska inslag. Larsmo menar att det är enklare att försöka peka på varför en genre är intressant snarare än dess innehåll.⁷⁵ Även Määttä framhåller att det inte går att ge en absolut definition, men hans definitionsdiskussion är så pass utförlig och djupgående att den ändå återges nedan.⁷⁶

⁷⁰ Ljungquist, Sarah, 2001, *Den litterära utopin och dystopin i Sverige 1734-1940*, s. 11 ff.

⁷¹ *Nationalencyklopedin*, webbversionen, sökord: utopi [2008-02-07] och *Nationalencyklopedin*, webbversionen, sökord: dystopi [2008-02-07].

⁷² Ljungquist, 2001, s. 14 f.

⁷³ Ljungquist, 2001, s. 23.

⁷⁴ Holmberg, John-Henri, 1977, *Sf-guide*, s. 5 ff.

⁷⁵ Jakobsson, Lars, Larsmo, Ola & Sem-Sandberg, Steve, 2003, *Stjärnfall – om sf*, s. 83 f.

⁷⁶ Määttä, 2006, s. 53.

1.7.1 Jerry Määttä's definitionsdiskussion

I sin avhandling försöker inte Jerry Määttä påstå att han kan ge oss en exakt beskrivning av genren utan han försöker snarare ge oss en beskrivning av hur genren *kan* definieras. Genrens förmåga att inte låta sig definieras kan väl ha att göra med samtidens utveckling, det vill säga att i takt med att teknologin och vetenskapen utvecklas förändras också författarnas förutsättningar i fråga om att spegla ett troligt framtidsscenario.⁷⁷

Määttä har ur ett kronologiskt tidsperspektiv tagit utgångspunkt i fem olika definitioner gjorda av fem olika personer. Först har vi Hugo Gernsback som 1926 introducerade termen *scientific fiction*. Tre år senare införde han dagens form på genren, *science fiction*, som betonades av en i viss mån framtidsutopi med vetenskapliga och didaktiska linjer. Genren definierades senare 1960 av Kingsley Amis som en berättelse som bygger på ett hypotetiskt skede som uppstått genom någon slags uppfinning. Vi har alltså behållit framtidsaspekten likväl som den naturvetenskapliga delen som viktiga drag i definieringen av *science fiction*. Därefter har vi författaren Brian Aldiss som 1973 definierade genren som ett slags sökande efter en definition av människan och vår funktion i universum. Darko Suvin försökte några år senare att göra en mer vetenskaplig definition då *science fiction* hade blivit mer populärt att skriva om i den akademiska världen. Han säger då att litteratur är *science fiction* när den främmandegör den faktiska världen, men att dessa båda världar samtidigt är kognitivt sammanbundna. Suvin menar även att *science fiction* alltid innehåller minst ett *novum* till skillnad mot annan litteratur. Med detta menar han en företeelse i boken, som exempelvis kan bestå av en uppfinning eller en situation eller en person, som inte stämmer överens med författarens eller läsarens verklighetsuppfattning. Suvin ger oss även en distinktion mellan *science fiction* och *fantasy* där han säger att om boken innehåller oförklarliga företeelser då är det istället *fantasy*. Slutligen tar Määttä upp litteraturvetaren och författaren Damien Brodericks definitionsförsök 1995. I ett försök, av mig, att hårdra det menar Broderick att *science fiction*-litteraturen endast fungerar i samhällen som har en teknisk och industriell progression och där kunskap och vetenskap är framträdande. Det går att utläsa gemensamma nämnare från dessa fem definitioner och dessa är att *science fiction* oftast innehåller:

- Tekniska och naturvetenskapliga inslag.
- En värld som på något vis präglas av fiktion, något som inte utspelas i läsarens verklighet.
- En framtidsskildring av något slag.⁷⁸

⁷⁷ Määttä, 2006, s. 31.

⁷⁸ Määttä, 2006, s. 34 ff.

1.8 Science fictions historia i Sverige

Svenska författare fick inte upp ögonen för science fiction förrän i slutet av 1800-talet och man brukar räkna *Oxygen och Aromasia. Bilder från år 2378*, skriven 1878 av Claes Lundin, som den första svenska science fiction-boken. Denna bok utspelas i en slags utopivärld där författaren förmodligen fick influenser från utlandet där det skrevs mycket om hoppets framtid och om den utveckling som man väntade skulle ske. Bokens satir mot det oscariska samhället är tydlig när Lundin bland annat skildrar ett mer könsjämsamt samhälle. På 1910-talet var Otton Witt den mest verksamma författaren inom genren och han ifrågasatte naturvetenskapens och teknologins möjligheter. Han hade i många avseenden samma definition av genren science fiction som Hugo Gernsback och Witt kallade några av sina verk för *tekniska sagor*. Efter honom skulle det dröja ända till 1930-talet innan science fiction-litteraturen började ges ut igen (ett fåtal undantag finns under denna period). Under trettioåret framstod bland andra författarna Alfred Berggren och Vladimir Semitjov som några av de som gjorde science fiction populärt i läsekretsarna. År 1940 gavs en av de största svenska science fiction-titlarna ut: *Kallocain* av Karin Boye.⁷⁹

År 1940 lanserade man en veckotidning för just science fiction som heter *Jules Verne-magasinet*. Denna hämtade sitt material till större delen från amerikanska science fiction-tidskrifter som exempelvis *Thrilling Wonder Stories*. Detta magasin finns kvar än idag, om än med en mycket blygsam utgivning, och det är Sam J. Lundwall som är redigerare av denna sedan 1972.⁸⁰ Enligt John-Henri Holmberg avslöjade man dock inte från redaktionens sida att detta var ett science fiction-magasin, mycket på grund av de protester som man fick mot tidningen från i första hand lärare. Det skulle dröja först år 1949 innan termen science fiction användes i Sverige. Och år 1952 började ett förlag (Eklunds förlag) till och med att ge ut en science fiction-serie som introducerade några av de mest framgångsrika utländska författarna inom genren.⁸¹

Detta årtionde, som var science fictions höjdpunkt i Sverige, åtföljdes av en ny tidskrift som hette *Häpna!* Denna tidning var en av anledningarna till att genren populariserades så pass mycket som den gjorde i Sverige. Tyvärr misslyckades den dock med att få fram och publicera inhemskt material. Något tidskriften lyckades med var dock att få igång den svenska sf-fandomen där det bildades föreningar och mängder med amatörtidskrifter, s.k. *fanzines*, började ges ut. Några författare som dock gjorde sig ett namn genom tidningen *Häpna!* var Denis Lindohm, Sam J. Lundwall, Bertil Mårtensson och Jacob Palme men dessa var i minoritet i jämförelse med det stora antalet utländska science fiction-

⁷⁹ Holmberg, 1974, s. 144 ff. och Holmberg, 2003, s. 212 ff.

⁸⁰ Tidskrift.nu > Tidskrifter > Jules-Verne Magasinet.

⁸¹ Holmberg, 1974, s. 147 f. och Holmberg, 2003, s. 220 ff.

författare. Några av de större science fiction-författarnamnen under femtiotalet var Sture Lönnerstrand som också han publicerades i *Häpna!*. 1953 gav också Harry Martinson ut en science fiction-bok som hette *Aniara*, ett diktepos om ett framtida dystopiskt jorden där människorna försöker skapa en ny tillvaro på Mars. En annan författare värd att nämna som gjorde sitt namn inom science fiction är Sven Christer Swahn som debuterade 1958.⁸²

I början på 1960-talet bildades en förening som heter Skandinavisk förening för science fiction (SFSF) och som är verksam än idag. Denna förening gav också ut en fanzine, *Sf forum*, där man hittar publicerat material av bland andra Dénis Lindbohm, Sam J. Lundwall, Sture Lönnerstrand, Bertil Mårtensson och Sven Christer Swahn. Även om detta årtionde präglades av science fiction-föreningar och fanzines var utgivningen av science fiction-böcker liten. Vändningen kom år 1968 då Bertil Mårtensson debuterade med romanen *Detta är verkligheten* och en stor mängd science fiction gavs ut under 1970-talet. Bland annat debuterade Steve Sem-Sandberg med *Lux eterna* och Peder Carlsson gav 1979 ut *Enhörning på té*. Mot slutet av 1980-talet sjönk science fiction-utgivningen återigen i Sverige kanske mycket på grund av att bokförlaget *Delta* upphörde med sin utgivning av science fiction-litteratur. Vid denna period startade Sam J. Lundwall förlaget *Fakta & Fantasi* som fick upp utgivningen igen fram till mitten av 1990-talet då man gav ut cirka hundra titlar. Dessa böcker var dock svåra att få tag på i bokhandlarna varför science fiction-läsarna vände sig till *Jules Verne-magasinet* och biblioteken. På grund av dessa händelser, att utgivningen minskade och att böckerna var svåra att få tag på, försvann i stort sett science fiction från den svenska bokmarknaden ända fram tills idag.⁸³ Det fanns ett förlag som försökte hålla liv i den svenska utgivningen, förlaget *Paradishuset*, som startades 1997, men de hann bara ge ut sex titlar inom genrerna science fiction, fantasy, skräck och mystik innan det lades ner 2001.⁸⁴

Idag finns science fiction-litteratur tillgänglig via bland annat SF-Bokhandeln som ligger i Stockholm, Göteborg och i Malmö. Denna bokhandel grundades 1975 i regi med Skandinavisk förening för science fiction (SFSF) men 1990 bildade de anställda i bokhandeln aktiebolag och köpte verksamheten. Här kan man köpa litteratur inom genrerna fantasy, science fiction och skräck, men de säljer också filmer, roll- och brädspel liksom manga.⁸⁵

⁸² Holmberg, 1974, s. 148 ff. och Holmberg, 2003, s. 223 ff.

⁸³ Holmberg, 2003, s. 232 ff.

⁸⁴ Paradishuset > Om förlaget.

⁸⁵ Science fiction-bokhandeln > Bokhandelns historia.

2. Undersökning

Eftersom instruktionerna till lektörerna kan ha förändrats mellan åren 1973 till och med 2007 följer först en redovisning av lektörs-PM:en. Jag har tittat på vad instruktionerna innehåller och hur de har förändrats under åren. Därefter följer först innehållsanalysen av lektörsomdömena, med utgångspunkt i frågorna:

- Vilka genrer nämns i omdömena?
- Hur har recensenterna bedömt böckerna?
- Vilka paratextuella referenser finns i omdömena?

De svenska omdömena redovisas under 2.2 och under 2.3 återfinns en kortare redovisning av de engelska omdömena. Slutligen, under avsnitt 2.4, följer resultatet av enkätundersökningen.

2.1 Lektörs-PM

BTJ:s redaktion hade tyvärr endast kvar PM från 1978, och eftersom undersökningen nedan påbörjas redan 1973 saknas det därför PM från åren 1973 till och med 1977. Samtliga PM innehåller en inledande text som beskriver poängen med lektörsomdömena och sedan har samtliga PM också en punktlista med saker som bör finnas med i omdömet. Den inledande texten ter sig ganska lik från första PM:et 1978 till det sista för 2007. Citatet som följer nedan är hämtat från lektörs-PM:et från 1978 (när ordet sambindning används nedan syftar det på samma sak som BTJ-häftet, det är bara en äldre benämning):

Sambindningens lektörsutlåtanden är en service för biblioteken inköp, med beaktande av att dessa utlåtanden i de flesta fall är den enda information om böckerna som vid inköpstillfället står bibliotekarierna till buds. Dessutom recenseras många böcker inte i pressen, och mycken litteratur – även skönlitteratur – kräver fackmannakunskaper för en riktig bedömning. Lektörsutlåtandena skall ge så saklig och opartisk information som möjligt. Uttryck som ”en bok för alla bibliotek” eller ”för större bibliotek” bör undvikas. **Klart motiverade kvalitetsomdömen bör alltid ingå i utlåtandena.**⁸⁶ Personliga ställningstaganden av polemisk eller överdrivet berömmande art (vänrecensioner) måste dock undvikas, liksom

⁸⁶ Denna mening har skrivits i fet stil av BTJ själva.

ironiska, överlägsna eller försmädliga uttryck o.d. Omdömena skall inte gälla författarnas åsikter utan sättet att lägga fram dessa. Språket i utlåtandena skall vara tillgängligt även för lekmän. Undvik att använda fackuttryck, specialförkortningar och tekniska termer utan att förklara innebörden! Det förekommer att biblioteken använder lektörsutlåtandena för sin information till allmänheten.⁸⁷

Den inledande texten till PM:et klargör först och främst vad syftet med omdömena är och till vem lektören skriver. Man ser här att biblioteken är dem som man explicit riktar sig till i omdömena. Lektörerna ska undvika facktermer och undvika att vara personliga, liksom att använda starkt nedvärderande uttryck och ord, som att exempelvis vara spydiga. De ska vara så tydliga och opartiska som möjligt i recensionen. Däremot står det med fetstil att man alltid ska bedöma kvaliteten och även motivera anledningen till bedömningen varför detta får anses som extra viktigt.

Jämför man denna inledningstext med den från de senaste åren har formuleringarna ändrats något men kontentan är ungefär det samma:

Lektörsutlåtandena är avsedda att ligga till grund för bibliotekens inköp. I många fall har inköparna ingen annan information vid inköpstillfället. Recensionerna ska vara sakliga och opartiska. Skicka hellre tillbaka en bok oläst än att skriva en vänrecension eller motsatsen! Recensionerna får inte innehålla överdrivet berömmande eller kritiska vändningar. Ironiska eller överlägsna formuleringar bör också undvikas. Författarnas åsikter ska inte recenseras men alltid redovisas. Undvik polemik!

Språket i recensionerna ska vara tillgängliga också för lekmän. Undvik att använda specialförkortningar och speciella facktermer utan att förklara dess innebörd. Recensionerna ska alltid innehålla klart motiverade kvalitetsomdömen men aldrig direkta inköpsråd. Inköpsbeslutet ligger alltid hos biblioteken.

Alla uppgifter om böckerna är konfidentiella tills häftet publicerats.⁸⁸

Här har man tryckt lite extra på att vänrecensioner inte godtagts. Man ser hellre att en bok skickas tillbaka än att man får en sådan recension publicerad i BTJ-häftet. Den sista meningen ovan om att alla uppgifter är konfidentiella står även i de tidigare omdömena, men där står det allra sist efter punktlistan. Skillnaden verkar således vara att de lite yngre inledningstexterna är mer komprimerade, men innehållet är ungefär detsamma. Texterna för åren mellan 1978 och 2007 ser ungefär likadana ut och kommer därför inte att redovisas här.

Det finns också en kommentar om hur många ord som är lämpligt i omdömet. I lektörs-PM:et från 1978 står det att omdömet bör vara på mellan 70 och 100 ord. I lektörs-PM:et från 1980 står det endast att utlåtandet inte bör överstiga 120 ord. Från 1990 ändras detta igen och nu står det att recensionerna skall omfatta 120 till 150 ord och detta gäller ända fram till innevarande år.

Efter inledningstexten följer en punktlista med saker som lektören bör beakta, i fall när det är tillämpligt. Följande står att läsa i det första PM:et från 1978:

⁸⁷ *Lektörs-PM* från Bibliotekstjänst, 1978-1979.

⁸⁸ *Lektörs-PM* från Bibliotekstjänst, 2005-2007.

Nedanstående punkter bör i tillämpliga fall beaktas:

1. Bokens art (realistisk roman, satir, lyriksamling, triviallitteratur etc.). Ingår boken i en serie? (T.ex. "Fjärde delen i Tora Dahls Gunborg-serie".)
2. Kort redogörelse för innehållet. Karaktäristik av bokens person-, tids- och miljöskildring, språk, stil och läsvärde.
3. Typografisk lätläshet och layout. Illustrationernas art.
4. Betr. översättningar: Avge om möjligt ett omdöme om översättningens språk- och stilriktighet (viktigt vid avancerad text, ex.vis lyrik).
5. Bokens svårighetsgrad. Krav på förkunskaper för dess tillgänglighet.
6. Bokens lämplighet för barn- och ungdomsavdelningar, gymnasiebibl.etc.
7. Ideologiska tendenser, d.v.s. bokens ställningstagande i och behandling av politiska, sociala, etiska, religiösa eller liknande frågor.
8. Betr. lyrik: Ange versformen (traditionell, obunden, experimentell, etc.), diktens svårighetsgrad, ideologiska tendenser. Om Du citerar, var noga med att citatet är betydande, att det underbygger Din recension, och använd det inte i stället för att ge en bedömning.⁸⁹

Här efterlyser man alltså bokens art, bokens innehåll, person-, tids- och miljöskildring samt språk, stil och läsvärde. Vidare bör omdömet även innehålla layout och översättningens karaktär, svårighetsgrad, om boken lämpar sig endast för vuxna, ideologiska tendenser samt en utförligare beskrivning ifall titeln är lyrik. Det sker en del mindre förändringar genom åren och det är först 1985 som ett intressantare tillägg görs: "Ev uppgifter om författaren."⁹⁰ Man får dock inte specificerat vilka uppgifter det handlar om. År 1990 förändras detta tillägg till att lektören bör ge en "Kort presentation av författaren". Det sker ytterligare förändringar som exempelvis att man lägger till en punkt om att lektören ska karaktärisera bokens språk och stil, och ifall det handlar om en tecknad serie skall man tänka på bildernas kvalitet och samspråk med texten.⁹¹

År 1996 lägger man till en kommentar till en punkt (punkt 1 i citatet ovan från 1978) där man gärna vill att recensenten även relaterar boken till författarens övriga böcker eller något annat sammanhang som känns väsentligt.⁹² I PM:et år 2000 lägger man till en helt ny punkt som säger att man bör ta hänsyn till vissa saker, till exempel ifall det är en LL-bok.⁹³ (LL-böcker, lättlästa böcker, är titlar från bland andra *LL-förlaget* som ger ut böcker med ett enklare språk, tydligare innehåll och med en layout som är enklare och ofta innehåller bilder.⁹⁴)

2001 sker ett punkttillägg igen eftersom det kan höra skivor till böcker, se punkt 12 nedan. Sedan sker inga förändringar fram till idag och detta är punktlistan från årens senaste PM:

⁸⁹ *Lektörs-PM* från Bibliotekstjänst, 1978-1979.

⁹⁰ *Lektörs-PM* från Bibliotekstjänst, 1985.

⁹¹ *Lektörs-PM* från Bibliotekstjänst, 1990.

⁹² *Lektörs-PM* från Bibliotekstjänst, 1996.

⁹³ *Lektörs-PM* från Bibliotekstjänst, 2000.

⁹⁴ Centrum för lättläst > LL-förlaget > Vad är en lättläst bok?

Punkter som lektörerna i tillämplig mån bör tänka på:

1. Presentera kort författaren.
2. Ange bokens art (roman, novellsamling, diktsamling etc.). Relatera gärna boken till författarens övriga produktion eller sätt in den i annat relevant sammanhang. Om boken ingår i en serie, ange om den kan läsas fristående.
3. Redogör kortfattat för bokens innehåll/handling.
4. Bedöm person-, tid- och miljöskildring.
5. Karakterisera språk och stil. Bedöm den svenska språkdräkten i översatt litteratur.
6. Redovisa bokens tendens i politiska, etiska och liknande frågor.
7. Ange bokens svårighetsgrad och krav på förkunskaper hos läsaren.
8. Beskriv illustrationernas art.
9. Beträffande tecknade serier, bedöm också bildernas art, kvalitet och samstämmighet med texten.
10. Beträffande lyrik, ange form och litterär stil: språk och rytm, versmått, bunden eller fri vers, dikternas lämplighet för ovana lyrikläsare. Använd gärna citat men inte i stället för att ge en bedömning.
11. Beträffande LL-böcker, ange målgrupp, t.ex. dyslektiker, personer med begränsad läsförståelse eller invandrare som håller på att lära sig svenska. Bedöm hur LL-läsarnas speciella krav tillgodoses genom t.ex. frasanpassat radfall.
12. Kommentera medföljande cd-skiva/cd-romskriva. Är skivan avsedd för pc eller Mac? Behövs specialutrustning för att man ska kunna tillgodogöra sig den? Kan boken användas separat?
13. Bedöm bokens lämplighet för barn och ungdom.
14. Recensionerna ska omfatta 120-150 ord.⁹⁵

Om man jämför denna punktlista med den från 1978 har det tillkommit en del punkter: författarpresentation, kommentar angående LL-böcker, kommentar angående medföljande skiva, kommentar angående serier och en kommentar angående språket och stilen. En hel del extra tillägg har därför tillkommit, men det bör dock poängteras att en och samma titel sällan berörs av alla dessa punkter. Man har samtidigt ökat antalet ord per omdöme varför det finns utrymme att kommentera fler saker om varje titel.

2.1.1 Analys av lektörs-PM

Själva inledningstexten har som vi sett inte förändrats så mycket under 29 år. Lektörsomdömenas syfte är ungefär likadant i frågan om för vem och varför lektören skriver. Praxis för lektören är också ungefär desamma, man vill att lektören försöker undvika svåra ord liksom att bli alltför personlig. Samtidigt ska omdömet leverera en bedömning av kvaliteten av boken och även en motivering till bedömningen.

Lektörs-PM:en innehåller också en specifikation på hur många ord omdömena ska innehålla. Som nämnts tidigare pågick det en debatt i början av 1980-talet där bland annat en person uttryckte att dessa kortrecensioner borde tas bort. Vid denna tidpunkt bestod recensionerna av mellan 70 och 100 ord. Detta är kritik som BTJ verkat ha tagit till sig; att recensionerna är för korta eftersom man 1980 skrev att recensionerna istället skulle bestå av högst 120 ord och slutligen 1990

⁹⁵ *Lektörs-PM* från Bibliotekstjänst, 2005-2007.

skrev man att de skulle omfatta mellan 120 och 150 ord. Såvida inte bibliotekarierna tycker att dessa recensioner är för långa och det kan vara svårt att hinna läsa allt bör detta var positivt då man får så mycket information som möjligt om varje titel.

Angående de förändringar som sker i punktlistan kan nämnas den förändring som görs 1985 och som sedan utvecklas ännu mer 1990. Här lägger man till en punkt om att lektören kan ta upp eventuella uppgifter om författaren som kan vara relevant (och år 1990 står det i lektor-PM:et att man ska ge en kort redovisning av författaren). Detta kan vara intressant för bibliotekarien och just för genren science fiction. Om man som inköpare inte kan så mycket om science fiction kan en notis om författaren underlätta om recensionen exempelvis förtydligar att en viss författare är en av de större inom science fiction.

År 1990 lägger man även till en punkt där man ska redogöra för handlingen av boken och även göra en bedömning av bokens person-, tids- och miljöskildring. Ytterligare en punkt har lagts till angående karaktären av bokens språk och stil. Detta är punkter som alla kan underlätta vid bedömningen av alla skönlitterära böcker, och inte specifikt just för en science fiction-bok. Det intressantaste i sammanhanget för just science fiction är således att recensionerna har blivit längre samt att man i vissa fall får fler uppgifter om författaren i omdömet.

2.2 Undersökning av de svenska lektörsomdömena

Av de ursprungliga 104 svenska boktitlarna kvarblev 102 stycken då två föll bort på grund av att böckerna stod med två gånger. Stanislaw Lems bok *Solaris* finns i utgåvor från både 1973 och 1984, och Michael Chrichtons böcker *Urtidsparken* från 1992 och *Jurassic Park* från 1993 är samma bok fastän med olika titlar, vilket innebär att dessa böcker har samma lektörsomdöme. Vidare föll även ett antal titlar bort på grund av att jag inte fann dem i BTJ-häftena.⁹⁶ Detta bortfall lämnade kvar 91 boktitlar. Slutligen faller även boken *Lifarens guide till galaxen* av Douglas Adams från 1994 bort. Problemet med denna är att boken i sig är en samlingsvolym som saknar omdöme (man hänvisar till omdömena för de fem separata böckerna som ingår i samlingsvolymen). Slutligen har jag även tagit bort boken *Helliconia vinter 2* från 1990, skriven av Brian Aldiss. Lektörsomdöme till denna saknas och istället står det bara en hänvisning till *Helliconia vinter 1*. Detta

⁹⁶ De titlar som föll bort var dessa: Ursula K. Le Guins *Berättelsen är världens språk* från 2005, *Stora robotboken* från 1991, William Tenns *Monster och människor* från 1991, Thea von Harbous *Metropolis* från 1990, Orson Scott Cards *Avgrunden* från 1989, Philip K. Dicks *Baklängesklockans värld* från 1989, Arthur C. Clarkes *Expedition till Mars* från 1988, A. Bertram Chandlers *Kosmisk gåta* från 1982, *Science fiction: Ingenmansland* från 1981, *Det nödvändigaste* från 1979 och *Science fiction på svenska* från 1977.

betyder att jag slutligen har 89 böcker att tillgå, vilka representeras av 103 omdömen. Dessa 89 böcker, plus de böcker som föll bort, finns presenterade i bilaga 1. I bilagan har alla omdömen tilldelats en siffra då jag löpande hänvisar till omdömenas siffror istället för att ange hela boktitlar och författare.

Tabell 1. Antal boktitlar och lektörsomdömen i undersökningen.

	Svenska:	Utländska:	Sammanlagt antal:
Boktitlar:	13 (15 %)	76 (85 %)	89
Omdömen:	20 (19 %)	83 (81 %)	103

Källa: BTJ:s lektörsomdömen från BURK och BTJ-häften 1973-2007.

Tabell 1 ovan visar det antal böcker som ingår i undersökningen och det redovisas också hur många av dessa som är skrivna av en svensk författare och hur många som är översatta från ett annat språk till svenska. Det är även så att vissa böcker får flera lektörsomdömen. Eftersom själva undersökningen till största delen kommer att utgå ifrån antalet lektörsomdömen, och eftersom vissa boktitlar får flera omdömen, redovisas även dessa i tabellen. Som synes utifrån siffrorna verkar det vara vanligare att en bok med en svensk författare får fler omdömen än en utländsk bok. De omdömen som tillhör en bok skriven av en svensk författare är dock ganska få varför denna iakttagelse görs med viss försiktighet.

Nedan följer också en redovisning av hur många titlar och omdömen som är från de olika årtiondena. I bilaga 1 redovisas samtliga böcker och vilket år de publicerats, men för att även kunna göra en historisk undersökning delas dessa även in i tioårsperioder. Jag har nedan redovisat både antalet titlar och omdömen.

Tabell 2. Antal titlar och omdömen i undersökningen uppdelat på årtiondena 1970-, 1980-, 1990- och 2000-talet.

1970-talet:	Antal titlar	19	21 %
	Antal omdömen	26	25 %
1980-talet:	Antal titlar	13	15 %
	Antal omdömen	15	15 %
1990-talet:	Antal titlar	47	53 %
	Antal omdömen	52	50 %
2000-talet:	Antal titlar	13 (10)	14 % (11 %)
	Antal omdömen	13 (10)	12 % (10 %)

Källa: BTJ:s lektörsomdömen från BURK och BJT-häften 1973-2007.

Titlarna är representerade för att ge inköpsstatistik ur ett historiskt perspektiv, och omdömena från varje årtionde är med eftersom det är omdömena som kommer att vara utgångspunkten i undersökningen nedan. Eftersom inte alla år är representerade från 2000-talet har jag räknat på en genomsnittlig utgivning med utgångspunkt från åren 2000 till 2007 och därför lagt till tre titlar och tre omdömen som får representera år 2008 och 2009. Tio titlar är därför den verkliga siffran medan 13 titlar respektive 13 omdömen är den beräknade siffran för hela 2000-talet. Tabell 2 visar att inköpen av science fiction-böcker sjönk en aning från 1970-talet till 1980-talet. 1990-talets inköp toppar med över 50 procent av inköpen över hela denna period medan inköpen sjunker igen på 2000-talet. Ur ett historiskt perspektiv kom det ut en mängd science fiction-titlar under 1970-talet och man ser ovan i tabellen att siffran för det årtiondet är högre än för både 1980-talet och för 2000-talet. Den större delen av den publicerade litteraturen var dock utländsk översatt litteratur och om vi tittar i Bilaga 1 så är faktiskt flertalet inköpta titlar från 1970-talet av svenska författare: *Ljuset från Alfa Centauri* från 1977, *Deral bågskytt* från 1979, *Enhörning på té* från 1979, *Vakthundarna* från 1979 och *Tagning: Framtid* från 1979. Detta antyder att bibliotekarierna gärna köpte in svensk litteratur. I ett historiskt perspektiv kan vi också se att utgivningen av science fiction-litteraturen sjönk mot slutet av 1980-talet. Biblioteken i undersökningen har dock köpt in flest titlar under 1980-talet just under årtiondets senare år, men märkbart är att de svenska författarna bara har två representanter vilket antyder en ökad efterfrågan på utländsk science fiction. I samband med att ett nytt science fiction-förlag startades i Sverige under 1990-talet verkar inköpen till biblioteken ha ökat igen. Det är dock ganska få svenska titlar representerade, men

uppgången i inköpen kan mycket väl vara en följd till att litteraturen började ges ut och förhoppningsvis att folk började läsa science fiction igen. In på 2000-talet försvann den svenska science fiction-utgivningen nästan helt och det märks på inköpen som sjunker drastiskt från 1990-talet till 2000-talet. Det tycks inte finnas något förlag idag som specialiserar sig på just science fiction och detta kan mycket väl ha betydelse när biblioteken ska göra sina inköp. Observera dock att dessa siffror inte säger någonting om hur många böcker som sammanlagt har köpts in till biblioteken, varför en titel kanske bara finns representerad på ett bibliotek i Stockholm medan någon annan titel är inköpt till flera bibliotek.

2.2.2 Genrebenämningar i omdömena

Jag har i detta avsnitt plockat ut alla genrebeteckningar som använts i omdömen. Ibland kan det vara tvetydligt om lektören syftar på en genre eller en adjektivisk bestämning och i dessa fall har jag tolkat dessa beroende på kontexten.⁹⁷ Genren science fiction kan skrivas på flera olika sätt och här har jag utgått från Määttäs beskrivning. I den paratextuella definitionen utgör ”genrebeteckningen science fiction eller en erkänd variant därav” en av genremarkörerna, vilket förutom science fiction kan bestå av förkortningarna SF, sf eller sci-fi.⁹⁸ Jag har nedan i undersökningen inte särskiljt dessa från varandra.

Tabell 3: Antal genrebestämningar i lektörsomdömena.

Genre:	Antal omnämmanden:	
Science fiction:	68	(69 %)
Thriller:	4	(4 %)
Saga:	3	(3 %)
Fantasy:	3	(3 %)
Dystopi:	3	(3 %)
Cyberpunk:	2	(2 %)
Fantastiska genren:	2	(2 %)
Övriga:	14	(14 %)
Totalt:	99	100 %

Källa: BTJ:s lektörsomdömen från BURK och BTJ-häften 1973-2007.

⁹⁷ Jag har gjort en dubbelkodning på alla siffror som presenterats för att försäkra mig om att de stämmer i så hög grad som möjligt.

⁹⁸ Määttä, 2006, s. 45.

Tabell 3 visar det sammanlagda antalet genrebestämningar som finns i omdömena. Det är hela 25 omdömen som inte säger någonting alls om genre och dessa ingår därför inte i tabellen ovan. Detta behöver inte betyda att lektören inte anser att boken tillhör science fiction eller någon annan genren heller för den delen, utan det är bara så att det uttryckligen inte nämns en genre i omdömet. Om man tittar på vilken information lektörerna får i lektörs-PM:en har de aldrig under perioden 1978 till 2007 blivit tillsagda att nämna något om genre. Eftersom antalet omdömen uppgår till 103 betyder alltså detta att vissa av omdömena har flera genrebestämningar i omdömet. Och det är hela 68 omdömen där lektören har skrivit att boken tillhör genren science fiction.

Määttä skriver att det inom den paratextuella definitionen går att identifiera två övergripande aspekter som gör science fiction till en egen marknadskategori på bokmarknaden. Den ena utgörs av paratextuella genremarkörer som pryder bokens omslag, vilket till exempelvis kan vara en genrebeteckning.⁹⁹ I det här fallet är inte detta tillämpligt i sin helhet eftersom vi inte har att göra med hela bokmarknaden, men jag anser ändå att detta går att applicera då BTJ:s omdömen är en sådan stark influens inom folkbiblioteken, att man genom att sätta en genremarkör i omdömena placerar dessa böcker i ett genrefack som för en bibliotekarie är svår att bortse ifrån.

Intressant är att det bara är två omdömen som specifikt uttrycker att boken inte är science fiction. (Dessa omdömen ingår inte i tabellen ovan.) I den ena skriver lektören ”Det här är inte science fiction, knappast heller – trots enhörningen – fantasy.” Dessutom drar lektören kopplingar till två franska författare som skrev inom absurdism och menar att boken snarare hör till denna kategori.¹⁰⁰ Sedan finner vi en bok som har två omdömen varav vi i den första finner kommentaren: ”En dämpad liten psykologisk sf-deckare [...]”, medan det i det andra omdömet står “[...] är det här egentligen ingen sf-roman.”¹⁰¹

I tabell 3 ser vi att fyra omdömen genrebestämmer boken som en thrillerberättelse. Av de titlar som fått benämningen thriller har lektören i alla fallen tilldelat böckerna flera omdömen, som exempelvis ”det är en egenartad genreöverskridande thrillerberättelse och har bl.a. klassats som science fiction såväl som kriminalroman.” För alla dessa fyra omdömen har lektören även klassat boken som en science fiction-bok.¹⁰²

Vi finner också tre genrer som har omnämnts tre gånger vardera. Den första genren är saga. Två av dessa omdömen har blivit omnämnda som surrealistiska sagor. Observera dock att dessa två böcker inte har recenserats av samma lektör. Det är också tre omdömen där lektören har gett boken genrebenämningen fantasy.

⁹⁹ Määttä, 2006, s. 45.

¹⁰⁰ *Lektörsomdöme* nr 20.

¹⁰¹ *Lektörsomdöme* nr 15 och 16.

¹⁰² *Lektörsomdöme* nr 40, 101, 102 och 103.

Dessa tre omdömen har i alla fallen även fått genrebenämningen science fiction. I det ena omdömet verkar lektören använda sig av ordet fantasy som ett paraplybegrepp där även science fiction ingår. De två andra lektörerna verkar dock skilja begreppen åt och skriver att boken är både science fiction och fantasy.¹⁰³ Detta är något som nämns i flera definitionsdiskussioner, att science fiction och fantasy är två skilda genrer, men att båda genrerna är svåra att definiera.¹⁰⁴ Vi kan även finna tre exempel på det som Sarah Ljungquist tar upp i sin avhandling: utopi och dystopi. Anmärkningsvärt är att dessa begrepp nämns i några av de yngre omdömena. Den första nämns i omdömet till *Främmande besök* från 1997 där lektören skriver att boken innehåller historier som tillhör olika genrer, som bland annat science fiction och dystopier liksom även surrealistiska sagor.¹⁰⁵ I ett annat omdöme, från 2006, omnämns inte dystopier direkt som en genre utan lektören beskriver bokens handling genom att beskriva var handlingen utspelar sig, vilket är på en överbefolkad måne och ”i ett dystopiskt skildrat Stockholm”. I samma omdöme skriver också lektören att boken passar för science fiction-intresserade.¹⁰⁶ Slutligen finner vi en genrebestämning i omdömet till *Berättelse om det viktigaste* från 2006 där lektören skriver att boken är en sf-dystopi.¹⁰⁷ Även om övriga omdömen inte använder begreppen utopi och dystopi går det många gånger att hitta anspelningar på sådana världar: ”Spelar i människosläktets solnedgång, sedan vätebombsprov i rymden gjort nästan alla människor och högre däggdjur sterila [...] ett grått skymningsland [...]”, ”Gott möter ont i ett industrialiserat och vetenskapligt utvecklat samhälle” och “[...] en nyligen formad värld beskriven som paradiset”.¹⁰⁸ Anledningen till att begreppen utopi och dystopi bara nämns i yngre omdömen är svårt att förklara, speciellt eftersom de bara nämns tre gånger. Samtidigt är inte begreppet särskilt nytt då det myntades av Thomas More redan 1516.¹⁰⁹ Men eftersom Sarah Ljungquists avhandling gavs ut 2001 kan man tänka sig att denna har haft inflytande och att man då började använda begreppen utopi och dystopi mer frekvent.

Genren cyberpunk nämns i två av omdömena. Som nämnts ovan är denna en undergenre till science fiction enligt Svensk biblioteksförnings ämnesordlista. Denna genre omnämns i två omdömen: *Virtual light* från 1994 och *Mona Lisa overdrive* från 1994. Båda böckerna är skrivna av författaren William Gibson och dessa två böcker är de enda som representeras av denna författare i materialet. Nämnas bör dock att lektören inte är densamma på omdömena, utan det är två olika lektörer. I det förstnämnda omdömet skriver lektören att William Gibson är

¹⁰³ Lektörsomdöme nr 21, 33, 34, 89, 96 och 101.

¹⁰⁴ Ekholm, 2000, s. 68 f. och Määttä, 2006, s. 52.

¹⁰⁵ Lektörsomdöme nr 89.

¹⁰⁶ Lektörsomdöme nr 99.

¹⁰⁷ Lektörsomdöme nr 100.

¹⁰⁸ Lektörsomdöme nr 3, 8 och 10.

¹⁰⁹ *Nationalencyklopedin*, webbversionen, sökord: utopi [2008-02-07].

personen som i själva verket skapade genren cyberpunk och i det andra omdömet nämner lektören att William Gibson är genrens företrädare. Här kan man dra en parallell till den förändring som skedde i lektörs-PM:en 1990, att lektören även skulle ge en kort redovisning av bokens författare. I båda fallen nämns genren i samband med författarpresentation och det är inte ett sammanträffande att det är i två omdömen om just samma författare: ”William Gibson är mannen som skapade cyberpunk [...]” och ”Åttioalets science fictionvariant framför andra är cyberpunkten, och dess främste företrädare är amerikanen William Gibson”.¹¹⁰ Anmärkningsvärt är att den ena lektören utnämner denna genre till en åttiotalsgenre, men de två gånger som genren nämns i omdömena är i recensioner av titlar som getts ut på 1990-talet. Detta kan dock som sagt bero på de anvisningar lektörerna fått i lektörs-PM:en; dels att de inte får instruktioner att nämna genre och dels att de från och med 1990-talets början även skall presentera författaren.

Den sista genren som har fått två omnämmanden är den fantastiska genren. I båda fallen använder lektörerna den fantastiska genren som ett paraplybegrepp eftersom båda även specificerar att böckerna är science fiction.

Om man ser till alla genrebenämningarna verkar de flesta omdömen befinna sig under ett och samma paraply, den fantastiska litteraturen. Andra genrer som finns under kategorin övriga är bland annat rymdthriller, rymdäventyr, detektivroman, deckare, rysare, actionthriller, satir, kriminal och spänning. Som sagt verkar det finnas många närbesläktade genrer och det är förmodligen inte helt enkelt för lektörerna att placera in boken i ett fack.

2.2.3 Recensenternas bedömning av boken

Helhetsintrycket av recensenternas bedömningar är positivt. I de flesta fall är lektörerna positiva till boken och i flera fall har de varit positiva men klagat på någon detalj i boken som exempelvis personskildringar. När jag har tittat på lektörernas bedömningar har jag gått efter kommentarer som säger något om boken som helhet, något om personskildringar eller miljö- och tidsskildringar och även kommentarer om språk och stil. Detta skulle kunna översättas till punkt 3, 4 och 5 ur Lektörs-PM:t från 2005 och den del i texten som säger att ”motiverade kvalitetsomdömen” skall finnas med i omdömet.¹¹¹ I vissa fall har informationen varit väldigt saklig och det har inte riktigt framgått vad lektören egentligen tyckte om boken. Exempel på detta får vi i omdömet från boken *Perelandra* där lektören skriver ”Den kristna skapelseberättelsen får här ytterligare en dimension och Lewis erbjuder en förklaring till varför det finns så mycket ont i vår värld trots att den skapats av Gud”.¹¹² Här är det svårt att veta ifall lektören tolkar detta som

¹¹⁰ *Lektörsomdöme* nr 75 och 76.

¹¹¹ *Lektörs-PM* från Bibliotekstjänst, 2005-2007.

¹¹² *Lektörsomdöme* nr 9.

positivt och att boken därmed är bra. För att jag själv inte ska övertolka kommentarer som denna har jag undantagit alla omdömen där bedömningen inte tydligt framgår och därmed är 21 av omdömena ganska sakliga och neutrala och ingår i den sista indelningen presenterad nedan. Detta är de indelningar jag har utgått ifrån:

Positiv – omdömet har uteslutande positiva saker att säga om verket. Här kan finnas neutrala kommentarer men ingenting som ger en sämre bild av boken.

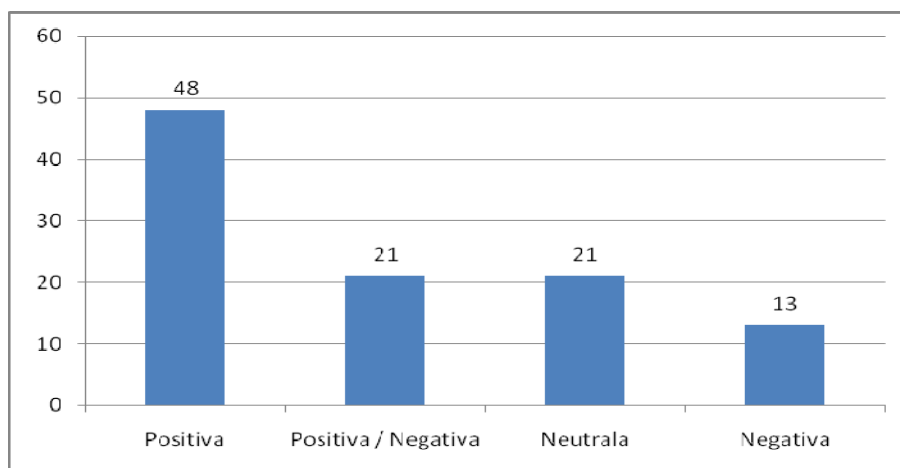
Positiv/Negativ – det kan finnas både negativa och positiva kommentarer och det är ibland svårt att utläsa ifall lektören ger boken ett övergripande bra eller dåligt omdöme. Dessa omdömen lutar dock oftast mot ett positivt omdöme snarare än ett negativt.

Negativ – omdömet har fått beteckningen negativ ifall lektören till stor del har gett dåliga kommentarer om boken på ovanstående punkter (dvs. punkt 3, 4 och 5 i lektörs-PM:et).

Neutral – omdömet ger övergripande neutrala kommentar som gör det svårt att utläsa ifall lektören ansett boken bra eller dålig.

Då omdömena har fått beskrivningen neutral verkar inte lektörerna till punkt och pricka följt lektörs-PM:en då dessa uttryckligen säger att lektören ska ge ett kvalitetsomdöme. Detta är en anvisning som finns med redan från 1978 och fram till och med 2007.

Diagram 1. Lektörernas bedömning av böckerna.

Källa: BTJ:s lektörsomdömen från BURK och BTJ-häftet 1973-2007.

Den beskrivning som passar flest av omdömena är den positiva kategorin som utgörs av 48 omdömen, se diagrammet ovan. Dessa omdömen har alltså fått ett positivt omdöme av lektören, med alltifrån sprudlande glädje till att boken är

godkänd eller rekommenderas. De adjektiv som beskriver dessa böcker är i många fall desamma som exempelvis ”välskrivna”, ”spännande”, ”tankeväckande”, ”imponerande”, ”actionfyllda”, ”dramatiska”, ”intressanta”, ”bra och läsvärda”, där ordet spännande är det mest förekommande.¹¹³ Trots lektörs-PM:enas uppmaningar om att inte ge ”överdrivet berömmande” kommentarer (som skrivs i PM:ena från både 1978 fram till idag) går det att finna ett par starka kommentarer och uppmaningar i omdömena. Det är en tolkningsfråga vad som uppfattas som överdrivet men ett par exempel på detta skulle kunna vara ”[...] hör till det bästa som skrivits i genren”¹¹⁴ eller ”[...] skulle jag helst bara utropa ’Läs den’”.¹¹⁵ Däremot påpekas även i lektörs-PM:en att lektörerna inte ska skriva kommentarer som ”en bok för alla bibliotek” eller att ge direkta inköpsråd, vilket heller inte går att finna i något av de 103 omdömena.¹¹⁶ Om man ser på de positiva omdömena ur ett historiskt perspektiv, se tabell 4 nedan, verkar lektörerna under 1970-talet vara mest positiva medan optimismen sjunker till 1980-talet för att sedan sjunka ännu mer under 1990- och 2000-talet.

Tabell 4: Antalet positiva och negativa omdömen uppdelat per årtionde.

	1970-talet	1980-talet	1990-talet	2000-talet
Positiva:	17 (65 %)	7 (46 %)	20 (38 %)	4 (40 %)
Negativa:	2 (8 %)	3 (20 %)	6 (12 %)	2 (20 %)

Källa: BTJ:s lektörsomdömen från BURK och BTJ-häften 1973-2007.

Det är 21 omdömen där lektörerna är både positiva och negativa. I de flesta av omdömena är lektörerna positiva till själva helhetsintrycket av boken, eller så skriver de att de rekommenderar boken. Men, i de flesta fall är det någon aspekt av ovan nämnda kriterier som får kritik. I de flesta fall gäller det personbeskrivningarna. Några exempel på detta är: ”Miljön är fantasifullt skildrad medan personerna som så ofta inom SF är ganska stereotypa” och ”Tyvärr är dock människoskildringen tunn och berättandet märkligt odramatiskt” och ”Persongalleriet är schablonartat tecknat med förutsägbara egenskaper hos varje medaktör”.¹¹⁷ Enligt instruktioner från lektörs-PM:en ger lektörerna oftast en moti-

¹¹³ Lektörsomdöme nr 1, 6, 7, 12, 14, 17, 18, 26, 27, 37-39, 41, 42, 45, 46, 49, 57, 60, 66, 71, 72, 80, 85-87, 93 och 94.

¹¹⁴ Lektörsomdöme nr 3.

¹¹⁵ Lektörsomdöme nr 11.

¹¹⁶ Lektörs-PM från Bibliotekstjänst, 1978 och 2005-2007.

¹¹⁷ Lektörsomdöme nr 55, 78 och 67.

vering till dessa kvalitetsomdömen. När det gäller antologier och samlingar av olika slag är oftast kritiken riktad mot ojämnheten i kvaliteten. Det vill säga att redaktören har lyckats plocka ut några klassiker och varvat dem med sämre inslag, som exempelvis: ”Några få noveller berörde mig inte alls medan andra såsom [...] fångade mig från första sidan”.¹¹⁸

Slutligen har vi 13 omdömen där lektören ger boken ett negativt omdöme. I dessa omdömen har det varit svårt att hitta något positivt över huvud taget då lektörerna verkar missnöjda med det mesta, eller i alla fall missnöjda med helhetsintrycket av boken. Ett exempel där lektören är mycket missnöjd är i omdömet av Isaac Asimovs bok *Nemesis* från 1991:

Ramberättelsen är mycket enkel och nästan helt utan spänningsmoment. Något speciellt framträdande idéinnehåll finns inte heller. Läsningen blir trög med ett ospänstigt språk som ibland känns mycket oäkta och konstruerat. Detta beror på att boken är pratig med ständiga omtagningar och upprepningar av händelserna i avsaknad av dynamik. Personerna är könlösa brickor i ett spel, okänsligt beskrivna och med ageranden som helt saknar psykologisk relevans. De miljöer som förekommer skiljer sig inte mycket från varandra utan förstärker intrycket av ett överblivet hastverk.¹¹⁹

Om vi istället tittar på de negativa omdömena ur ett historiskt perspektiv är det svårt att dra några generella slutsatser eftersom dessa omdömen är så få. Men en tendens är att omdömena från 1970-talet har fått färre negativa omdömen än senare år om man ser i proportion till hur många omdömen som representerar varje årtionde.

Sammanfattningsvis kan sägas att lektörerna överlag är positiva till science fiction-litteraturen (se ovan diagram 1). Nästan hälften av omdömena har fått ett positivt omdöme, medan 20 procent har fått både beröm och kritik. 20 procent av omdömena har varit neutrala medan endast cirka 13 procent har fått ett negativt omdöme. Efter att ha frågat affärschefen Katarina Sköldebrink på BTJ om hur urvalsprocessen går till när de väljer lektör till en viss bok fick jag till svar att lektörerna själva får välja vilka områden de vill recensera inom. BTJ tittar sedan om lektören har rätt kompetens inom valda områden innan de får börja recensera.¹²⁰ Detta leder till att lektörerna som recenserat omdömena i ovanstående material är insatta och förmodligen också intresserade av science fiction, vilket kan vara en anledning till att så pass många recensioner har fått ett bra betyg.

Dock är lektörernas omdömen bara en persons åsikt och bara för att en bok har fått ett negativt omdöme behöver inte detta betyda att ingen kommer att uppskatta boken. Som Thorhauge skriver: man bör följa det gamla biblioteks-

¹¹⁸ Lektörsomdöme nr 88.

¹¹⁹ Lektörsomdöme nr 62.

¹²⁰ *Mejlkorrespondens från BTJ*, Katarina Sköldebrink, 2008-04-24.

idealet som säger att ”den rette bog til den rette låner” vilket pekar på bibliotekens behov av mångfald av litteratur.¹²¹

2.2.4 Paratextuella referenser i omdömena

Slutligen har jag även tittat på vilka paratextuella referenser som står att finna i omdömena. Man kan konstatera att alla böcker som ingår i detta material redan har en paratextuell referens som gör att bibliotekarierna placerar boken på en science fiction-hylla och det är att dessa titlar har ämnesordet science fiction i katalogposten. Om man tittar tillbaka på avsnittet om genrebestämningar i omdömena kan konstateras att 68 lektörsomdömen redan har fått benämningen science fiction av lektören och detta är en stark referens till vilket fack boken hamnar i. Lektörerna har här troligen utgått från traditionella sätt att genrebestämma just science fiction. Men som Määttä skriver:

Vad de flesta definitioner av science fiction vanligen blundat för är att genren i mycket stor utsträckning kan betraktas som en konstruerad, kommersiell marknadskategori, som ett sätt för förlag och tidningsredaktörer att profilera en viss typ av berättelser [...].¹²²

Om vi då bortser från ämnesorden och det faktum att vissa lektörer har tilldelat titlarna en genretillhörighet finns här fler paratexter att titta på. Här har jag därför helt och hållet bortsett från själva lektörsomdömena och bara utgått från den information i BTJ-häftet som presenterar boken, som exempelvis bokomslag och författare. Nu tittar jag snarare på böckerna som en marknadskategori, alltså som Määttä skriver: ”Viktiga faktorer blir då vilka verk som faktiskt marknadsförts och mottagits som science fiction [...]”.¹²³

Utgångspunkten i denna undersökning är inte antalet omdömen utan antalet titlar (89 stycken) eftersom själva omdömet i sig inte är det väsentliga i denna del av undersökningen. Tabell 5 nedan presenterar hur många referenser som bibliotekarien har att tillgå ifall hon/han bara har BTJ-häftenas omdömen att gå efter vid inköp och hyllplacering. Sedan följer en genomgång av varje av dessa sju referenser. Eftersom jag utgått från BTJ-häftets information om böckerna består referenserna nedan endast av peritext eftersom alla uppgifterna kommer ifrån en katalogpost. Om man utgår från katalogposten skulle man kunna säga att alla referenserna är av textuell karaktär, vilket besvarar frågan om vilken substantiell status elementen har (”how”).¹²⁴

¹²¹ Thorhauge, 1995, s. 176.

¹²² Määttä, 2006, s. 44.

¹²³ Määttä, 2006, s. 44.

¹²⁴ Genette, 1997, s. 7.

Tabell 5: Antalet funna textuella referenser i boktitlarnas bokposter i BTJ-häftena.

Textuella referenser	Antal:
Bokens titel:	22
Bokens redaktör:	11
Bokens eventuella översättare:	26
Bokförlaget:	33
Bokens framsida:	12
Bokens eventuella serienamn:	15
Författaren:	33
Sammanlagda referenser:	152

Källa: BTJ:s lektörsomdömen från BURK och BTJ-häftena 1973 och 2007.

Av undersökningens 89 boktitlar är det 14 böcker som inte har några textuella referenser till genren science fiction över huvud taget. (Av dessa 14 böcker är det dock tio stycken vars lektör nämner genren i omdömet plus att som tidigare nämnts att alla har ämnesordet science fiction.)

Den första textuella referensen består alltså av bokens titel. Genette listar flertalet sätt som man kan se på titeln som en paratext, bland annat hur man definierar titeln, vilka funktioner den har och vem som är sändare och adressat av titeln.¹²⁵ I denna undersökning har jag endast tittat på titeln som en genreindikation och bland böckernas titlar fanns 22 stycken som har anknytning till science fiction.¹²⁶ De flesta av dessa känns självklara då de innehåller ord som förknippas med rymden, som exempelvis Alfa Centauri och stjärnorna, eller så har de ord som robot, rymd eller tidsresor i titeln. Genette beskriver äldre verk där genren i sig faktiskt ingick i titeln, som exempelvis *The Tragedy of King Richard the Second*. Redan här vet läsaren att det är en tragedi.¹²⁷ I detta material finns också titlar där science fiction faktiskt ingår i titeln och genremarkören blir då

¹²⁵ Genette, 1997, s. 55 ff.

¹²⁶ *Den fantastiska romanen 4. Science fiction idag från Isaac Asimov till Robert Shekley från 1974, Flykt mot framtiden från 1975, Stjärnornas krig från 1977, Ljuset från Alfa Centauri från 1977, Tagning: Framtid från 1979, Science fiction vid gasljus från 1980, Rymdsjukhuset från 1985, Tema: tid. En antologi med tidsresor från 1985, Det sällsamma djuret från norr och andra science fiction-berättelser från 1989, Robotdrömmar 1 från 1989, Eon från 1990, Robotdrömmar 2 från 1990, Nemesis från 1991, Stjärnmörker från 1992, Urtidsparken från 1992, Jules Verne-magasinet från 1993, Starship troopers från 1997, Första stora science fictionboken från 1997, Främmande besök: tretton berättelser om det fantastiska från 1997, Douglas Adams Stjärnskeppet Titanic från 1998, Själämässa för en konstgjord: science fiction noveller från 1999, Jag, robot från 2004 och Mord på månen och andra science fiction-mysterier från 2006.*

¹²⁷ Genette, 1997, s. 94 f.

uppenbar. I samtliga fall handlar detta om antologier eller samlingar av olika slag, som exempelvis *Första stora science fictionboken*.¹²⁸ De fall där osäkerhet har förelegat har titlarna inte kommit med här varför det mycket väl kan finnas fler titlar som skulle kunna ses som referenser, speciellt kanske i samband med andra textuella referenser som bild eller författarnamn. Observera också att här bara har tagits hänsyn till den svenska titeln. Där det handlar om en bok som är översatt från engelska kan mycket väl den engelska titeln ha en science fiction-referens.¹²⁹ Saarti påpekar i sin diskussion om indexering att titeln är det som separerar en skönlitterär bok ifrån en annan. Han skriver vidare att titeln i sig inte utgör någon guide för bokens innehåll eller syfte vilket man i detta fall kan ifrågasätta.¹³⁰ Jämför vi med facklitteratur kan kanske dessa titlar oftare avslöja bokens innehåll än skönlitteratur. Men som i fallet ovan, *Första stora science fictionboken*, får läsaren en ganska stark antydning till vad boken kan tänkas innehålla och handla om.

Sedan finner vi elva bokposter som har en textuell referens till en redaktör som verkat inom science fiction-området. Anmärkningsvärt här är att dessa redaktörer endast består av två personer. Efter att ha läst en del om science fiction och vad som skrivits om science fiction i det inledande kapitlet har jag främst sökt efter de namn som figurerat där och som jag har tolkat som viktiga och representativa för denna genre. Som Genette påpekar handlar paratexterna mycket om läsarens kontext och förkunskaper.¹³¹ En bibliotekarie som är specialiserad på science fiction skulle säkerligen finna fler redaktörer som kan kopplas till området, men på detta sätt kommer undersökningen kanske lite närmare den kunskap som en ”vanlig” bibliotekarie besitter, det vill säga en bibliotekarie som inte har satt sig in i just genren science fiction. De två namn som jag funnit som redaktörer är två personer som figurerar både i kapitlet ovan om forskning om science fiction men också i kapitlet om science fictions historia i Sverige, och som många gånger benämns som de stora science fiction-kännarna i Sverige: Sam J. Lundwall och John-Henri Holmberg. John-Henri Holmberg är redaktör för två titlar och Sam J. Lundwall är redaktör för hela nio titlar.¹³² Titlarna är från åren mellan 1974 och 1997.

Den tredje referensen består av eventuella översättare på böckerna och här återfanns 26 stycken. Här gäller samma sak som ovan för redaktörerna; jag har utgått ifrån min egen kunskap inom science fiction för att kunna avgöra vilka översättare som är bekanta eller ej. Även här har vi ett liknande resultat som för redaktörerna, nämligen att det endast är tre personer som står som textuella

¹²⁸ *Lektörsomdöme* nr 88.

¹²⁹ Här har jag på grund av tid och platsutrymme avgränsat undersökningen till bara de svenska titlarna.

¹³⁰ Saarti, 2000, s. 6.

¹³¹ Genette, 1997, s. 8.

¹³² *Lektörsomdöme* 24/25 och 88 och *Lektörsomdöme* 6, 27, 30, 58, 66, 70, 74, 77 och 79.

referenser till science fiction och dessa är Sam J. Lundwall, John-Henri Holmberg och Sven-Christer Swahn. Lundwall representerar hela 23 olika titlar medan Holmberg står för två och Swahn för en.

33 titlar har en referens till ett bokförlag som förknippas med science fiction. De bokförlag som förknippas med science fiction och det antal titlar som getts ut av respektive förlag i undersökningens material redovisas nedan i tabell 6.

Tabell 6: De bokförlag som har anknytning till science fiction och antal titlar som de gett ut.

Bokförlag:	Antal titlar:
Delta:	7
Skandinavisk förening för science fiction:	5
Fakta & Fantasi:	19
Paradishuset:	2
Sammanlagt:	33

Källa: BTJ:s lektörsomdömen från BURK och BTJ-häften 1973-2007.

Bokförlaget *Delta* upphörde med sin utgivning i slutet på 1980-talet, och de böcker som gavs ut av förlaget, som är medräknade ovan i tabell 6, gavs ut från året 1974 till 1990. I samma veva som *Delta* upphörde startade Sam J. Lundwall bokförlaget *Fakta & Fantasi*. Och från detta förlag finner vi 19 titlar som gavs ut mellan åren 1986 och 1998. *Skandinavisk förening för science fiction* gav ut en titel 1977 och fyra titlar 1979. Denna förening finns kvar än idag men har som sagt bara gett ut dessa fem titlar, alla under 1970-talet, som åtminstone finns representerade på folkbiblioteken i Stockholm. Slutligen har vi bokförlaget *Paradishuset* som gav ut en titel 1997 och en titel 1999. Detta bokförlag lades ner redan efter fyra år och efter sex utgivna titlar, varav vi kan finna två av dessa titlar på Stockholmsbiblioteken. Om man ser från år 1973 till 1999 har det i stort sett funnits ett aktivt bokförlag hela tiden som har specialiserat sig på just science fiction. De senare åren går det dock inte att se något bokförlag som står ut i mängden. Eftersom förlagen ovan bara representerar 33 titlar finns det ytterligare förlag som har gett ut science fiction-böcker, men det är ingen av dessa bokförlag som jag har uppmärksammat som specialister på just science fiction. Här kan dock finnas något mindre bokförlag som jag inte känner till. Exempel på andra bokförlag som finns representerade i materialet och som jag inte funnit några uppgifter om är *Kommentus*, *Replik*, *Univerb*, *Onsdag* och *Zen Zat*.

Genette har olika indelningar på elementen, och en av grupperna kallar han för förläggarens peritext. Hit hör allt som hör till förläggarens, eller förlagets

ansvarsområde, det vill säga bokens omslag, titelsidan, bihang, formatet, eventuell serie, sättning och tryckning.¹³³ En av de element som tillhör denna grupp är alltså bokomslaget. I materialet finner vi tolv böcker som har en framsida som kan hänvisas till genren. De flesta av dessa böcker är från senare år, främst beroende på att de tidigare omdömena inte har några framsidesbilder. Detta kan man dock sätta i perspektiv till hur många framsidesbilder som faktiskt finns och hur många som har en science fiction-referens. Av de 89 titlarna är det bara 23 som har en framsidebild representerat i omdömet.¹³⁴ Över hälften (52 procent) av framsidorna är alltså en paratextuell referens till science fiction. Detta urval är litet men det går att se en tendens till att framsidorna tenderar att vara uppbyggda på liknande sätt.

Genette delar in bokomslaget i olika delar; bokens framsida, första sidan inuti boken och bokens baksida.¹³⁵ Eftersom jag har utgått från informationen från BTJ har jag bara haft tillgång till framsidorna. De tolv framsidorna ser ut som följer.¹³⁶

Bild 1: De bokframsidor som utgörs av en textuell referens till science fiction.

¹³³ Genette, 1997, s. 16 ff.

¹³⁴ Lektörsomdöme nr 1, 7/8, 9/10, 13, 62, 75, 80, 82, 87, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102 och 103. De flesta framsidorna är från senare år.

¹³⁵ Genette, 1997, s. 23 ff.

¹³⁶ Framsidorna i bilden består av dessa böcker, med början till vänster i översta raden: *Solaris* av Stanislaw Lem från 1973, *Stjärnornas krig* av George Lucas från 1977, *Nemesis* av Isaac Asimov från 1991, *Starship troopers* av Robert A. Heinlein från 1997, *Främmande besök* av Kent Björnsson från 1997, *En försvunnen värld* av Michael Crichton från 1997, *Douglas Adams stjärnskeppet Titanic* av Terry Jones från 1998, *Jag, robot* av Isaac Asimov från 2004, *Schismatrix* av Bruce Sterling från 2005, *Farliga affärer* av Elizabeth Moon från 2005, *Mord på månen och andra science fiction-mysterier* av Ahrvid Engholm från 2006 och *Nattvakt* av Kit Whitfield från 2007.

Det handlar förstås mycket om vad som anses vara science fiction eller ej. Jag har utgått från den definitionsdiskussionen som återfinns i inledningen där exempelvis John-Henri Holmberg talar om ett antal motiv som kan sammankopplas med science fiction, som exempelvis rymdfärder, främmande världar, främlingar ibland oss, robotar, androider med mera.¹³⁷ Även Määttä ger exempel på illustrationernas utformning där han nämner ”motiv som rymdraketer, främmande himlakroppar, robotar, utomjordningar och futuristiska stadsvyer”.¹³⁸ I flertalet av bokframsidorna ovan ser vi rymdfärjor eller teknologisk utrustning av olika slag. Tveksamheter kan uppstå vid exempelvis bilden till *En försvunnen värld*. En bild på en dinosaurie behöver inte nödvändigtvis placera boken i science fiction-facket, men i detta fall i kombination med att det står *Jurassic Park* på boken blir referensen starkare. Enligt Genette är allt på framsidan en paratext, exempelvis en genreindikation, illustrationer med mera.¹³⁹ (Men eftersom jag har titel, författare, redaktör, serie och översättare som enskilda referenser har jag inte tagit hänsyn till dessa vad gäller framsidorna.) På framsidan till *Jag, Robot* ser man i bakgrunden rader med robotar vilket har en stark science fiction-anknytning. Slutligen vållade framsidan till *Nattvakt* bekymmer men eftersom boken föreställer en människosilhuett med en varulv inuti ses även denna som en science fiction-referens. De framsidor som inte är en science fiction-referens är framsidor som exempelvis utgörs av en bild av bokens huvudpersoner.

I Määttas paratextuella definition består en av genremarkörerna av ett serienamn, en seriesymbol eller ett förlagsnamn (förlagsnamnen presenteras i nästa stycke). Den femte textuella referensen är därför bokens eventuella serienamn och här finns 15 stycken i materialet. Dessa serienamn består dock av två olika fenomen. Först har vi ett serienamn som syftar till en serie med böcker som exempelvis kan handla om olika personer och ha olika handling och där författaren inte heller behöver vara densamma. Sedan har vi även serienamn som syftar på böcker som på något vis hör samman. Dessa behöver inte nödvändigtvis läsas i en viss ordning, men de kanske handlar om samma personer eller är skrivna av samma författare. Den första kategorin representeras av tio böcker från åren 1974 till 1990. Här går att se ett tydligt mönster att i och med att utgivningen och försäljningen av science fiction gick ner så försvann även science fiction-serierna.¹⁴⁰ Den största representationen här är från förlaget *Delta* som gav ut en *Delta SF-serie*.¹⁴¹ De andra fyra titlarna är från olika förlag, men gemensamt för alla är att orden science fiction ingår i serienamnet.¹⁴² Detta är enligt Genette ett sätt för förläggaren att förstärka genren och i viss mån även boken om den

¹³⁷ Holmberg, 1997, s. 5 ff.

¹³⁸ Määttä, 2006, s. 45.

¹³⁹ Genette, 1997, s. 24 f.

¹⁴⁰ Holmberg, 1974, s. 148 ff. och Holmberg, 2003, s. 223 ff.

¹⁴¹ *Lektörsomdöme* nr 4, 12, 14, 27, 28 och 30.

¹⁴² *Lektörsomdöme* nr 3, 26, 29 och 50.

kopplas till en populär genre.¹⁴³ Vad gäller den andra kategorin utgörs dessa fem böcker av två olika serier: *Liftarens guide till galaxen* och *Arkiv X*.¹⁴⁴ I fallet med den första serien har serienamnet anknytning i sig till science fiction även om man inte skulle veta vad serien handlar om. I det andra fallet med *Arkiv X* råder en viss tveksamhet då namnets denotation inte har något med science fiction att göra, men alla som har sett eller hört talas om tv-serien och vet vad denna handlar om får en referens till science fiction.

Den sjunde och sista textuella referensen består således av författare. Här gäller detsamma som för redaktörerna, översättarna och bokförlagen, det vill säga att jag har gått efter min kunskap inom området och tagit fram de författare som har skrivit mycket eller mestadels inom fantasy och science fiction. Määttä skriver att det finns de som definierar genren enbart efter författaren, att författaren då i sig utgör en genremarkör. Tabell 7 presenterar de författare som jag ansett som en stark genremarkör och hur många titlar i materialet som de representerar.

Tabell 7: De författare som utgör en textuell referens i materialet och hur många titlar de representerar vardera.

Författare:	Antal titlar:
Isaac Asimov	8
Brian W. Aldiss	5
Arthur C. Clarke	3
P.K. Dick	3
Dean R. Koontz	2
Douglas Adams	2
Bertil Mårtensson	2
Sven Christer Swahn	2
C.S. Lewis	2
U.K. Le Guin	1
George Lucas	1
Sam J. Lundwall	1
Robert A. Heinlein	1
Sammanlagda författarreferenser:	33

Källa: *BTJ:s* lektörsomdömen från *BURK* och *BTJ*-häften 1973-2007.

¹⁴³ Genette, 1997, s. 101 f.

¹⁴⁴ *Lektörsomdöme* nr 32, 71, 80, 82 och 85.

Här är flera författarnamn bekanta på grund av specifika verk som de har skrivit. Exempelvis har vi Douglas Adams som många nog känner igen tack vare *Liftarens guide till galaxen*, eller C.S. Lewis som har skrivit *Berättelsen om Narnia* eller George Lucas som har gjort filmerna *Star Wars*.

Som nämnts ovan kan författarna i sig fungera som en genremarkör och till och med definiera genren för vissa. För att ge ett exempel har författaren William F. Touponce sagt att det har debatterats att science fiction skulle kunna definieras endast genom att säga tre namn: Isaac Asimov, Robert A. Heinlein och Arthur C. Clarke.¹⁴⁵ Dessa tre författare har skrivit så pass mycket och så pass viktiga texter att det räcker att känna till dessa tre för att få grepp om genrens definitioner. Som synes i tabell 7 är alla dessa tre författare representerade här, vilket betyder antingen att författarna även har fått stor genomslagskraft här i Sverige eller att recensenten ifråga är insatt på vad som händer internationellt inom science fiction-genren.

Sammanfattningsvis kan sägas att de flesta böckerna har någon textuell referens som gör att man kopplar verket till genren science fiction. Som Määttä dock skriver finns det inga absoluta egenskaper hos dessa böcker som gör att man direkt ser att det är science fiction och inte någon annan litteratur. Men det som oftast förknippas med science fiction, både av science fiction-läsare och de som är mer obekanta med genren, står att finna i många av verken, som omslagets speciella karaktär eller en utpräglad science fiction-titel. Määttä skriver också att en annan paratext kan vara att science fiction-läsare förväntar sig att finna böckerna på en speciell plats i bokhandeln eller i biblioteket.¹⁴⁶ Om dessa böcker har en speciell placering i biblioteket eller ej kan vi läsa mer om nedan under 2.4.4.

2.3 Undersökning av de engelska lektörsomdömena

Ursprungstanken var att titta på de omdömen som skrivits om de engelska böckerna som getts ut mellan år 2000 till och med 2007. Av dessa 42 omdömen fann jag endast fem i BURK-sök varför jag var tvungen att hitta resten i katalogerna. Det visade sig att jag inte fann en enda av dessa titlar i katalogerna. De flesta av katalogposterna går dock att finna i BURK, problemet är bara att de saknar ett omdöme. Därför verkar dessa vara köpbara via BTJ men något omdöme går alltså inte att få tag på. Med de fem omdömen som jag faktiskt har fått tag på går inte att utläsa mycket varför jag lämnar denna bit därhän.

¹⁴⁵ Määttä, 2006, s. 44.

¹⁴⁶ Määttä, 2006, s. 44.

Efter att ha frågat affärschefen Katarina Sköldebrink på BTJ om varför jag inte funnit några lektörsomdömen fick jag förklaringen att de titlar som jag sökt efter förmodligen inte har funnits med i BTJ-häftena. Däremot finns de till försäljning via BTJ:s Media Direkt och där presenteras de engelska titlarna med en informationstext från *Nielsen Bookdata*. Detta förklarar därför hur bibliotekarierna kan köpa in dessa titlar från BTJ och samtidigt förklarar det varför jag inte fann omdömena i BTJ-häftena.¹⁴⁷

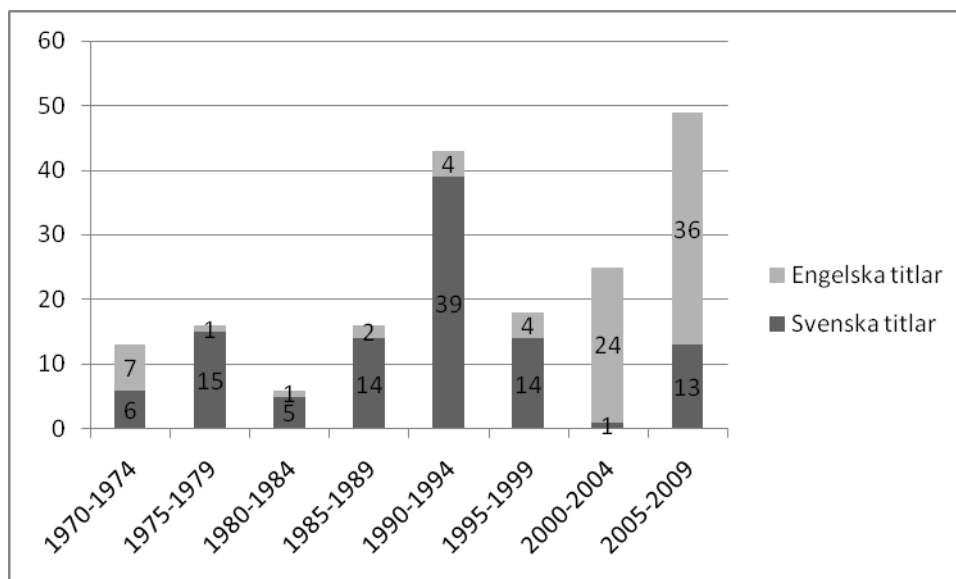
Jag har därför istället tittat på och jämfört hur många engelska titlar som köpts in av Stockholmbiblioteken och hur många svenska. Observera att här ingår alla svenska och engelska titlar i beräkningen, oavsett om omdömena har hittats eller ej. Observera också att detta inte ger några indikationer på de faktiska antal utgivna titlar, utan endast hur många olika titlar som har köpts in av Stockholmsbiblioteken. Om vi tittar på de engelska titlarna innan 2000-talet går det ganska snabbt att få en överblick eftersom de är förhållandevis få. Ifrån 1970-talet (där undersökningen tog sin början för de svenska omdömena) finner vi åtta engelska omdömen. Vi finner tre titlar från 1980-talet och åtta titlar från 1990-talet. Det är klart att det har skett en rejäl uppgång under de senaste åren då de engelska boktitlarna har ökat från åtta till 60 titlar.¹⁴⁸ Om vi jämför dessa siffror med siffrorna för de svenska titlarna har vi där (om vi räknar alla titlarna och bortser från att jag inte fick tag på alla omdömen) 21 titlar från 1970-talet och 19 titlar från 1980-talet. 1990-talet representeras av 53 titlar och 2000-talet av 14 titlar. Här verkar istället inköpen av science fiction ha ökat drastiskt under 1990-talet för att sedan sjunka lika drastiskt till 2000-talet. Här kan man även se ett hopp då man mellan år 2000 och 2003 inte köpte in en enda svensk science fiction-bok.¹⁴⁹

¹⁴⁷ *Mejlkorrespondens från BTJ*, Katarina Sköldebrink, 2008-04-02.

¹⁴⁸ Eftersom statistik saknas från åren 2008-2009 har jag gjort en genomsnittlig beräkning både vad gäller de svenska och de engelska titlarna. Den faktiskt siffran från perioden 2005-2007 är tio svenska titlar och 24 engelska titlar.

¹⁴⁹ Via sökning i BURK framkommer dock att man mellan åren 2000 till 2003 inte erbjöd en enda science fiction-bok enligt kriterierna skönlitteratur för vuxna på svenska. Detta är en stark bidragande faktor till att folkbiblioteken inte köpte in science fiction-böcker under dessa år.

Diagram 2. En jämförelse mellan antalet inköpta svenska och engelska science fiction-titlar.

Källa: Stockholms stadsbiblioteks katalog.

I diagrammet ovan kan vi se skillnaden mellan inköpen i femårsperioder. Den enda gången som biblioteken har köpt in fler engelska titlar än svenska är under 1970-talets början och nu under de senaste tio åren och då har samtidigt inköpen av de engelska titlarna ökat något enormt medan inköpen av de svenska titlarna har sjunkit. Som nämnts tidigare har den svenska utgivningen i stort sett nästan upphört under 2000-talet vilket kan vara en förklaring till att inköpen av engelsk litteratur har ökat. Anmärkningsvärt är dock att science fiction fortfarande faktiskt köps in. Då bibliotekarierna inte längre har tillgång till svensk litteratur har man vänt uppmärksamheten åt annat håll för att kunna tillgodose låntagarna med denna litteratur. Ser man på sammanlagda inköpta titlar, både svenska och engelska, är inköpen för 2000-talet faktiskt högre än något av de föregående årtiondena.¹⁵⁰

2.4 Undersökning och analys av enkäterna

Undersökningsdelen av enkäten är uppdelad i fem delar. Inledningsvis ges en kort beskrivning av informanterna som deltog i enkäten. Sedan följer ett avsnitt om bibliotekens litteraturinköp och huruvida de katalogiserar själva eller ej och därefter ett avsnitt om BTJ:s påverkan på litteraturinköpen. Avsnitten efter handlar om hur biblioteken har placerat science fiction och slutligen följer några övergripande kommentarer som inkommit från några av informanterna.

¹⁵⁰ Detta med förutsättningen att beräkningen för år 2008 och 2009 stämmer.

Enkäten skickades ut till 66 bibliotek, 41 bibliotek i Stockholmsområdet och 25 bibliotek i Stockholms län. Jag kommer att redovisa alla bibliotekens svar tillsammans oavsett om biblioteket tillhör Stockholmsområdet eller Stockholm län. I de fall då det skiljer sig markant mellan biblioteken i Stockholmsområdet och biblioteken i Stockholms län kommer detta att kommenteras. (Det bör också nämnas att personen som svarade från Stockholms stadsbibliotek skrev att deras svar i vissa fall även gäller för alla filialerna inom Stockholm varför svaren från detta bibliotek ibland är mer generella och övergripande.)

Svarsfrekvensen var låg trots två påminnelser. Detta är dock inte ovanligt vid användning av just webbenkäter varför svarsfrekvensen ändå upplevs som godkänd med tanke på utformningen.¹⁵¹ Svaren uppgick till sammanlagt 43 stycken, men i detta ingår åtta svar där biblioteken svarade att de antingen inte hade tid att svara på enkäten eller att de ansåg att de inte köper in några science fiction-titlar och därför inte såg någon mening med att svara på enkäten. Faktiska svar på enkäten blev därför 35 stycken. Den sammanlagda svarsfrekvensen på rena enkätsvar är alltså 53 procent. Värt att notera är att det inom Stockholmsområdet bara var 17 bibliotek av 41 som svarade på enkäten, det vill säga närmare 42 procent medan det inom Stockholms län var 18 bibliotek av 25 som svarade, det vill säga 72 procent. En anledning till detta kan vara att det inom Stockholms stads filialbibliotek många gånger kanske bara arbetar en eller två bibliotekarier och dessa finner nog inte tid till att svara på enkäter.

Missivbrevet och enkätfrågorna återfinns i sin helhet i bilaga 2. När jag i texten nedan hänvisar till en viss numrerad fråga återfinns alltså dessa i bilaga 2. I bilaga 3 återfinns en lista på de bibliotek som mottog enkätundersökningen, men med hänsyn till anonymitet har jag inte markerat vilka av dessa som har svarat eller ej. Om inte andra källor nämns under kapitlen 2.4.1 till 2.4.5 är informationen hämtad från svaren på enkätfrågorna.¹⁵²

2.4.1 Undersökningens informanter

De som har svarat på enkäterna är mellan 27 och 67 år. Vid en jämförelse mellan biblioteken i Stockholmsområdet och i Stockholms län har vi i Stockholm en medelålder på 42 år och ute i länet finner vi en medelålder på 49 år. De flesta är bibliotekarier, 23 stycken, varav de övriga har specificerat deras tjänst. Vi finner tre barn- och ungdomsbibliotekarier, två inköp- och katalogansvariga, en katalogchef och it-ansvarig, en katalogavdelningschef, tre chefer, en biblioteksinformatör, en katalog- och systemansvarig och en biblioteksassistent. Alla har svarat ja på frågan om de arbetar med inköp av skönlitteratur förutom en

¹⁵¹ Hultåker, 2007, s. 133 ff.

¹⁵² *Enkätsvar*.

informant som skriver att han/hon är ansvarig för ämnesord. De har arbetat inom bibliotekarieyrket som minst två år och som mest 38 år.

Sammantaget anser sig alla som har svarat ha en inblick i bibliotekens inköp och de flesta har arbetat inom bibliotekarieyrket ganska länge. Därför kan tänkas att svaren ger en bra bild på av verkligheten ser ut och vilka rutiner och vanor som gäller vid respektive bibliotek.

2.4.2 Litteraturinköp och katalogisering

Under denna rubrik ingår svaren på frågorna 5 till 16 (se frågorna i bilaga 2). Inledningsvis har vi fråga 5 till 6 angående hur inköpen går till för skönlitteratur och mer specifikt för science fiction. Här skiljer sig svaren en del varför jag redovisar Stockholms läns bibliotek först.

I Stockholms län har 13 bibliotek svarat att man har bokmöten ungefär varannan vecka och de flesta har skrivit att man då utgår från BJT:s listor. Här är det flera som har svarat att bibliotekarierna har olika ämnesområden och därmed olika ansvarområden vid inköpen. Mellan bokmötena köper man också in medier utifrån inköpsförslag från låntagare och personal. Det är ett bibliotek som skriver att de utgår från nyhetslistor från AdLibris, vilket kan vara till hjälp speciellt inom områden där personalen saknar kunskap. En informant har svarat att eftersom de är ett litet bibliotek är det bara en person som är ansvarig för inköpen och detta gör hon/han själv, med hjälp av inköpsförslag från övrig personal. Någon har också svarat att det är tänkt att de skall ha bokmöten men att detta inte alltid hinns med. I biblioteken i Stockholmsområdet är det ingen som har svarat att de har bokmöten. Åtta bibliotek har svarat att det är en eller två personer som är ansvarig för inköpen och beställer, ofta med hjälp av inköpsförslag från övrig personal och från låntagare. Det är dock två bibliotek som skriver att de har profilköp via BTJ och tio bibliotek skriver att de använder sig av BTJ:s listor. Här är det ett bibliotek som säger att man inte använder sig av BTJ alls, utan istället läser Svensk Bokhandels kataloger och omvärldsbevakar på andra sätt.

När det handlar om inköp av just science fiction är svaren från biblioteken i Stockholmsområdet och i Stockholms län ganska lika. Det är sammanlagt 20 bibliotek som svarar att man har ett gemensamt ansvar för genren, eller att den som är ansvarig för inköp av skönlitteratur även ansvarar för science fiction eftersom genren ingår i denna kategori. Det är dock en informant som påpekar att de borde ha en som är ansvarig för inköpen av science fiction. Nio bibliotek har svarat att de har en bibliotekarie som är särskilt ansvarig för inköpen av just science fiction. Fyra av dessa har även skrivit att detta beror på intresse och kunnande. Slutligen är det fyra bibliotek i Stockholmsområdet som svarar att eftersom de bara är mellan en och tre anställda på biblioteket är det svårt att göra en uppdelning av inköpen vad gäller olika genrer.

Följande svar (från frågorna 10 och 11) handlade om vilka inköpskanaler biblioteken köper skönlitteratur från och mer specifikt varifrån man köper just science fiction. De kanaler som nämnts i enkäterna redovisas nedan i tabell 8. Om vi tittar på inköpen av skönlitteratur i allmänheten är det BTJ och Adlibris som man vänder sig till, men här har majoriteten svarat att BTJ är den största inköpskanalen medan man använder sig av Adlibris vid kompletteringsinköp. Andra inköpskanaler som nämns är också Akademibokhandeln, Bokus (observera dock att Bokus för några år sedan tog över Akademibokhandelns internetförsäljning varför dessa två bokförsäljare kanske i vissa fall ses som samma¹⁵³), antikvariat och CDON.com. Hela tio bibliotek har svarat att man ibland vänder sig till den lokala bokhandeln. Detta verkar vara i fall då man är i akut behov av en bok som är väldigt efterfrågad, och man inte har tid att vänta på en beställning från de andra inköpsställena. Ett par bibliotek har även nämnt FörlagEtt och Next Stop vilka är kanalerna vid inköp av musik, film och liknande medier.

Tabell 8: De populäraste inköpskanalerna för medier i allmänhet och för science fiction-litteratur.

Inköpskanal:	för skönlitteratur	för science fiction
BTJ/MediaDirekt	32	29
AdLibris	29	25
Lokal bokhandel	10	9
Akademibokhandeln	6	5
Bokus	5	5
SF-bokhandeln	0	3
FörlagEtt	2	-
CDON.com	1	1
Antikvariat	1	1
Next Stop	1	-

Källa: Enkätundersökning.

Vid frågan om inköpskanaler för just science fiction verkar BTJ och AdLibris vara den huvudsakliga inköpskällan även här. De flesta har svarat att de har samma inköpskanal för vanlig litteratur som för science fiction. Dock är det tre bibliotek som använder sig av BTJ i första hand som har svarat att de inte använder denna inköpskanal vid just science fiction. Så här svarar exempelvis ett av biblioteken: "Framförallt är det Btj som går bort. Btj har i princip ingen science

¹⁵³ Bokus > Om Bokus > Historia.

fiction litteratur alls så dem går bort direkt. Annars köps sf från Adlibris och SF-bokhandeln”. Tre bibliotek skrev som synes i tabellen ovan att Science fiction-bokhandeln var den huvudsakliga källan för inköp av science fiction. Av dessa tre är det två av informanterna som även är ansvariga för inköpen av science fiction. Båda har förklarat att detta beror på intresse och kunnande och kan då vara en av anledningarna till att man känner till Science fiction-bokhandeln. (Observera att svaret från Stockholms stadsbibliotek inte ingår i denna fråga då de har svarat ganska generellt för alla biblioteken i Stockholm.) Sammanfattningsvis kan sägas att de flesta utgår från BTJ, men att det faktiskt finns en del konkurrenter till BTJ. De som försökte konkurrera på 1980-talet gick i konkurs, men som vi ser här vänder sig flertalet bibliotek till fler inköpskanaler än BTJ. Bland annat nämns AdLibris åtskilliga gånger, och de är ju faktiskt även ett inköpsställe som kan erbjuda biblioteken biblioteksband.¹⁵⁴

För frågorna 7 och 8; ifall biblioteken har Hc och Hce samlat eller uppdelat har samtliga svarat att dessa står samlade. Detta gäller även för science fiction att dessa böcker också står samlade oberoende av om det är Hc eller Hce. Däremot har fem av biblioteken (alla representeras av bibliotek inom Stockholmsområdet) förtydligat uppdelningen av science fiction på andra språk än svenska (en fråga som tyvärr saknades i enkäten). Två bibliotek har skrivit att den science fiction-litteratur som är på engelska står bland den engelskspråkliga litteraturen medan ett annat bibliotek har förtydligat att science fiction-litteratur med klassifikationskoden He (skönlitteratur på engelska) samt några facklitterära böcker inom denna genre alla delar hylla. Ytterligare ett bibliotek skriver att science fiction med klassifikationskoderna uHc (skönlitteratur för barn och ungdom), Hcf (småbarnberättelser och sagor) och Hcg (skönlitteratur för mellanåldern) även de står tillsammans med den utbrutna science fiction-litteraturen. Slutligen har vi även ett bibliotek som nämner att koderna He, uHe (skönlitteratur på engelska för barn och ungdom), uHce och uHc inom genren science fiction alla står samlade på den utbrutna hyllan.¹⁵⁵

Angående katalogisering av skönlitteratur (fråga 9) har alla biblioteken inom Stockholmsområdet skrivit att de importerar posterna från BTJ (BURK) och om en färdig post inte redan finns så sköts katalogiseringen från Stockholms stadsbibliotek. Av biblioteken i Stockholms län har 13 bibliotek svarat att de importerar posterna från BTJ (BURK). De resterande fem biblioteken har också svarat att de importerar nästan alla poster men att det har hänt att de gör egna poster. Ett bibliotek har svarat: ”Vi katalogiserar nästan inget (med undantag för en del lokalt material) och det gäller även sf”. Om det gäller lokalt material har förmodligen inte BTJ katalogiserat detta varför man på biblioteken måste göra det själva.

¹⁵⁴ AdLibris Bokhandel AB > Bibliotek.

¹⁵⁵ *Klassifikationssystem för svenska bibliotek*, 2006, passim.

Frågan (fråga 15) ifall biblioteken använder Svenska Ämnesord fick i Stockholmsområdet ett nej eller vet ej. Flera har utvecklat detta med att eftersom de inte katalogiserar litteraturen själva har de ingen användning av Svenska Ämnesord. Elva av biblioteken i Stockholms län har svarat att de inte använder sig av Svenska Ämnesord och även här har flera specificerat att eftersom de inte katalogiserar själva så används den heller inte. Enligt Kungliga biblioteket används Svenska Ämnesord framför allt av högskole- och universitetsbibliotek.¹⁵⁶ Det är dock sju bibliotek i Stockholms län som använder den vid enstaka tillfällen. Ett svar lyder enligt följande: ”Ja, ex till skönlitteratur där klassningen i sig inte genererar ämnesord. Ibland också till facklitteratur”. Andra svar är liknande detta, att svenska ämnesord används till att lägga till eller ta bort irrelevant ämnesord, till lokala ämnesord eller till referensarbete.

Nästa fråga handlade om hur stor del av inköpen av skönlitteratur som utgjordes av science fiction (fråga 12). Här kan man se en tydlig tendens till att inköpen av science fiction är väldigt liten och att siffran kanske till och med fortsätter att sjunka: ”Numera en försvinnande liten del, kanske någon enstaka per år. Var mer förr”. Eftersom denna fråga är öppen har biblioteken svarat lite olika. Alla bibliotek har dock svarat att de köper in ytterst lite, kanske någon procent eller någon titel per år. ”Väldigt lite eftersom det erbjuds få titlar från BTJ”, ”Svårt att svara på... en ytterst pytteliten del.” Ett bibliotek i Stockholms län har svarat cirka 30 titlar per år men detta svar sticker ut ur mängden. Anledningen till att inköpen av science fiction är så låg har fem bibliotek förklarat med att det inte finns något intresse från låntagarna. Ett par bibliotek har också skrivit att det köps in mindre och mindre av just science fiction. Tre bibliotek har även skrivit att de köper in mer fantasy än vad de köper in science fiction.

Slutligen har vi frågan om biblioteken köper in mest engelsk eller svensk science fiction-litteratur (fråga 16) vilket redovisas nedan i tabell 9 (det saknas svar från ett bibliotek som inte har svarat på denna fråga).

Tabell 9: Fördelningen av inköp mellan svensk och engelsk science fiction-litteratur.

Bokens språk:	Antal bibliotek:
Bara svenskt:	1 st
Mest svenskt:	17 st
Blandat:	7 st
Mest engelskt:	9 st

Källa: Enkätundersökning.

¹⁵⁶ Kungl. bibliotekets webbsida > För bibliotek > Svenska ämnesord > Om svenska ämnesord.

Här har endast ett bibliotek svarat att de enbart köper in science fiction-litteratur på svenska och 17 bibliotek har svarat att de köper in mestadels på svenska. Sju bibliotek har svarat att de köper in ungefär lika mycket på svenska som på engelska medan nio bibliotek säger att de köper in mestadels engelsk litteratur. De som köper in svensk science fiction har inte utvecklat detta vidare. Däremot får vi förklaringar från de flesta av dem som köper in mestadels engelsk science fiction, och här är ett av svaren:

Mer engelsk än svensk. Dels för att långt ifrån allt bra översätts och dels p.g.a. en känsla att vuxna som läser Science fiction inte har några problem att läsa på originalspråk/vill läsa på originalspråk (vilket oftast är engelska). Finns översättning av en bok som riktar sig till yngre läsare köper jag översättningen. Har alltid varit så.

Tre av de bibliotek som köper mestadels engelsk litteratur har skrivit att de köpte in mer på svenska för bara några år sedan. Två bibliotek har förklarat detta med ”mest engelsk eftersom den svenska utgivningen är så pass liten. Köpte nog mer på svenska innan” och ”eftersom det översätts så pass lite av genren så blir det mesta på engelska.” Anledningen till att man köper in engelsk science fiction-litteratur verkar därför delvis bero på att det engelska utbudet är större. Ytterligare ett bibliotek har gett förklaringen: ”Vi har mest engelsk i hyllan. Den svenska Science fiction jag sett har verkat ha ganska dålig kvalitet.” Det är dock ingen som har svarat att de köper in science fiction-litteratur enbart på engelska.

2.4.3 BTJ:s påverkan på litteraturinköpen

I frågorna ovan framkom att BTJ fortfarande, för många, är den främsta inköpskällan och därför är det intressant att se vilken påverkan de har på folkbibliotekens litteraturinköp. Frågorna angående BTJ löd: I hur stor utsträckning påverkar BTJ:s omdömen era inköp vad gäller skönlitteratur (fråga 13)? Och i hur stor utsträckning påverkar BTJ:s omdömen era inköp vad gäller science fiction (fråga 14)? Svaren redovisas nedan i tabell 10.

Tabell 10: Faktorer som påverkar folkbibliotekens inköp av skönlitteratur och science fiction.

BTJ:s påverkan	Inköp av skönlitteratur	Inköp av science fiction
Mycket	19 st	18 st
Lite / varierar	11 st	8 st
Inte alls	3 st	8 st
Vet ej	2 st	1 st

Andra faktorer

som påverkar inköpen:	Inköp av skönlitteratur	Inköp av science fiction
Press	13 st	8 st
Efterfrågan	7 st	8 st
Egen kunskap	4 st	2 st
Bokbloggar	1 st	1 st
SF-bokhandeln	-	1 st
Råd av andra	-	1 st

Källa: Enkätundersökning.

Vid inköp av skönlitteratur svarade 19 av biblioteken att BTJ:s omdömen påverkar mycket. Fast samtidigt är det många som har skrivit att detta inte är hela bilden eftersom man också går mycket efter vad som efterfrågas och efter andra recensioner, till exempel i svensk press (i denna siffra i tabellen ovan ingår svar som anger omdömen i både radio, tv och tidningar). Det är också flera som har skrivit att när man har arbetat inom bibliotek länge så har man ändå ganska bra koll på vilka böcker som är värda att köpa in eller inte, men BTJ har ändå en stark position i urvalsprocessen, speciellt för de som exempelvis har profilinköp. (Här skiljer det sig mellan biblioteken eftersom det inte är något bibliotek i Stockholms län som använder sig av profilinköp.) Det är elva bibliotek som har svarat att BTJ påverkar till en viss grad och en förklaring till detta kan vi bland annat finna i detta svar: "När det gäller kända författare inte särskilt. Annorlunda gentemot okänt." Det vill säga att omdömena påverkar mer vid okända författare än vid en författare som man redan känner till. Ett annat svar lyder så här: "Det varierar. En lysande rec om en bok man inte känner till kan ibland locka till köp. Annars får man ganska bra koll på litteraturen och vad som passar på det egna bibl när man har arbetat ett tag." Så även de som påverkas mycket liksom de som påverkas mindre av BTJ verkar ha liknande utgångspunkt där man som bibliotekarie ändå

har en del kunskap med sig i bagaget och försöker behålla sin objektivitet trots BTJ:s lektörsomdömen. Tre bibliotek har svarat att omdömena inte påverkar alls. Dessa svar kommer exempelvis från de som inte använder sig av BTJ över huvud taget.

Siffrorna i tabellen skiljer sig inte så mycket ifall man istället tittar på BTJ:s påverkan vid inköp av science fiction. Här verkar de flesta bli påverkade av BTJ:s recensioner men man säger även här att man tar hjälp av andra källor som exempelvis andra recensioner i tv och tidningar liksom inköpsförslag från låntagare. Här får vi liknande förklaringar som vid inköp av skönlitteratur: ”En bra recension ger inköp.” Ett par bibliotek har dock förtydligat med att anledningen till BTJ:s påverkan vid inköp av just science fiction är för att personalen inte alltid är tillräckligt kunnig på denna genre varför man tar hjälp av låntagarnas inköpsförslag, recensioner i tidningar eller BTJ:s omdömen: ”[...] i högre utsträckning än mycket annan skönlitteratur, då ingen av oss är särskilt duktiga på SF.” Om man som bibliotekarie inte är så kunnig på viss litteratur behövs lite hjälp i form av recensioner och dylikt. Här ger Thorhauge exempel på förmedlande medier som påverkar biblioteken och han nämner just litteraturrecensioner i dagstidningar och tidsskrifter som en stark påverkan.¹⁵⁷ Åtta bibliotek har skrivit att BTJ:s påverkan varierar vid inköp av science fiction medan det är hela åtta bibliotek som skriver att de inte påverkas alls. Alltså verkar BTJ påverka mer vad gäller skönlitteratur generellt än vad gäller just genren science fiction. Anledningen till detta verkar i några fall vara att eftersom man inte köper in så mycket science fiction finns inte heller så många faktorer som kan påverka inköpen. En annan anledning kan vi finna i detta svar: ”I och med att BTJ är (ursäktat uttrycket) värdelös på science fiction så spelar deras omdömen inte någon roll alls.” Detta kan tolkas som att eftersom BTJ knappt redovisar några science fiction-titlar är det svårt att svara på denna fråga eller så är bibliotekarien i fråga inte nöjd med omdömena på just science fiction. (När det kommer till andra faktorer som påverkar är förmodligen dessa siffror högre i verkliga fall än vad som redovisas i tabellen. Eftersom enkätundersökningen bara bestod av öppna frågor kanske inte alla informanter har utvecklat sina svar och angett andra medier eller faktorer som kan påverka inköpen av litteratur. Siffrorna i tabellen kan dock ge en tendens till vilka faktorer som oftast påverkar.)

2.4.4 Utbrytning av science fiction

Thorhauge beskriver det moderna bibliotekets hylluppställningar och skriver här att utifrån låntagarens perspektiv kan bestånden framstå som en ”grå masse af bogrygge, som det er vanskeligt at orientere sig i”.¹⁵⁸ Därför kan man tänka sig att

¹⁵⁷ Thorhauge, 1995, s. 180.

¹⁵⁸ Thorhauge, 1995, s. 180.

biblioteken måste använda sin fantasi för att göra sina samlingar mer inbjudande och även mer lättorienterade. Ett sätt att uppnå detta är att bryta ut en genre inom skönlitteraturen. Här redovisas nu därför resten av svaren från enkätundersökningen (alltså frågorna 17a till 17g). Med början i fråga 17 a och biblioteken inom Stockholms stad kan konstateras att alla har svarat att de på något sätt bryter ut science fiction-litteraturen, och de har också specificerat att de ställer science fiction-litteraturen på en egen hylla. Av biblioteken i Stockholms län är det faktiskt två bibliotek som på frågan ifall man har en speciell hyllplacering, genreindelning eller ämnesord för science fiction-böcker svarat nej. Dessa bibliotek placerar science fiction-litteraturen integrerat med den vanliga skönlitteraturen. Enligt bibliotekskatalogerna på dessa två bibliotek har dock science fiction-litteraturen ämnesordet science fiction precis som alla de andra biblioteken. Eftersom alla bibliotek importerar sina katalogposter från BTJ är dessa ämnesord redan inlagda. Frågan är då om kunskapen angående ämnesord är dålig så att bibliotekarierna inte själva vet hur de kan använda sig av ämnesord på bästa sätt, eller om de helt enkelt har tolkat frågan som att de inte hanterar science fiction-litteraturen annorlunda än vanlig litteratur och de därför har svarat nej helt enkelt. De resterande 16 biblioteken i Stockholms län har dock svarat att de bryter ut litteraturen och alla har dessutom svarat att litteraturen står på en egen hylla. Thorhauge skriver också att det är vanligt att böckerna märks på ryggen för att visa vilken genre den tillhör.¹⁵⁹ Detta är något som flertalet bibliotek har specificerat, och i tabellen nedan specificeras om böckerna får en stämpel eller en markering inuti boken eller på bokryggen.

Tabell 11: Hur böckerna markeras med science fiction på folkbiblioteken.

Marknadsföring:	Antal bibliotek:
Speciell hylla	33
Markering på rygg	17
Markering inuti boken	10

Källa: Enkätundersökning.

27 bibliotek har beskrivit att man ger böckerna någon slags markering. Dessa markeringar skiljer sig dock åt, både inom Stockholms stad och i Stockholms län, och inget bibliotek verkar göra exakt likadant. Det kan vara exempelvis en etikett, en stämpel i snittet, en notering bak i boken eller en prick på boken (de fyra biblioteken i Stockholms stad som angivit att de har gett dessa böcker en prick har alla angett olika färger på pricken: grön, blå, svart och silver). Det verkar därför

¹⁵⁹ Thorhauge, 1995, s. 181.

inte finnas något enhetligt system inom Stockholmsområdet, dock har biblioteken gemensamt att genren bryts ut. Biblioteken i Stockholms län har gett exempel på markeringar som prick på ryggen, markering i boken eller utanpå boken, tejp på boken eller en stämpel i eller på boken. Ett bibliotek har märkt boken med DAST vilket står för DeckareAgentSciencefictionThriller.

Att bryta ut genren science fiction är något som biblioteken både i Stockholms stad och i Stockholms län har gjort länge. De flesta bibliotek har svarat att de helt enkelt har gjort det länge, medan andra har skrivit att de har haft det i minst 10, 15, 20 eller till och med 40 år. Ord som "alltid" och "sedan biblioteket öppnade" förekommer också. Och enligt Saarti är detta något som har en väldigt lång tradition och det vanligaste sättet är just genreindelningar av skönlitteraturen. Han tar just science fiction som exempel, då han kallar detta för "light reading", alltså en genre som lättare kan urskiljas än andra, som exempelvis kärleksromaner eller historiska romaner. Saarti skriver även att en av anledningarna till att vissa genrer sågs som "light reading" var exempelvis att de ingick i olika serier.¹⁶⁰ Här kan man dra en parallell till de paratextuella referenserna där det visade sig att flera av science fiction-böckerna faktiskt ingick i en serie.

Anledningen till att man har brutit ut genren har i de flesta fall förklarats med att man ville underlätta för låntagaren (det svaret kom från sammanlagt 20 bibliotek), vilket även Thorhauge ger som anledning till utbrytandet av en genre. Han skriver att man markerar böckerna på ett visst sätt för att kunna hjälpa låntagaren i "bogryggejunglen".¹⁶¹ Man vill kunna ge bättre service och en översikt som gör det lätt för låntagaren att veta exakt vart han/hon ska gå för att finna rätt litteratur. (Flera bibliotek har också skrivit att denna uppdelning underlättar även för bibliotekarierna likväl som låntagarna.) Rowley och Farrow ger två anledningar till att man organiserar beståndet på ett systematiskt sätt, vilket är just de förklaringar som biblioteken ger: för att man ska få en överblick över ett ämne och för att man skall kunna finna ett ämne utan att behöva söka igenom hela beståndet.¹⁶² Även Saarti skriver att det vanligaste sättet att kategorisera litteratur är genom att bryta ut de mest populära genrerna.¹⁶³ Nu har inte science fiction så hög utlåningsfrekvens längre, och en anledning här är det som sju bibliotek har uppgett, nämligen att genren var väldigt efterfrågad förr: "I 23 år, sedan detta bibliotek kom till [...] Innan var SF mycket större och då fanns det inte ens en Fantasy-avdelning. Storleken på SF-hyllan har skiftat hela tiden beroende på genrens popularitet." Detta tolkar jag som att science fiction var populärare och mer eftertraktad förr och hade många låntagare och man ville då att dessa skulle ha lätt för att finna litteraturen. Båda förklaringarna, att genren brutits ut på grund

¹⁶⁰ Saarti, 1992, s. 23.

¹⁶¹ Thorhauge, 1995, s. 182.

¹⁶² Rowley och Farrow, 2000, s. 192.

¹⁶³ Saarti, 1992, s. 23.

av låntagaranpassning och att genren var efterfrågad, har med varandra att göra. Om en genre är mycket efterfrågad vill man förmodligen bryta ut den för att låntagare och personal lättare skall kunna hitta böckerna. Det bibliotek i Stockholms län som har DAST-markering på sina böcker skriver att en av anledningarna var att DAST-magasinet rekommenderade att man skulle göra på detta sätt, och även här hade det med låntagarvänlighet att göra. Ytterligare en fråga var ifall hanteringen av science fiction har förändrats under de senaste tre decennierna (fråga 17d). Förutom ett par undantag så har alla biblioteken svarat nej eller att de inte vet. Här är det många som inte har vetat eftersom man kanske inte har arbetat inom bibliotek så länge, men det vanligaste svaret var att man som sagts tidigare alltid har brutit ut genren men att science fiction-hyllan/avdelningen har minskat på grund av minskad efterfrågan. Ett bibliotek i Stockholms län har skrivit att man i och med införandet av svenska ämnesord har fått mer diskussioner på biblioteket om vad som hör hemma var, och ett annat bibliotek har svarat att det är möjligt att science fiction som genre blivit mer accepterad och fått en tydligare plats i biblioteket. Även från ett bibliotek i Stockholmsområdet har vi fått ett liknande svar där någon har skrivit att det var först 1989 som man började sätta ämnesord på skönlitteraturen varför detta då underlättade hanteringen av genren. En annan bibliotekarie, som fick ansvaret för genren när hon/han anställdes, säger att genren nu har lyfts fram då hon/han har tagit tag i hanteringen av genren. ”På mitt bibliotek har hanteringen av genren förändrats markant. Innan jag fick ansvaret om avdelningen (2004) var böckerna i genren en bortglömd liten del av biblioteket.” Självklart kan utlånen påverkas av hur vissa böcker visas upp, om de får extra utrymme som gör dem mer synliga, om man har teman med olika genre så att folk som vanligtvis inte läser genren kanske får upp ögonen för något nytt.

Vidare frågades om biblioteken hade science fiction separat eller om den stod tillsammans med någon annan genre. Här verkar många anse att science fiction och fantasy har mycket gemensamt då de antingen står samlade på en hylla eller så står de ofta på hyllorna bredvid varandra.

Tabell 12: Science fiction-litteraturens placering på folkbiblioteken.

Böckernas placering:	Stockholms stad	Stockholms län
Separat	7	1
Fantasy i hylla bredvid	5	9
Deckare i hylla bredvid	-	1
Blandat Fantasy/SF-hylla	4	4
Blandat DAST	-	1

Källa: Enkätundersökning.

Det är sju bibliotek i Stockholms stad som har svarat att science fiction står separat (se ovan tabell 12), men bara ett bibliotek i Stockholms län. Av de bibliotek i Stockholms stad som har genren separat har ett bibliotek svarat att man tidigare hade science fiction tillsammans med fantasy men har sedan sex månader tillbaka delat på dessa. Ett annat bibliotek kommenterade också att de inte har science fiction och fantasy tillsammans för att de anser att dessa inte hör ihop. Det är sammanlagt åtta bibliotek som har science fiction och fantasy samlade på en och samma hylla, och ett bibliotek i Stockholms län som har science fiction samlat med deckare, agent och thriller (DAST-placering). De flesta bibliotek verkar dock tycka att science fiction och fantasy har något gemensamt för även om de inte står samlade så har sammanlagt 14 bibliotek fantasy på en hylla nära science fiction. Slutligen är det också ett bibliotek i Stockholms län som har science fiction placerat bredvid deckarna men detta håller de för närvarande på att ändra: ”De står i anslutning till deckarna. Men vi håller precis på att flytta avdelningen så att de ska stå tillsammans med fantasyböckerna.” Rowley och Farrow för en diskussion om just böckernas innehåll och hur man ska utveckla ett fullfärdigt klassifikationssystem som gör det enkelt att finna ett ämne. De skriver här att det gäller att identifiera förhållandet mellan olika ämnen för att kunna särskilja och placera böckerna på bästa möjliga sätt.¹⁶⁴ Detta verkar biblioteken i undersökningen många gånger ha tagit fasta på. Man försöker i så hög grad som möjligt att placera genrer som verkar vara besläktade med varandra så nära som möjligt. (Ett bibliotek redovisas inte här och det är Stockholms stadsbibliotek som har gett ett övergripande svar för alla filialer, nämligen att ibland säras genrerna åt och ibland gör de inte det.)

Nästa fråga handlade om hur biblioteken avgör om en bok är science fiction eller ej. Svaren redovisas nedan i tabell 13.

¹⁶⁴ Rowley och Farrow, 2000, s. 123 ff. Se även Benito, 2001, s. 108.

Tabell 13: De faktorer som påverkar biblioteken till att ge en bok ämnesordet science fiction.

Faktorer som påverkar:	Antal bibliotek i S: stad:	Antal bibliotek i S:s län:
BTJ-omdömen:	7	10
Katalogposten:	6	7
Bokens innehåll/paratexter:	5	2
Andra bibliotek:	4	-
Egen erfarenhet:	3	3
Recensioner i tidningar:	2	-
SF-bloggar, -bokhandeln, - tidningar:	2	1
AdLibris beskrivning:	1	-
Förlagsinformation:	1	-
Låntagarexpertis:	1	-

Källa: Enkätundersökning.

Det mest förekommande svaret här var BTJ:s omdömen och katalogposten. Eftersom inte biblioteken katalogiserar själva importerar de färdiga katalogposter där böckerna redan har ämnesordet science fiction. Många svarade också att man går på egna erfarenheter, eller man kanske till och med läser boken om man är osäker. Flera bibliotek svarade också att författaren har stor inverkan. Är det en känd science fiction-författare antar man nog att även den senaste boken är en science fiction. Flera svarade att även om de inte är jättekunniga inom just denna genre så lär man sig efter att ha arbetat länge inom bibliotekaryrket och man får en känsla för vad som passar i vilken genre. Detta kan även ha att göra med inlärd förväntningar. Beghtol säger att läsare har inlärd förväntningar på olika genrer och att de på något sätt känner igen en genre när de ser den, vilket kan vara den intuition som en del bibliotekarier går efter.¹⁶⁵ Just denna genre verkar dock ha varit upp till diskussion på många bibliotek då man ibland är osäker på vart man egentligen skall placera vissa böcker, som exempelvis detta bibliotek har svarat: ”Svårt. Vi diskuterade just om böcker som Brave new world och Kallocain är SF eller inte. Är det SF bara för att något utspelar sig i framtiden?” Någon ifrågasätter om en bok skall placeras som science fiction-litteratur bara för att den utspelas i framtiden medan någon annan menar att ifall boken utspelas i framtiden med en tänkbar teknikutveckling är det en solklar science fiction-bok. Ett

¹⁶⁵ Beghtol, 2001, passim.

bibliotek ger oss definitionen: ”Science Fiction = en möjlig framtid. Fantasy = en omöjlig framtid”, vilket stämmer ganska bra överens med definitionerna som vi fått från bland andra Ekholm och Määttä.¹⁶⁶ Här verkar ett av problemen ligga i att skilja mellan science fiction och andra genrer, vilket är något som Begthol nämner. Ofta överlappar olika kategorier varandra och det kan i vissa fall bli omöjligt att göra en korrekt indelning då en och samma bok kan höra till flera genrer.¹⁶⁷ Andra populära sätt att definiera genren är att se hur andra bibliotek har gjort, och detta svar kom från fyra av biblioteken inom Stockholmsområdet. Anmärkningsvärt här är att ingen av biblioteken i Stockholms län har gett detta svar.

Slutligen frågades också om låntagare kan se i katalogen att en bok är just science fiction. Här har det varit spridda svar med att man antingen kan se det på ämnesordet eller att man kan se att boken har placeringskoden SF eller science fiction. Ett bibliotek har dock förklarat hur låntagare kan se i katalogen att en bok är science fiction:

Genom placeringskod. Ämnesord gör det sökbart. Allt som står på placeringskod 'science fiction' har även termen som ämnesord, däremot finns det exemplar som inte placerats på särskild hylla trots att de fått ämnesordet Science fiction.

Så fort en bok får placeringskoden science fiction har den alltså automatiskt även ämnesordet science fiction. Däremot behöver det inte vara tvärtom. Men alla böcker som står på de utbrutna hyllorna har då placeringskoden i sin katalogpost vilket gör att låntagarna kan hitta böckerna. Rowley och Farrow skriver att ett problem med hylluppställningar är att böckerna placeras i en endimensionell linjär uppställning och att böckerna bara kan presentera ett förhållande i taget, och därför behöver man ta hjälp av katalogisering och indexering för att komplettera hylluppställningen.¹⁶⁸ Här syns ingen skillnad mellan biblioteken i Stockholms stad och biblioteken i Stockholm län. Alla har svarat att man på något vis kan se att boken är science fiction, oftast genom placeringskod SF. Detta ger visserligen ingen information om bokens innehåll i sig, men det kan underlätta för både bibliotekarien och låntagaren när man vill finna en viss bok. Detta är något som enligt Saarti har negligerats fram till nu. Han säger att vi behöver en beskrivning av boken i datasystemet för att slippa förvirring hos låntagarna.¹⁶⁹

2.4.5 Informanternas helhetsintryck

Eftersom enkätundersökningen endast bestod av öppna frågor har det ibland framkommit kommentarer och dylikt som inte passar in under ovan rubriker. Det

¹⁶⁶ Ekholm, 2000, s. 68 f. och Määttä, 2006, s. 52.

¹⁶⁷ Begthol, 2001, passim.

¹⁶⁸ Rowley och Farrow, 2000, s. 193.

¹⁶⁹ Saarti, 2000, s. 6.

fanns även en fråga (fråga 18) som var öppen för övriga kommentarer och där en del har skrivit något som var relaterat till detta ämne. Dessa svar kommer därför att redovisas här.

Av de 35 svar som inkom har tolv skrivit en kommentar på fråga 18. Tyvärr, om man skall se till science fictions fortsatta överlevnad, har många kommenterat det nedgående intresset för genren. Av dessa tolv bibliotek är det tio stycken som säger att science fiction på något sätt verkar vara på nedåtgående. Vi har kommentarer som ”Som jag påpekat så är det till övervägande delen fantasy som vi rör oss med och som lånas ut. Tyvärr har ju utgivningen av science fiction på svenska nästan upphört (det kom ju en del på 1970-1980-talet)” och ”Fantasy är större idag än SF vilket gör att SF kommit lite i skymundan” eller:

Vi tycker det verkar vara ett vikande intresse för genren, både avseende utgivning och lån. SF-delen av vår ihopslagna placering 'sf/fantasy' är den klart mindre delen, kanske 10 %. Vi kan se att utlåningen på huvudbiblioteket av böcker på den placeringen har minskat kraftigt trots att övrig skönlitteratur håller ställningarna ganska bra. År 2002 hade vi 1844 utlån från sf/fantasyhyllan och 2007 var det endast 699.

Från citatet ovan får vi ett exempel på den faktiska minskningen i siffror och inte bara en känsla från bibliotekariernas sida. Trots dessa negativa tendenser går det ändå att utläsa en positiv tanke från flera av kommentarerna. Mycket av nedgången kan handla om att biblioteken inte gör tillräcklig reklam för denna genre, och eftersom den står på en egen hylla är det ganska osannolikt att en låntagare går till den hyllan om man inte har ett starkt intresse för genren. Thorhauge skriver om fyra olika förmedlingsmetoder som finns tillgängliga för bibliotekarien. Dessa innefattar för det första en dialog mellan bibliotekarie och låntagare där man genom dialogen kan få veta mer om låntagarens intresse och visa på litteratur som låntagaren kanske inte vet existerar. För det andra har vi hylluppställningar och utställningar av olika slag som kan göra reklam för viss litteratur. För det tredje har vi litteraturlistor och författarporträtt av olika slag som kan vara både i pappersformat och i webbformat. Den sista förmedlingsmetoden är arrangemang av olika slag, där Thorhauge nämner författarträffar som exempel.¹⁷⁰ Dessa metoder visar på de många sätt som biblioteken har till sitt förfogande för att kunna nå ut med litteratur till låntagare, vilket ett par av bibliotekarierna i enkätundersökningen också har lagt märke till. Här är ett utdrag av kommentaren från ett bibliotek där man kan se att det kanske går att vända på den negativa trenden: ”När det bibliotek jag jobbar på [...] började en speciell satsning på sf- och fantasy märkte vi att behovet hade funnits där hela tiden men att de som läser litteraturen hade blivit så vana vid att 'deras' böcker *inte* [min kursiv.] fanns på biblioteken.” Här handlar det alltså om att göra böckerna mer synliga för biblioteksbesökarna. Som Rowley och Farrow säger är det svårt för en

¹⁷⁰ Thorhauge, 1995, s. 180.

låntagare att browsa på ett stort bibliotek och man söker sig gärna inte in bland hyllor som man inte brukar låna från.¹⁷¹ Det är också ett par bibliotek till som har skrivit att intresset nog finns och att de själva skulle se att det köptes mer, men att det är svårt eftersom utgivningen är så pass låg. Någon kommenterar också att eftersom många köper från BTJ, och de har väldigt få omdömen på science fiction, påverkar de till att inköpen inom genren blir så pass låg. Detta kan, som några också påpekar, handla om att personalen är okunnig inom området och inte vet vad som är värt att köpa in från andra kanaler, som exempelvis SF-bokhandeln.

Flera skriver också som redan har getts tendenser till, att fantasy har ökat i utlån medan science fiction har sjunkit och att denna genre kanske har tagit en del av läsarna. Dock är det en som kommenterar att science fiction verkar vara populärare på ungdomssidan.

Det är dock flera av informanterna som skriver att science fiction är en intressant genre och det känns onödigt att ge upp hoppet bara för att tendenser verkar visa på en nedgång inom utlånen. Det handlar kanske som sagt om att försöka få ut denna litteratur på ett annat sätt och göra reklam för den så att man når fler läsare, men också genom att visa de redan befintliga science fiction-läsarna vilka möjligheter som finns på biblioteken. Kanske det till stor del handlar om själva hyllupställningen för att visa vad som finns inom bibliotekets bestånd. Rowley och Farrow talar om de begränsningar som finns när man ordnar dokument, som exempelvis att en bok bara kan stå på ett ställe, men de framhäver ändå vikten av dokumentens placering:

While document arrangement has some significant limitations for the retrieval of both documents and information contained within those documents, it is important to remember that document arrangement is used widely in documents, archive collections and paper-based filing systems, and, overall has an important impact on information retrieval.¹⁷²

¹⁷¹ Rowley och Farrow, 2000, s. 336 f.

¹⁷² Rowley och Farrow, 2000, s. 339.

3. Slutdiskussion

Uppsatsen syfte var att redogöra för folkbibliotekens syn på science fiction utifrån en innehållsanalys av BTJ:s lektörsomdömen och en enkätundersökning som skickats till folkbiblioteken i Stockholms stad och i Stockholms län. Jag kommer här att försöka återknyta resultaten till de teoretiska utgångspunkterna paratext och klassifikationsteori, och även den tidigare forskning som gjorts inom områdena. För att kunna ge en överskådlig sammanfattning utgår jag här från de frågor som presenterades i syftet.

Definierar BTJ:s lektörer genre i omdömena? Benämns genrerna som science fiction eller förekommer andra genrer?

Jag har tagit fasta på några punkter som Määttä presenterar, där dessa faktorer oftast ingår i science fiction: tekniska och naturvetenskapliga inslag, en fiktiv värld som inte utspelas i läsarens verklighet och en framtidsskildring.¹⁷³ Majoriteten av lektörerna ger titeln en genrebestämning i omdömet; oftast science fiction. Det förekom också andra genrebenämningar, som exempelvis thriller, saga, fantasy och dystopi. Även Marlene Eriksson kom i sin undersökning fram till att lektörerna satte flera olika genrebeteckningar på de fantasy-omdömen som hon undersökte, som exempelvis sagor eller science fiction.¹⁷⁴

Määttä talar om att science fiction bildar en egen marknadskategori, och att man kan se detta genom exempelvis genremarkörer.¹⁷⁵ Bibliotekarierna på biblioteken i och runt Stockholm får ämnesordet science fiction automatiskt när de importerar katalogposten, men jag menar ändå på att genremarkörer är en stark paratextuell referens som kan påverka beslutet om var en bok skall placeras på biblioteket. I enkäten framkom att några av informanterna hade haft diskussioner på biblioteken huruvida vissa böcker tillhörde en viss genre eller ej och i dessa fall kan tydliga paratexter påverka starkt. Det framkom även att lektörsomdömena från BTJ påverkar inköpen i många fall, varför en genrebenämning således också påverkar. Dock verkar inte lektörerna alla gånger vara överens om vilka verk som

¹⁷³ Määttä, 2006, s. 42.

¹⁷⁴ Eriksson, 1999, s. 2 ff.

¹⁷⁵ Määttä, 2006, s. 45.

är science fiction och vilka som tillhör någon annan genre. Detta är ju inte alls konstigt, speciellt inte när man sätter det i perspektivet för den genrediskussion som pågått för just science fiction. Det verkar snarare som Ljungquist skriver, att ett verk ofta tillhör flera olika genrer.¹⁷⁶ De problem som dock uppstår är hur man ska indexera och hyllplacera dessa böcker? Frågan om vilken genre en viss bok tillhör verkar inte vara en enkel fråga och tydligt är att det inte alltid heller finns ett korrekt svar. Men som flera bibliotekarier påpekade i enkätundersökningen går man ofta efter egen kunskap och efter att ha arbetat på bibliotek i ett antal år får man en känsla för vilken bok som tillhör vilken genre och på vilka ställen man finner information om genremarkörer ifall man som bibliotekarie själv inte vet.

Ger BTJ:s lektörer science fiction-böckerna ett övervägande negativt eller positivt omdöme?

Marlene Eriksson kom i sin undersökning fram till att de flesta recensenterna var positiva till genren.¹⁷⁷ Hon undersökte dock genren fantasy, men kanske går det att se ett samband här. Lindung påpekar att science fiction tillhör populärlitteraturen¹⁷⁸, vilket kanske inte alltid är något som ses på med blida ögon av en kritiker. Även Määttä nämner den populärvetenskapliga aspekten när han skriver att den paratextuella definitionen uttryckligen pekar på ”det faktum att gränsen mellan science fiction och annan litteratur ofta är konstruerad i marknadsföringsyfte [...]”.¹⁷⁹ Han skriver att förlagen och redaktörernas etikettering och marknadsföring av dessa böcker inte är densamma. Olika utgåvor kan exempelvis se olika ut. Förmodligen beror detta på science fictions plats i litteraturen: ofta sedd som populärvetenskaplig och bara läst av ett fåtal.¹⁸⁰

Hade vi kunnat sätta detta i ett större perspektiv hade det kanske visat sig att BTJ generellt ger fler positiva omdömen än negativa. De omdömen som var negativa i föreliggande undersökning, 13 stycken, kanske i själva verket är många ifall vi skulle jämföra med någon annan genren. Men eftersom flera informanter i enkätundersökningen klagade på kvaliteten på science fiction, på den låga utgivningen och på att det är dålig efterfrågan på denna litteratur kanske 13 negativa omdömen inte är så dåligt i alla fall? I ett historiskt perspektiv framkom dock att de senaste omdömena hade en större tendens att vara negativa än de äldre, liksom att färre nyare omdömen var positiva än de äldre. Sätter vi således detta i perspektiv till den historiska utvecklingen av science fiction i Sverige verkar den svenska utgivningen av science fiction ha minskat och nästan upphört.

¹⁷⁶ Ljungquist, 2001, s. 11 ff.

¹⁷⁷ Eriksson, 1999, s. 2 ff.

¹⁷⁸ Lindung, 1983, s. 19 ff.

¹⁷⁹ Määttä, 2006, s. 46.

¹⁸⁰ Määttä, 2006, s. 46.

Kanske vi behöver en ny science fiction-kännare i Sverige som kan ge ut antologier och samlingar för att på så sätt få upp utgivningen av genren igen?

Hur avgör bibliotekarierna ifall en bok är science fiction eller ej?

Enligt Genette finns det en mängd element som förstärker och ackompanjerar varje enskilt verk. För att finna och definiera dessa element kan man ställa sig en rad frågor: "where", "when", "how", "from whom to whom" och "to do what".¹⁸¹ Jag har med utgångspunkt från lektörsomdömena tittat på dess katalogposter och kunnat titta på några av de paratextuella referenser som tillhör ett verk. Eftersom flertalet bibliotek använder sig av BTJ:s häften finns det många referenser redan här för bibliotekarierna, dock besvaras inte alla ovanstående frågor. Med utgångspunkt från bokens titel, redaktör, eventuella översättare, bokförlag, bokomslag, eventuella serienamn och författare blev resultatet sammanlagt 151 textuella referenser i materialet. Och härpå tillkommer också det faktum att lektörerna i 68 av omdömena skriver att verket är science fiction och dessutom att alla titlarna har ämnesordet och placeringsskod science fiction i bibliotekskatalogen.

Saarti skriver att en titel är en tydlig referens som separerar en skönlitterär bok från en annan men att de knappast är en guide till bokens innehåll och syfte.¹⁸² Om man ser till just det material som använts för denna undersökning skulle jag påstå att det inte stämmer i alla fallen. Visst är det kanske ofta så, men i analysen av de paratextuella referenserna är det flera titlar som nog säger en hel del om både bokens innehåll och syfte. Här tänker jag framför allt på de samlingsvolymerna där titeln innehåller både en genremarkör och en guide till verkets innehåll, som exempelvis *Tema: tid. En antologi med tidsresor* eller *Det sällsamma djuret från norr och andra science fiction-berättelser*.

Genette påpekar vidare att paratexterna är beroende av läsarens förkunskaper och att kontexten är viktig.¹⁸³ I detta fall befinner vi oss i en miljö som domineras av böcker och där bibliotekarien i många fall har gedigna förkunskaper. Flera informanter svarade att man efter att ha arbetat på bibliotek ett tag får en känsla för vad som är en viss genre och ej, och här finner vi de inlärdas förväntningarna som Beghtol skriver om.¹⁸⁴ Bibliotekarierna har inlärdas förväntningar om hur olika genrer ser ut och de vet också av erfarenhet vart de kan vända sig om de behöver hjälp, som exempelvis till tidningsrecensioner eller författarporträtt.

¹⁸¹ Genette, 1997, s. 1 ff.

¹⁸² Saarti, 2000, s. 6.

¹⁸³ Genette, 1997, s. 8 f.

¹⁸⁴ Beghtol, 2001, s. passim.

Vilken påverkan har BTJ:s omdömen vid bibliotekens inköp av science fiction?

BTJ verkar fortfarande, trots ett flertal konkurrenter, vara den största inköpskällan för folkbiblioteken. Och det är inte konstigt om bibliotekarierna vänder sig till deras omdömen för att få hjälp med inköpen eller med att genrebestämma en bok. Även om undersökningen inte ger någon statistik på hur biblioteken verkligen påverkas av BTJ är det uppenbart att bibliotekarierna tydligt ser en påverkan. Michael Nystås kom i sin uppsats fram till att kritikernas bedömningar av böckerna inte nödvändigtvis var kopplat till bibliotekens inköp av böckerna. En bok som hade fått ett bra omdöme blev inte nödvändigtvis inköpt mer.¹⁸⁵ Yngve Lindungs undersökning å andra sidan visade ett starkt samband mellan BTJ:s lektörers omdömen och de inköp som biblioteken gjort.¹⁸⁶ Detta blir förstås en komplex fråga, för som många av bibliotekarierna har svarat påverkar BTJ självklart, men de skriver samtidigt att det inte är hela bilden då det finns väldigt många andra faktorer som också påverkar. Några av dessa faktorer som nämns är svenska tidningar, efterfrågan från låntagare och egen kunskap. Erik Nilsson frågade också i sin undersökning vilka kriterier biblioteken gick efter vid inköp och de svarade bra recensioner i BTJ och dagstidningar, författare man känner till och efterfrågan.¹⁸⁷ Dessa svar stämmer bra överens med de som jag fick och man kan anta att det finns något slags samband mellan BTJ och de faktiskt inköpen. Även Thorhauge skriver att just litteraturrecensioner i tidningar är en av de starkaste påverkningarna som en bibliotekarie har.¹⁸⁸

Vilken syn har svenska folkbibliotek på genren science fiction utifrån inköp och hyllplacering?

Det var få av de tillfrågade biblioteken som hade en bibliotekarie som var specifikt ansvarig för just inköpen av science fiction. Detta ansvar verkar ofta ligga på den bibliotekarie som är ansvarig för inköpen av skönlitteratur i allmänhet. Om man ser på inköpen av science fiction ur ett historiskt perspektiv verkar biblioteken i och runt Stockholm köpt in färre svenska titlar på senare år. Däremot har inköpen av science fiction-titlar ökat om man ser till både de svenska och de engelska titlarna. Flera av informanterna jämförde science fiction-inköpen med fantasy och skrev att de sett en ökning av fantasy medan både inköpen och efterfrågan på science fiction hade minskat. Erik Nilsson såg i sin undersökning

¹⁸⁵ Nystås, 1998, s. 48 ff.

¹⁸⁶ Lindung, 1983, s. 19 ff.

¹⁸⁷ Nilsson, 1996, s. 20 ff.

¹⁸⁸ Thorhauge, 1995, s. 180.

att det gavs ut mer science fiction-titlar än fantasy. Denna undersökning är dock över tio år gammal och detta kan självklart ha förändrats.¹⁸⁹

Thorhauge skriver om vanligheten i att bryta ut genrer på större bibliotek.¹⁹⁰ Saarti talar om vad man brukade kalla för ”light reading”: de genrer som var lättast att särskilja brukade brytas ut och sättas på egna hyllor, som exempelvis science fiction.¹⁹¹ Detta frågade jag efter i enkäten och det visades sig att alla biblioteken, förutom två, bröt ut science fiction. Flera undersökningar som undersökt samma sak och som redovisas i forskningsbakgrunden kom fram till samma resultat. Nilssons undersökning visade att biblioteken på ett sätt eller annat skiljde på genrer genom hyllplacering eller färgprickar på böckernas ryggar.¹⁹² Även de tre bibliotek som Jörgensson och Lundqvist undersökte hade alla brutit ut eller på annat sätt markerat genren science fiction för att det skulle vara lättare för låntagare att finna igen böckerna.¹⁹³ Just låntagarvänligheten verkar vara en återkommande förklaring till varför man bryter ut en genre. I föreliggande undersökning svarade hela 20 bibliotek att genreutbrytningen gjorts för att underlätta för låntagaren, och det är enligt Benito hela poängen med klassifikation: att informationsåtervinningen ska gå så snabbt och enkelt som möjligt.¹⁹⁴ Genom att bryta ut genren science fiction, och att även ge böckerna ämnesordet science fiction har man gett låntagarna två sätt att finna den rätta litteraturen. Saarti skriver att genom att både kategorisera och indexera litteraturen, kompletterar dessa varandra och bjuder på olika sätt på vilka låntagaren kan finna rätt bok.¹⁹⁵

Även Malmgrens undersökning visade att alla bibliotek utom ett hade någon form av genreutbrytning. De flesta biblioteken hade också science fiction på en egen hylla. Här ifrågasatte dock bibliotekarierna om det var berättigat att bryta ut science fiction eftersom dessa böcker har så låg utlåningsstatistik.¹⁹⁶ Tyvärr hade jag ingen fråga i enkäten som tog upp de negativa aspekterna med att bryta ut en genre. Men eftersom flera informanter svarade att efterfrågan och utlåningen av science fiction hade minskat kanske det finns andra populärare genrer som skulle behöva brytas ut. Då uppstår förstås problemet direkt att science fiction-litteraturen kanske ”glöms” bort, och vi är tillbaka till den, som Thorhauge uttrycker det, djungel av bokryggar som det är så svårt att orientera sig i.¹⁹⁷ Just kombinationen mellan att ha genrer utbrutna och att kunna söka på ämnesord är

¹⁸⁹ Nilsson, 1996, s. 20 ff.

¹⁹⁰ Thorhauge, 1995, s. 181.

¹⁹¹ Saarti, 1992, s. 22 f.

¹⁹² Nilsson, 1996, s. 20 ff.

¹⁹³ Jörgensson & Lundqvist, 2006, s. 2 ff.

¹⁹⁴ Benito, 2001, s. 103 ff.

¹⁹⁵ Saarti, 1992, s. 22.

¹⁹⁶ Malmgren, 2002, s. 3 ff.

¹⁹⁷ Thorhauge, 1995, s. 180.

vad som kan hjälpa låntagaren att orientera sig bland böckerna. Rowley och Farrow säger att man måste kunna finna böckerna både fysiskt och i systemet.¹⁹⁸

3.1 Vidare forskning

Medan jag har skrivit på uppsatsen har nya frågor och aspekter som skulle vara intressanta att studera dykt upp. Jag har i uppsatsen exempelvis tittat på hur det fysiskt ser ut på biblioteken; hur genren är placerad och efter vilka definitioner som bibliotekarierna placerar litteraturen. Intressant i detta sammanhang är förstås hur denna placering påverkar låntagarna, exempelvis hur användarna söker efter litteratur när det är en speciell genre och hur pass användarvänliga databaserna och indexeringen är vid dessa tillfällen.

En intressant aspekt vad gäller utgivningen via BTJ är att sätta detta i förhållande till hur många science fiction-titlar som getts ut på den svenska marknaden under perioden 1973 till 2007. Här skulle man kunna, liksom Erik Nilsson gör i sin uppsats, titta på hur många science fiction-titlar som har getts ut (han har här tittat på utgivningen hos 30 förlag), och hur många titlar som BTJ har redovisat i sina häften.¹⁹⁹

En helt annan diskussion om science fiction skulle kunna vara hur genren passar in i populärlitteraturen? Har den en skräplitteraturstämpel och hur kom det sig i sådana fall att det blev så? Kan detta vara en av anledningarna till att svenska bokförlag inte ger ut så mycket science fiction och att BTJ i sin tur inte presenterar denna litteratur i en större skala och vidare att biblioteken inte köper in så mycket science fiction?

Vad gäller undersökningen av de paratextuella referenser som jag har i mitt material har jag här endast utgått från omdömena, och därmed bara tittat på böckernas peritext. Ytterligare forskning skulle kunna handla om epitexten, det vill säga ytterligare kontext till böckerna som exempelvis intervjuer med författarna. Här skulle man kunna få ett mycket större perspektiv och komma åt fler aspekter som informanterna nämnde i enkätundersökningen som påverkande faktorer vid inköp.

¹⁹⁸ Rowley och Farrow, 2000, s. 336 f.

¹⁹⁹ Nilsson, 1996, s. 25 f.

4. Sammanfattning

Denna uppsats behandlar folkbibliotekens syn på science fiction. Syftet var att utifrån en innehållsanalys se hur BTJ:s lektörer bedömer genren och att utifrån en enkätundersökning undersöka hur science fiction hyllplaceras och köps in till folkbiblioteken i och runt Stockholm. Jag har försökt att se ifall lektörerna på BTJ ger titlarna en genrebestämning i omdömena, såväl som att visa ifall lektörerna är positiva eller negativa i omdömena. Jag har också försökt ringa in den vanligaste inköpskanalen vad gäller framför allt science fiction och hur man ämnesordbestämmer och hylluppställer genren på folkbiblioteken. Slutligen har jag också tittat på vilka faktorer som kan hjälpa bibliotekarierna i deras avgörande huruvida en bok tillhör genren science fiction eller ej. Här har jag tagit hjälp av Gerard Genetts paratextbegrepp och till viss mån även Jerry Määttäts diskussion om paratext.

Slutsatserna är i stora drag som följer: Definitionsdiskussionen verkar vara en het debatt där ingen ännu tycks ha vunnit och lektörerna på BTJ har många gånger gett titeln genrebenämningen science fiction, men flera gånger också benämnt boken med flera andra genrer. Materialet innehöll bara ett par undantag där lektören uttryckligen skrev att verket inte var science fiction. I samtliga fall utgör genrebenämningarna en paratextuell referens för bibliotekarien. Lektörerna har även i de flesta fall varit positivt inställda till verken. Inköpskanalen verkar i många fall vara BTJ i första hand, och många har också svarat att AdLibris utgör ett av de viktigaste inköpsställena. BTJ:s omdömen påverkar därför ofrånkomligen bibliotekens inköp då de har stort inflytande på biblioteken. Folkbiblioteken i och runt Stockholm importerar alla katalogposter, med några få undantag, och de får därmed alla ämnesorden serverade och klara. Majoriteten bryter också ut science fiction och placerar litteraturen på en egen hylla. De paratexter som man har att utgå ifrån vid tveksamheter kan utgöras av exempelvis BTJ:s lektörsomdömen, bokens titel, bokens redaktör, bokens översättare, bokförlaget, bokens omslagsbild, bokens serienamn och bokens författare.

Sammanfattningsvis gav enkätundersökningen en generell bild som sa att science fiction som genre är på utgående från folkbiblioteken. Men samtidigt visar inköpen, i alla fall om man tittar på vilka olika titlar som köpts in, att engelsk science fiction-litteratur har ökat kraftigt de senaste åtta åren.

Käll- och litteraturförteckning

Otrycka källor

Enkät svar, insamlade mellan 30 januari 2008 och 15 mars 2008, finns i uppsatsförfattarens ägo.

Lektörsomdömen från Bibliotekstjänst AB, 1973-2007, finns i uppsatsförfattarens ägo.

Lektörs-PM från Bibliotekstjänst AB, 1978-2007, finns i uppsatsförfattarens ägo.

Mejlkorrespondens från BTJ, affärschef inköpsvägledning och profiltjänster: Katarina Sköldebrink, 2008-04-02 och 2008-04-24. Finns i uppsatsförfattarens ägo.

Tryckta källor

Att indexera skönlitteratur (Stockholm 2004).

Begthol, Clare, "The concept of genre and its characteristics" *Bulletin of the American Society for Information Science*, vol 27, nr 2.

Benito, Miguel, *Kunskapsorganisation. En introduktion till katalogisering, klassifikation och indexering* (Borås 2001).

Bergström, Göran & Boréus, Kristina, *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (Lund 2005).

Chowdhury, G.G., *Introduction to modern information retrieval* (London 1999).

Dahlqvist, Claes & Palm, Mattias, *Återvinning av skönlitteratur: återvinningsverktygens anpassning efter användares sökbeteende. En fallstudie på Trelleborgs bibliotek*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid Inst. för kulturvetenskaper vid Lunds universitet, nr 2004:6.

Ekhölm, Steven, *En guide till fantasy* (Stockholm 2000).

Eriksson, Marlene, *Fantasy på folkbiblioteken*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid Inst. för kultur- och biblioteksstudier vid Uppsala Universitet, nr 1999:48.

Genette, Gerard, *Paratexts. Thresholds of interpretation* (Cambridge 1997).

Holmberg, John-Henri, *Drömmar om evigheten. Science fictions historia* (Stockholm 1974).

- *Inre landskap och yttre rymd, DEL I: science fictions historia från H. G. Wells till Brian W. Aldiss* (Lund 2002).
 - *Inre landskap och yttre rymd, DEL II: science fictions historia från J. G. Gallard till Gene Wolfe* (Lund 2003).
 - *Sf-guide* (Stockholm 1977).
- Hultåker, Oscar, "Webbenkäter" *Enkätboken*, Jan Trost, s 127-137 (Lund 2007).
- Jakobson, Lars, Larsmo, Ola & Sem-Sandberg, Steve, *Stjärnfall: om sf.* (Stockholm 2003).
- Jörgensson, Camilla & Lundqvist, Johanna, *Skönlitteraturens placering och i folkbibliotek och dess återvinningsmöjligheter i Online Public Access Catalogue: en fallstudie över tre folkbibliotek i Västsverige*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid Inst. för biblioteks- och informationsvetenskap vid högskolan i Borås, nr 2006:25.
- Klassifikationssystem för svenska bibliotek*. Utgivna av BTJ förlag, 8 uppl. (Lund 2006).
- Lindung, Yngve, "Utgivning av skönlitteratur för vuxna och folkbibliotekens inköp juli 1977 – juni 1979". Ingår i Hallberg, Dag, red. *Skönlitteratur på bibliotek. Rapporter från folkbiblioteksutredningen om inköp, lån och läsning*, s 19-84 (Stockholm 1983).
- Ljungquist, Sarah, *Den litterära utopin och dystopin i Sverige 1734-1940* (Uppsala 2001).
- Lundgren, David, *Bollen ligger hos lektörerna: en studie av hästbäckers och sportbäckers lektörsomdömen från BTJ ur genusperspektiv*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid Inst. för biblioteks- och informationsvetenskap vid Uppsala Universitet, nr 2006:315.
- Lundgren, Lena, *Bibliotekskunskap* (Stockholm 1996).
- Lundwall, Sam J, *Bibliografi över science fiction och fantasy. 1741-1996* (Stockholm 1997).
- *Science fiction: från begynnelsen till våra dagar* (Stockholm 1969).
- Malmgren, Anneli, *Hylluppställning och användarbeteende i en skönlitterär samling*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Inst. för biblioteks- och informationsvetenskap framlagd vid Inst. för kulturvetenskaper vid Lunds universitet, nr 2002:22.
- Mann, George, *The mammoth encyclopedia of science fiction* (London 2001).
- Määttä, Jerry, *Raketsommar: science fiction i Sverige 1950-1968* (Uppsala 2006).
- Nilsson, Erik, *Science fiction och fantasy: en undersökning av svenska bokförlags utgivning och fyra folkbiblioteks inköp under tidsperioden 1989 till 1994*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Inst. för biblioteks- och informationsvetenskap vid högskolan i Borås, nr 1996:30.
- Nystås, Michael, *Stephen King, recensenterna och biblioteken: mottagandet av sju romaner i dagspress och Bibliotekstjänsts sambindning samt bibliotekens*

inköp av dem. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Inst. för biblioteks- och informationsvetenskap vid högskolan i Borås, nr 1998:75.

- Rowley, Jennifer & Farrow, John, *Organizing knowledge: an introduction to managing access to information* (Hampshire England, 2000).
- Saarti, Jarmo, "Experiments with categorising fiction in Lohtaja library" *Scandinavian Public Library Quarterly*, 1992 no 4 volume 25, s 22-24.
- "Fiction indexing by library professionals and users" *Scandinavian Public Library Quarterly*, 2000 no 4 volume 33, s 6-9.
- Taylor, Arlene G., *The organization of information* (London 2004).
- Thorhaug, Jens, "Luk op for skønlitteraturen" *Litteratursociologi*, Erland Much-Petersen, s 173-190 (Lund 1995).
- Trost, Jan, *Enkätboken* (Lund 2007).
- Yrlid, Rolf, *Litteraturens villkor* (Lund 1994).

Elektroniskt material

- Adlibris Bokhandel AB*. URL: <http://www.adlibris.se/default.aspx> [2008-03-10].
- Bibliotekstjänst AB*. URL: <http://www.btj.se/index.html> [2008-02-02].
- Bokus.com*. URL: <http://www.bokus.com/se/> [2008-04-06].
- Centrum för lättläst*. URL: <http://www.lattlast.se/?page=5> [2008-02-22].
- Dagens nyheter*. URL: <http://www.dn.se> [2008-02-20].
- Katalogsök*. URL: <http://www.lb.stockholm.se/absok/> [2008-02-02].
- Kungliga biblioteket*. URL: <http://www.kb.se/> [2008-04-26].
- Libris*. URL: <http://www.kb.se/libris/> [2008-03-11].
- Nationalencyklopedin*, webbversionen. URL: <http://www.ne.se> [2008-01-31].
- Paradishuset*. URL: <http://welcome.to/paradishuset> [2008-02-20].
- SF-Bokhandeln*. URL: <http://www.sfbok.se/index.htm> [2008-02-20].
- Stockholms stadsbiblioteks bibliotekskatalog*. URL:
http://www.opac.ssb.stockholm.se/pls/bookit/pkg_www_misc.print_index?in_user_id=opac_e&in_password=opac_e1 [2007-12-26].
- The Internet Movie Database*. URL: <http://www.imdb.com> [2008-02-19].
- Tidskrift.nu*. URL: <http://www.tidskrift.nu/> [2008-04-26].
- TV4 Science fiction*. URL: <http://www.tv4.se/sciencefiction/> [2008-02-25].

Bilaga 1

Här följer de boktitlar som ingår i den empiriska undersökningen. Först står numret/numren på de omdömen som tillhör boktiteln och sedan följer författarnamnet, boktiteln och utgivningsår. Dessa uppgifter är hämtade både från BURK och från katalogerna. Böckerna är sorterade efter omdömesnummer och utgivningsår med början i den äldsta boken. De titlar som är gråmarkerade är de som fallit bort på grund av att jag inte fann dem i BTJ-häftena och dessa har heller inget omdömesnummer.

Nr	Författare	Titel	Utgivn.år
1	Lem, Stanislaw	Solaris	1973
2	Asimov, Isaac	Tidens död	1973
3	Aldiss, Brian W.	Gråskägg	1974
4	Farmer, Philip José	Phileas Foggs hemliga dagbok	1974
5		På spaning efter den gris som flytt	1974
6		Den fantastiska romanen 4, Science fiction idag från Isaac Asimov till Robert Sheckley	1974
7/8	Lewis, Clive Staples	Vredens tid	1975
9/10	Lewis, Clive Staples	Perelandra	1975
11	Le Guin, Ursula K.	Mörkrets vänstra hand	1975
12	Blish, James	Flykt mot framtiden	1975
13	Lucas, George	Stjärnornas krig	1977
14		Ljusets vår	1977
		Science fiction på svenska	1977
15/16	Swahn, Sven Christer	Ljuset från Alfa Centauri	1977
17	Dick, Philip K.	Mannen i det höga slottet	1979
18/19	Mårtensson, Bertil	Deral bågskytt	1979
20/21	Carlsson, Peder	Enhörning på té	1979
22/23	Mårtensson, Bertil	Vakthundarna	1979
24/25	Swahn, Sven Christer	Tagning: Framtid	1979
		Det nödvändigaste	1979
26	Anderson, Poul	Vindarnas folk	1979
27		Science fiction vid gasljus	1980
		Science fiction:	

		Ingenmansland	1981
	Chandler, A. Bertram	Kosmisk gåta	1982
28	Zebrowski, George	Makroliv	1982
	Lem, Stanislaw	Solaris	1984
29	White, James	Rymdsjukhuset	1985
30		Tema: tid	1985
31	Aldiss, Brian W.	Evigheten väntar	1986
32	Adams, Douglas	Adjöss och tack för fisken	1986
	Clarke, Arthur C.	Expedition till Mars	1988
33	Gustafsson, Lars	Det sällsamma djuret från norr och andra science fiction-berättelser	1989
34	Dunsany, Edward	Huset vid världens kant	1989
	Dick, Philip K.	Baklängesklockans värld	1989
	Card, Orson Scott	Avgrunden	1989
35/36	Nilsson, Ola F.	Hundars vargar	1989
37	Thompson, Edward P.	Sykaosdokumentet	1989
38	Pohl, Frederik	Fienden	1989
39	Asimov, Isaac	Robotdrömmar. 1	1989
40/41	Koontz, Dean R.	Blixtsken	1989
42	Asimov, Isaac	Preludium till Stiftelsen	1990
43	Dick, Philip K.	Ur led är tiden	1990
44/45	Aldiss, Brian W.	Helliconia vinter, D. 1	1990
46/47	Bear, Greg	Eon	1990
48	Harness, Charles G.	Rosen	1990
	Harbou, Thea von	Metropolis	1990
49	Resnick, Mike	Santiago	1990
50	Asimov, Isaac	Robotdrömmar. 2	1990
	Aldiss, Brian W.	Helliconia vinter, D. 2	1990
51/52	Lundwall, Sam J.	Vasja Ambartsurian	1990
53/54	Clarke, Arthur C.	Embryo	1990
55	Brin, David	Vid stjärnhavets stränder	1990
	Tenn, William	Monster och människor	1991
56	Strugatskij, Arkadij	I vålnadernas tid	1991
57	London, Jack	Den röda pesten	1991
58		Första stora monsterboken	1991
59	Dick, Philip K.	Ubik	1991
60/61	Card, Orson Scott	Enders spel	1991
62	Asimov, Isaac	Nemesis	1991
63	Aldiss, Brian W.	Salivträdet	1991
		Stora robotboken	1991
64	Clarke, Arthur C.	Ramas lustgård	1992
65	Asimov, Isaac	Stjärnmörker	1992
66		Andra stora monsterboken	1992
67	Crichton, Michael	Urtidsparken	1992
68		Jules Verne-magasinet	1993
69	Hasse, Henry	Den krympande mannen	1993
70	Aldiss, Brian W.	Sanningens ögonblick och	

		andra noveller	1993
71	Adams, Douglas	I stort sett menlös	1993
	Crichton, Michael	Jurassic Park	1993
72	Strugatskij, Arkadij	Måndag börjar på lördag	1994
73	Harrison, Harry	Stålråttan räddar världen	1994
74		Gudar, änglar, demoner och andra monster	1994
75	Gibson, William	Virtual light	1994
76	Gibson, William	Mona Lisa overdrive	1994
77		Det eviga livet	1994
78	Clarke, Arthur C.	Guds hammare	1994
79	Bester, Alfred	Utjämnaren	1994
	Adams, Douglas	Liftarens guide till galaxen	1994
80	Steiber, Ellen	Genom låsta dörrar	1996
81	Noon, Jeff	Vurt	1996
82	Martin, Les	Inga tama djur	1996
83	Larsson, Maria	Mimers brunn	1996
84	Devlin, Dean	Independence day	1996
85	Anderson, Kevin J.	Nollpunkt	1996
86	Asimov, Isaac	Den lille fule pojken	1996
87	Heinlein, Robert A.	Starship troopers	1997
88		Första stora science fictionboken	1997
89		Främmande besök	1997
90	Crichton, Michael	En försvunnen värld	1997
91	Pohl, Frederik	Miljondagen	1998
92	Jones, Terry	Douglas Adams Stjärnskeppet Titanic	1998
93	Falk, Bertil	Själamässa för en konstgjord	1999
94	Asimov, Isaac	Jag, robot	2004
	Le Guin, Ursula K.	Berättelsen är världens språk	2005
95	Sterling, Bruce	Schismatrix	2005
96		Onsdagslegender	2005
97	Moon, Elizabeth	Farliga affärer	2005
98	Barry, Max	Jennifer Staten	2005
99	Engholm, Ahrvid	Mord på månen och andra science fiction-mysterier	2006
100	Zamjatin, Jevgenij	Berättelse om det viktigaste	2006
101	Twelve Hawks, John	Vandraren	2006
102	Whitfield, Kit	Nattvakt	2007
103	Koontz, Dean R.	Invasion	2007

Bilaga 2

Hej,

Jag heter Maria Ringh och läser sista året på biblioteks- och informationsvetenskapsprogrammet i Uppsala. Jag har för närvarande påbörjat arbetet med min masteruppsats. Mitt uppsatsämne handlar om hur man på svenska folkbibliotek betraktar genren science fiction, och hur lektörsomdömena i Bibliotekstjänst betraktar genren. Jag har begränsat min uppsats till att bara handla om svensk och engelsk skönlitteratur för vuxna.

En del av min uppsats kommer att bestå av en enkätundersökning där jag frågar folkbiblioteken i Stockholmsområdet om ämnesordsbestämning och hyllplacering av science fiction. (När jag använder ordet science fiction i frågorna syftar jag på skönlitteratur inom denna genre för vuxna skriven både på svenska och på engelska.) Jag bifogar därför ett antal frågor angående detta ämne som jag hoppas att någon på ert bibliotek har tid och lust att besvara. Det är bra om du som svarar är insatt i rutinerna kring inköp och hyllplacering.

Dina svar kommer att ingå i resultatet av min undersökning. Frågorna tar cirka 20 minuter att besvara och jag skulle helst behöva få in ditt svar senast den 8 februari. Du kan skriva in svaren direkt i bifogat dokument och spara om det och sedan skicka tillbaka till mejladressen: Maria.Ringh.8986@student.uu.se

Tack på förhand,
Maria Ringh

ENKÄTUNDERSÖKNING

1. Vilken tjänst har du?
2. Hur gammal är du?
3. Hur länge har du arbetat inom biblioteksyrket?
4. Arbetar du med inköpen av skönlitteratur?
5. Hur går inköpen till på ert bibliotek? (Beskriv i väldigt stora drag.)
6. Är ni flera som är ansvariga för inköpen vad gäller genren *science fiction*, eller är det någon speciell som ansvarar för just denna genre? Hur kommer det sig att ni gör på just detta sätt?
7. Har ni skönlitteraturen med klassifikationskoderna Hc och Hce på olika hyllor eller står de samlade?
8. Står *science fiction* uppdelat beroende på om det är Hc eller Hce?

9. Katalogiserar ni skönlitteraturen själva eller importerar ni de flesta katalogposter? Gäller detta även för *science fictionlitteraturen*?
10. Varifrån köper ni era medier och vilken av inköpskanalerna köper ni mest ifrån?
11. Köper ni *science fictionlitteratur* från samma ställe som ovan eller skiljer sig detta?
12. Hur stor del av inköpen av skönlitteratur utgörs av *science fiction*? (Behöver inte vara en exakt siffra.)
13. I hur stor utsträckning påverkar BTJ:s omdömen era inköp vad gäller skönlitteratur?
14. I hur stor utsträckning påverkar BTJ:s omdömen era inköp vad gäller *science fiction*?
15. Använder ni er av Svenska Ämnesord? Till vad används den i sådana fall?
16. Köper ni in mestadels svensk eller engelsk *science fictionlitteratur*. Har det alltid varit på samma sätt?
17. Har ni en speciell hyllklassificering, genreindelning och/eller ämnesord för *science fiction*?

Om ja:

- a) Hur hanteras detta? (Ställs denna litteratur exempelvis på en speciell hylla, gör ni en speciell markering i boken eller på bokryggen osv.)
- b) Hur länge har ni gjort på detta sätt med just *science fiction*?
- c) Varför började ni göra på detta sätt?
- d) Vet du ifall hanteringen av genren har förändrats under de senaste 30 åren? (Till exempel ställt i relation till utbyggnaden av Svenska Ämnesord.)
- e) Har ni *science fiction* separat eller tillsammans med någon annan genre, till exempel *fantasy*?
- f) Vad avgör att ni ger en bok ämnesordet *science fiction*? (Går ni exempelvis efter vad som står i omdömena i BTJ-häftet?)
- g) Markeras *science fictionlitteraturen* på något speciellt sätt i katalogen så att låntagare och bibliotekarier kan se i katalogen att boken är just *science fiction*?

18. Övriga kommentarer:

Än en gång, tack för hjälpen.

Bilaga 3

Biblioteken som mottog enkäten:

Akalla bibliotek

Alviks bibliotek

Aspuddens bibliotek

Bagarmossens bibliotek

Björkhagens bibliotek

Blackebergs bibliotek

Botkyrka bibliotek

Bredängs bibliotek

Brommaplans bibliotek

Danderyds huvudbibliotek

Ekerö bibliotek

Enskede bibliotek

Farsta bibliotek

Fruängens bibliotek

Gamla stans bibliotek

Gröndals bibliotek

Gubbängens bibliotek

Hagsätra bibliotek

Haninge bibliotek

Hjorthagens bibliotek

Hornstulls bibliotek

Huddinge bibliotek

Husby bibliotek

Hässelby strands bibliotek
Hässelby villastads bibliotek
Högdalens bibliotek
Järfälla folkbibliotek
Kista bibliotek
Kungsholmens bibliotek, Fridhemsplan
Kungsholmen, Serafens bibliotek
Lidingö Stadsbibliotek
Luma bilbiotek
Medborgarplatsens bibliotek
Medborgarplatsen PUNKTmedis
Mälarhöjdens bibliotek
Nacka bibliotek
Norrtälje stadsbibliotek
Nykvarn bibliotek
Nynäshamns bibliotek
Rinkeby bibliotek
Salems bibliotek
Sigtuna
Skarpnäcks bibliotek
Skärholmens bibliotek
Sköndals bibliotek
Sollentuna bibliotek
Solnas huvudbibliotek
Spånga bibliotek
Stockholms stadsbibliotek
Stora Essingens bibliotek
Sundbybergs bibliotek
Södertälje stadsbibliotek
Telefonplans bibliotek

Tensta bibliotek
Tyresö bibliotek
Täby huvudbibliotek
Upplands-Bro bibliotek
Upplands Väsby huvudbibliotek
Vallentuna huvudbibliotek
Vaxholms stadsbibliotek
Vällingby bibliotek
Värmdö kommunbibliotek
Årsta bibliotek
Älvsjö bibliotek
Örby bibliotek
Östermalms bibliotek
Österåkers bibliotek